

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ КӯЛОБ БА НОМИ АБУАБДУЛЛОҲ
РӯДАКӢ**

Ба ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 809.155.0.+802.0...02

ТКБ: 81. 2 (2 тоҷик) + 81.2 АНГ.. 78.30

Т-36

РОБИЯИ АБДУСАМАД

**ТАҲЛИЛИ СОҲТОРӢ ВА МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ
ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи
иختисоси 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-
таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ)**

**Роҳбари илмӣ: доктори илмҳои
филологӣ, дотсент Каримов. Ш.Б.**

Душанбе-2023

Сарсаҳифа.....	1-2
Номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ.....	3
Муқаддима.....	5-13
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚ	
БОБИ 1. ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ МУҚОИСАШАВАНДА.....	14-70
1.1. Мафҳуми истилоҳ ва таърихи таҳқиқоти он.....	14-27
1.2. Масъалаи омӯзиш ва таҳқиқи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар забоншиносӣ.....	27-44
1.3. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	45-51
1.4. Сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда.....	51-64
1.5. Нақши аломатҳои китобат дар ташаккули фарҳангҳои истилоҳоти китобдорӣ	64-68
БОБИ II. ТАҲЛИЛИ СОҲТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ.....	71-106
2.1. Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	71-81
2.2. Ташаккули истилоҳот ба воситаи вандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	81-83
2.3. Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пасвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	84-91
2.4. Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пешвандҳо дар истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикӣ ва англисӣ.....	92-95
2.5. Истилоҳоти мураккаби китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	96-98
2.6. Ибораистилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	99-102
2.7. Ихтисораи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	102-105
БОБИ III. ТАҲЛИЛИ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОҶИКӢ ВА АНГЛИСӢ.....	103-139
3.1. Сермаъношавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.....	107-116
3.2. Муродифотии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	116-120
3.3. Ҳамгуншавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	121-131
3.4. Мутағозшавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ	131-134

3.5. Мавқеи вожаҳои иқтибосӣ дар низоми истилоҳоти китобдорӣ... 134-139

ХУЛОСАҲО

1. Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия.....141-145

2. Таъсиҳи оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо.....145-149

АДАБИЁТ150-164

1. Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда.....150-164

2. Феҳристи интишороти илмии доктараби дарёфти дараҷаи
илмӣ.....147-148

ЗАМИМА.....165-181

Номгӯи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ

ав. – авастой

Ад. – адабӣ

АДД – Автореферат докторской диссертатсии

АКД – Автореферат

ар. – забони арабӣ

вил. – вилоят

ғ. – ғайра

ГЗАҲТ – Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик

ҒЛ – Ғиёс – ул – луғот

дар. кл. – дари классикӣ

ДМБ – Дастгоҳи маълумотдиҳии библиографӣ

ЗАҲТ – Забони адабии ҳозираи тоҷик

ЗНМБ – Захираи нашрҳои маълумотдиҳӣ - библиографӣ

ибр. – забони ибронӣ

КОА – Комиссияи олии аттестатсионӣ

КМТ – Китобхонаи миллии Тоҷикистон

КМЭ – Китобхонаи миллии электронӣ

лот. – лотинӣ

наср. – насронӣ

п. қ. – порсии қадим

ф. м. – форсии миёна

ф. н. – форсии нав

П. м. – порсии миёна

пахл. – пахлави

ПРС – Персидско – русский словарь

рус. – русӣ

ТДК – Таджики Каратегина и Дарваза

тоҷ. – тоҷикӣ

турк. – туркӣ

ӯзб. – ўзбекӣ

Ф. н. – форсии нав

ФЗТ – Фарҳанги забони тоҷикӣ

ФТЗТ – Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ

ФЯТ – Фарҳанги яғнобӣ-тоҷикӣ

х. а. – ҳиндуаврупой

х. – ҳиндӣ

ҷ. – ҷилд

ЧҲ – Чароғи ҳидоят

ШҶЗТ – Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ

ЭАСТ – Энциклопедияи адабиёт ва санъат

ЭСТ – Энциклопедияи советии тоҷи

Муқаддима

Кори диссертационӣ ба таҳқиқ ва таҳлили вижагиҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бахшида шудааст.

Мубрамияти мавзӯи таҳқиқ. Таҳқиқи истилоҳоти соҳаҳои гуногуни илму фан, махсусан соҳаи китобдорӣ, омили ташаккул ва рушди илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Истилоҳоти китобдорӣ дар маҷмӯъ омили пайдоиши фанни китобдориро ҳамчун илми мустақил ифода мекунад. Баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳқиқоти сершуморе дар соҳаи китобдорӣ тоҷик анҷом ёфтанд. Инчунин асарҳои зиёде, ки оид ба ин соҳаи муҳимми ҷамъиятӣ таълиф гардидаанд, аз забонҳои дигар ба забони тоҷикӣ тарҷума шуданд. Пӯшида нест, ки адабиёти тарҷумавӣ ва хусусан, тарҷумаи бадеӣ барои ганӣ гардонидани адабиёти миллӣ нақши бориз дорад. Ин асарҳо боигарии таркиби луғавии забони тоҷикиро то ҳадди имкон инъикос намудаанд, ки метавонанд барои пажӯҳиш ҳамчун маъҳаз истифода шаванд. Чунин манбаъҳои арзишманд ба монанди «Таърихи китобдорӣ кишварҳои хориҷӣ», «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ», «Истилоҳномаи китобдорӣ», «Вожагони китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ», «Луғати русӣ-тоҷикии терминологияи китобдорӣ ва китобшиносӣ» ва дигар фарҳангҳои дузабона теъдоди муайяни истилоҳоти соҳаи китобдориро дар бар мегиранд. Таҳлили ҳамҷонибаи соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ фарҳангӣ, махсусан китобдорӣ, дар низоми нави муносибатҳо то ҳадди муайян омили ташаккул ва рушди истилоҳот ва объекти алоҳидаи таҳқиқ ба шумор меравад.

Аз сабаби дар охири асри XIX ва аввали асри XX пайдо шудани фанни китобдорӣ масъала, моҳият, аломатҳо, мафҳумҳо, предметҳои омӯзиши ин фан то ҳол пурра ва ба қадри кофӣ омӯхта нашудааст. Истилоҳоти китобдорӣ дар таҳқиқоти бахшидашуда ба ташаккул, рушд

ва инкишофи ин соҳа равона гардидааст. Ҳамчунин, ихтилофоти зиёди истилоҳот вучуд дорад, ки дар луғатшиносии муосир таҳқиқ намудани он айни муддаост. Дар замони муосир рушду такомули истилоҳот, таҳлили муқоисавии он дар забоншиносии тоҷику англис ва забонҳои дигар халқият вобаста ба ташаккул, коркарди меъёрҳо, аз он ҷумла меъёрҳои байналмилалӣ ва миллишавӣ муҳимтарин ҷанбаи омӯзиши аксарияти пажӯҳишгарон боқӣ мемонад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Забони тоҷикӣ дар қатори дигар забонҳои рушдкардаи дунё аз лиҳози таркиби луғавӣ ва мавҷудияти фарҳангномаҳои гуногун яке аз забонҳои бой ба шумор меравад. Дар фаъолияти инсон забон инъикоскунандаи муҳит ва равандҳои мебошад, ки инъикоскунандаи комёбиҳои маданияту фарҳангӣ ва тамаддун ба ҳисоб меравад. Забон сарвати бебаҳои маънавӣ мебошад, ки аз насл ба насл мегузарад, муносибати наслҳоро барқарор намуда, ганҷинаи илму маданиятро ҳифз мекунад ва насиби наслҳо ва инчунин, ворисони оянда мегардад. Ташаккул ва таҳаввулоти пайвастаи забон дар таърихи инкишофи халқу миллатҳо марҳилаи муҳим ба шумор меравад.

Доир ба омӯзиши истилоҳоти китобдорӣ дар асару китобҳои зиёди илмӣ фикру андешаҳои мухталиф мушоҳида карда мешавад. Оид ба истилоҳоти китобдорӣ дар мақолаҳои олимони мазкур ҷо-ҷо сухан гуфта шудааст, аммо то кунун ягон таҳқиқот дар ин самт ба анҷом нарасидааст, аз ҷумла дар мақолаҳои илмии олимони хориҷи кишвар, ба мисли забоншиносони рус: В. В. Скворцов [соли 1997], И. В. Лукашов [соли 1996], Е. А. Плешкевич [соли 2012], П. С. Романов [соли 2006], А. С. Румянтсева [соли 2006], Р. С. Эдуард, В. З. Виктор, Т. Б. Александрова [соли 2013], олимони англис Ч. Ричардсон [соли 2005], В. И. Клесон [соли 1973], К. Стела, Ч. Колин [соли 2000], Т. Элизабет [соли 1943] ва дигарон паҳлуҳои гуногуни масъала мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд.

Дар забоншиносии тоҷик доир ба истилоҳшиносӣ олимони зиёд фикру андешаҳои худро баён намудаанд, аз ҷумла таҳқиқоте, ки дар солҳои охир оид ба назарияи истилоҳот ва истилоҳшиносии тоҷик аз ҷониби донишмандон, амсоли М. Султонов, С. Назарзода, М. Қосимова, П. Нурув, С. Ҷаматов, Ш. Ҳайтова, Х. Уралов, Ш.Каримов, ва дигарон рӯйи нашр баромаданд, ки барои коркарди соҳаҳои то ҳол таҳқиқнашудаи истилоҳоти забони тоҷикӣ, аз ҷумла соҳаҳои китобдорӣ, заминаи назариявӣ ва амалӣ тайёр кардаанд.

Рисолаҳои илмӣ доир ба истилоҳоти соҳаҳои дигар, аз он ҷумла истилоҳоти сохтмонӣ [Бекмуродов, 2000], истилоҳоти варзишӣ [Мирзоев, 2005], истилоҳоти ҳуқуқӣ [Муҳаммадҷонова, 2006], истилоҳоти биологӣ [Аслитдинова, 2007], истилоҳоти соҳаи андоз [С. Собирова, 2007], истилоҳоти тиббӣ [Ҳайдарова, 2007], истилоҳоти молиявӣ-бонкӣ [Валиева, 2009], истилоҳоти дипломатӣ [Саидов, 2013], истилоҳоти авиатсионӣ [Каримов, 2014], истилоҳоти забоншиносӣ [Ҷаматов, 2015], истилоҳоти педагогӣ [Ҷуракулов, 2019], истилоҳоти адабиётшиносӣ [Ҷӯраев, Х 2019], истилоҳоти экологӣ [Каримов, 2021] ва дигар манбаъҳои илмӣ солҳои охир мавриди омӯзиш ва баррасии олимону муҳаққиқон қарор гирифтаанд, ки барои рушди минбаъдаи истилоҳшиносии тоҷик заминаи бой боқӣ гузоштаанд.

Аз ҷониби олимони ва забоншиносони маъруфи тоҷик як силсила мақолаҳо, монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва дастурҳои методӣ доир ба китобдорӣ ба таъб расидааст. Махсусан, метавон асарҳои китобхонашиносони маъруфи тоҷик Ислому Ҷӯраев ва Сафар Сулаймониро бо номҳои «Сайре дар олами китоб», «Фаслномаи китоб», «Терминологияи китобдорӣ», «Истилоҳномаи китобдорӣ» – ёдоварӣ намуд, ки дар онҳо як қатор истилоҳоти китобдорӣ шарҳу эзоҳ ёфтаанд. Ҳамин тариқ, таҳқиқоти мазкур таҷрибаи аввалини пажӯҳиши

истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ аз нигоҳи муқобала мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо), мавзӯҳои илмӣ.

Таҳқиқоти диссертатсионӣ бо нақшаи илмӣ-таҳқиқотии кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавӣ ва Раёсати илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи А.Рӯдакӣ мувофиқат мекунад.

Мақсади таҳқиқот. Мақсад аз таҳқиқот омӯзиши системавӣ, қиёсӣ, муқоисавию таърихӣ, луғавӣ, сохторӣ-маъноии вижагиҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ буда, дар ин замина мушаххас намудани ҳамгунӣ, сермаъноӣ, инчунин таҳлили вожаҳои иқтибосии забонҳои мавриди таҳқиқ муаррифӣ мешаванд.

Вазифаҳои таҳқиқот.

- муайян кардани вижагиҳои маъноии истилоҳот, падидаи иқтибосот ва равишҳои ташаккулёбии унсурҳои истилоҳӣ дар риштаи китобдорӣ забонҳои муқоисашаванда;
- ошкор намудани роҳи усулҳои ташаккул ва рушди истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- омӯзиши масъалаи ташаккули истилоҳот ба воситаи усули вандафзоӣ дар забонҳои мавриди муқоиса;
- таҳлил намудани хусусияти сохтории истилоҳибораҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- ошкор намудани фарқият, монандӣ ва тафовути истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- таҳлили истилоҳоти иқтибосии китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ;
- муайян намудани вижагиҳои сохтории ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда;
- таҳлил намудани истилоҳоти мураккаби соҳаи китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда.

Объекти таҳқиқот таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба шумор меравад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот таҳлили сохторӣ ва маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мебошад.

Асосҳои назариявӣ таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқот дар асарҳои илмии олимони барҷастаи забоншиносони тоҷик ва хориҷи кишвар бараъло мушоҳида кардан мумкин аст. Аз он ҷумла дар асарҳои С. Сулаймонӣ, И. Ҷӯраев, Ҷ. Раҷабов, М. Каримов, С. Назарзода, С. Ҷаматов, Е. И. Шамурин, Н. И. Тюлина, В. В. Сквортсов, Ч. Криер, Т. Брау, Н. Морси, В. И. Ленин, Ф. Споффорд, К. Р. Симон, Л. Б. Хавкина, Т. Цефферсон, Г. Баде, Ч. Баблэ, Л. Гарнетт, К. Патмор, Э. Госс, Р. Проктер, С. Коттон, А.Н. Ванеев, В. И. Соболшиков, И.А. Крилов, М. Дюи, Ч. Кеттер, Ф. Поол, Л. Еллесмера, А. Патинси, Э. Эдвард, А. Эберт, М. Шриттингер, М. В. Ломаносов, А. И. Богданов, Х.А. Чеботарев, Ф. С. Салтиков, В. В. Киприянов, О. Талалакина, И. Владиславович ва дигарон асосҳои назариявиро оид ба истилоҳоти китобдорӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Асосҳои методоголии таҳқиқот. Барои ҳалли мақсаду вазифаҳои пешгузошташуд аз усулҳои тасвирӣ, типологӣ-муқоисавӣ, таҳлили ҷузъҳо, таҳлили луғавию маъноӣ ва омӯрӣ истифода намудем.

Сарчашмаҳои таҳқиқотро воҳидҳои забони аз луғатҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, матнҳои бадеӣ ва матнҳои воситаҳои ахбори омма, маълумотномаҳои илмӣ, энциклопедияҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ оммавӣ, мақолаҳо, захираҳои интернетӣ, инчунин зарбурмасалу мақолаҳо ва воҳидҳои фразеологии забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ташкил медиҳанд, ки дар асоси шарҳи маъноии фарҳангҳои тафсирий, фразеологӣ ва матнҳои бадеӣ ҷамъоварӣ шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот. Навгонии асосии диссертатсия дар он зоҳир мешавад, ки истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бори аввал мавриди таҳқиқи алоҳидаи лингвистӣ қарор

гирифтааст. Дар диссертатсия бори нахуст хусусиятҳои сохторӣ, маъноӣ ва луғавии истилоҳоти ғавқуззикр мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифта, равишҳои имконпазири ташаккулёбӣ ва рушди минбаъдаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда.

1. Маводи ғирдовардашуда оид ба истилоҳоти китобдорӣ дар забоншиносии тоҷик ва англис арзиши баланди илмӣ ва амалиро касб кардааст.

2. Нақши омилҳои дохилӣ ва берунӣ дар ташаккул ва тақомули истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар ҳар ду забони муқоисашаванда зимни таҳқиқ ба назари эътибор гирифта шуда, вобаста ба таъсири онҳо дар раванди эҷоди истилоҳоти соҳа хулосаҳои зарурӣ бароварда шудааст.

3. Муайян ва мушаххас намудани роҳу усулҳои асосии истилоҳсозӣ ва роҳҳои қорбурди онҳо дар ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ барои илми муосир амри зарурӣ дониста мешавад.

4. Аз нигоҳи таркиби морфологӣ дар ҳар ду забонҳо ҳам, истилоҳоти мураккаб ва таркибӣ афзалият доранд. Дар сарчашмаҳои илмӣ ба китобдорӣ бахшидашуда, бештар калимаҳои ба назар мерасанд, ки аз ҷиҳати сохтор бисёрҷузъа буда, нисбат ба истилоҳоти сода ва сохта бештар тавсиф мешаванд. Усули вандафзоӣ дар сохтани истилоҳоти мавриди назар дар матнҳои илмӣ оид ба китобдорӣ камтар ба назар мерасанд.

5. Умумият ва тафовути истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар муқоиса ба истилоҳоти дигар соҳаҳо собит мекунад, ки китобдорӣ соҳаи пурмаҳсул ва серҷабҳаи илм буда, теъдоди фаровони истилоҳот ва луғоти касбиро дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ фаро мегирад.

6. Баррасӣ ва омӯзиши истилоҳоти соҳаи китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муқаррар намуд, ки миқдори ихтисораҳои забони англисӣ дар соҳаи китобдорӣ нисбат ба забони тоҷикӣ зиёдтаранд.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқот аз он сарчашма мегирад, ки таҳқиқоти мазкур метавонад, дар рушд ва тақомули минбаъдаи назарияи истилоҳоти китобдорӣ, роҳҳо ва манбаъҳои пайдоиш ва ташаккули он, методҳои истилоҳот, асосҳои назариявии забоншиносӣ ҷиҳати пешбурдаи бахшҳо дар забоншиносии тоҷик ва англис, инчунин барои татбиқи воситаҳо, рушди назарияи умумӣ, омӯзиши қиёсӣ, методологӣ ва типологияи забонҳо мусоидат намояд.

Аҳамияти амалии таҳқиқоти анҷомёфта дар он аст, ки натиҷаи истифодаи самаранокии истилоҳоти китобдорӣ дар раванди таҳсилот, дар китобхонаҳои муассисаҳои олии ва миёнаи касбӣ ва умумӣ, дар муассисаҳои фарҳангӣ, инчунин дар коркард, навишти рисолаҳои илмӣ, семинару конференсияҳои махсус, гузаронидани лексияҳо аз ҷанҳони грамматикаи муқоисавӣ-таърихӣ, луғатшиносӣ, китобхонашиносӣ, таълифи корҳои илмӣ-методӣ, барои мураттабсозии луғатҳои дузабона ва бисёрзабона метавонад замина ва манбаи муфид гардад.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро сатҳи баррасии масъалаҳо, натиҷаҳои таҳқиқот, ки дар шакли мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи КОА-и назди Президенти ҶТ нашр шудаанд, ҳулосаҳои диссертант дар асоси манбаъҳои таҳқиқшуда собит менамоянд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсияи ба шиносномаи ихтисос ва муҳтавои он ба тартиби муқараршудаи таърифи диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси, 6D021300 – Забоншиносӣ (6D021302 – Забоншиносии муқоисавӣ-таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот.

Масъалаи асосии диссертатсияи таҳқиқшаванда аз ҷониби довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ ва роҳбари илмӣ таҳрезӣ шудааст. Муаллифи диссертатсия бо таъя ба маводи илмӣ дар хусуси истилоҳот аз луғатномахову вожаномаҳо ва истилоҳномаҳои осори тоҷикӣ ва русиву англисӣ муҳимтарин хусусиятҳои истилоҳот, тарзи сохторӣ, усулҳои асосии истилоҳсозӣ, таҳлили ибора ва ибораистилоҳот, хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳоти соҳаи китобдориро таҳқиқ ва муайян кардааст. Дар диссертатсия ва мақолаҳои нашргардида аз тарафи муаллиф натиҷаи асосии таҳқиқот инъикос ёфтааст.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия дар он зоҳир мегардад, ки муҳаққиқ вобаста ба мавзӯи таҳқиқоти мазкур 10 мақолаи илмӣ ба нашр расонидааст, ки паҳлуҳои гуногуни раванди таҳқиқотро инъикос менамоянд. Аз рӯйи мавзӯи диссертатсия дар конфронсҳои илмӣ-амалии солони ҳаёти профессорону омӯзгорони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни ва Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав дар солҳои 2019 - 2022 маърузаву мақолаҳо ба нашр расидаанд.

Кори илмии муҳаққиқ дар маҷаллаҳои нашр шудаанд, ки ба номгӯйи маҷаллаҳо ва нашрияҳои аз ҷониби Муассисаи давлатии Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пазируфта шудаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Хулосаи асосии диссертатсия дар 10 мақола инъикос ёфтааст, ки 4-тои он дар маҷаллаҳои шомили феҳристи нашрияҳои илмии тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба нашр расидааст. Диссертатсия дар кафедраи забоншиносӣ ва типологияи муқоисавии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ ба анҷом расидааст (суратмаҷлиси № 11/4), дар ҷаласаи шурои олимони Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба

номи Абуабдуллоҳ Рӯдакӣ (суратмаҷлиси №3/4) муҳокима ва ба ҳимоя пешниҳод гаштааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Кори илмии мазкур аз муқаддима, се боб, бахшу зербахшҳои асосии илмии диссертатсия, хулоса, феҳристи адабиётҳои истифодашуда ва замима иборат аст. Ҳаҷми умумии рисола аз 182 саҳифаи ҷопӣ иборат буда, 8 диаграммаро дар бар мегирад. Рӯйхати адабиёт фарогири 195 номгӯӣ мебошад.

Дар бахши хулоса натиҷаи баррасиву таҳқиқ ва хулосаҳои мушаххас зимни чанд нуқта оварда шудааст.

Замимаи рисола фарогири истилоҳоти соҳаи китобдорӣ буда, хусусиятҳои сохторию маъноии он мавриди тавзеҳ қарор гирифтааст.

БОБИ I. ЗАМИНАҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲҚИҚИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ МУҚОЙСАШАВАНДА

Мутолиби муқаддимотӣ

Дар боби мазкур масъалаҳои марбути мафҳуми истилоҳ, тамоюлотии аслии таҳқиқ ва мавқеи истилоҳоти китобдорӣ дар забоншиносии муосир, заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ, сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

1.1. Мафҳуми истилоҳ ва таърихи таҳқиқоти он

Истилоҳшиносӣ калимаҳои мутааллиқ ба соҳаҳои гуногунро ба таври умумӣ ва мушаххас меомӯзад. Истилоҳ ҳамеша далолат бар мафҳум мекунад, яъне тавассути ифодаи мафҳум хусусияти умдаи истилоҳот муайян мегардад. Ба қавли П.Г. Нуров: “Калимае, ки тавассути он номи мафҳум фаҳмида мешавад, истилоҳ ном дорад. Бунёди мафҳум, асосан, бо фаъолияти таҳассусии одамон вобаста ба соҳаи илм, техника, маълумот, истеҳсолот ва мисли инҳо алақамандӣ дорад” [88, 11].

Истилоҳ воситаи муҳимтарини муоширати илмӣ буда, беасосӣ ва нодурустии истилоҳ метавонад боиси нофаҳмиҳо дар байни олимони дар ҷараёни ҳамкорӣ ва иртиботи илмӣ гардад.

Дар солҳои 30-юми асри XX як фанни нави илми амалӣ аз забоншиносӣ ҷудо гардида, ба ташаккулёбӣ оғоз намуд, ки ин истилоҳшиносӣ буд. Ба ақидаи В.М. Лейчик «Истилоҳшиносӣ ин фанни муосири илмӣ буда, объекти таҳқиқи он истилоҳот ва тамоми системаҳои истилоҳот ба шумор меравад» [83, 30-31].

Олимони барҷастае чун В.В. Виноградов, Д.С. Лотте, А.А. Реформатский, О.С. Ахманова дар рушди ин самт саҳми бузург гузоштаанд.

Тавачҷуҳи фаъол ба истилоҳот дар даҳсолаҳои охир боиси даххо таҳқиқот дар ин самт гардидааст. Бо вучуди ин, ҳар як муаллиф ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқоти худро ба таври ҷудогона мефаҳмад.

Мутаассифона, то имрӯз ҳатто дар байни дигар фанҳои илмӣ дар бораи истилоҳ ва бунёди назарияи истилоҳот фаҳмиши ягона вучуд надорад.

Мувофиқи гуфтаҳои А. В. Суперанская, имрӯз дар ҷаҳон тақрибан 6000 забон мавҷуд аст, аммо истилоҳоти ба таври васеъ ташаккулёфтаи илмиро танҳо дар 60 забон муайян кардан мумкин аст. Истилоҳоти илмӣ тақрибан 300 соҳаи касбӣ-фанниро фаро мегирад, ки дар ҳар як забони алоҳида он соҳаҳои аз ҷиҳати истилоҳот коркардшуда на он қадар бисёранд. Фаъолияти истилоҳотии ҳар як соҳа аз маҳсулнокии соҳа вобаста мебошад, ки дар онҳо мафҳумҳо ва номҳои нав пайдо мешаванд [105, 24].

Ҳар он чизе, ки бо мафҳуми истилоҳ робита дорад, забоншиносиро бо соҳаҳои гуногуни донишҳои илмӣ ва самтҳои амалияи истеҳсолӣ ва касбӣ мепайвандад. Қабати луғатҳои истилоҳотӣ хеле зуд рушд ва такмил меёбад. Аҳамияти қабати лексикии истилоҳот ва ҳиссаи он дар луғати умумии забон доимо меафзояд.

Аксаран, истилоҳоти системаҳои истилоҳотии махсус на аз ҷиҳати лингвистӣ, балки аз ҷиҳати сифати берунаи забон муттаҳид шуда, на барои гурӯҳи оддии калимаҳо, балки системаи калимаҳо ё ибораҳоро, ки ба таври муайян байни худ муташаккиланд, дар бар мегиранд.

Тағйиротҳое, ки дар системаи муайяни истилоҳотӣ рух медиҳанд, дар мазмуни мафҳумҳо инъикос мегарданд ва дар навбати худ нишон медиҳад, ки ин ё он падида то чӣ андоза омӯхта шудааст.

Дар ҷараёни таҳлил маълумоте ба даст оварда шуд, ки аввалин ақидаҳои назариявӣ оид ба истилоҳот дар забоншиносӣ охири асри XIX ва аввали асри XX пайдо шудаанд. Дар ин раванд олимони ақидаҳои гуногуни истилоҳоти илмиро пешкаш кардаанд.

Дар омӯзиши проблемаҳои забони илми истилоҳот дар давраи мавҷудияти Иттиҳоди Шуравӣ саҳми барҷастаи олимони Д.С. Лотте, В.В.Виноградов, О.Винокур, Н.П. Кузькин, Т.Л. Канделаки, Б.Н.

Головин, А.М. Тернигорев, Н. Баскаков, А. Герд, В.С. Кулебакин, И.А. Климовитский, Алексеева Л.М. Котелова Н.З. Лесохин А.Ф. ва ғайра назаррас аст.

Омӯзиши истилоҳоти забонҳои мухталиф дар чанбаи муқоисавӣ-таърихӣ ва типологӣ метавонад қисман ба ҳалли ин мушкилоти зикргардида мусоидат намуда, барои муассиртар ва созандатар намудани иртиботи илмии миллатҳои гуногун роҳ кушояд.

Омӯзиши хусусиятҳои истилоҳоти китобдорӣ забонҳои хориҷӣ барои дарки мушкилоте, ки дар асарҳои илмии олимони хориҷӣ дарҷ гардидаанд ва инчунин ғояҳои, ки онҳо пешниҳод намудаанд, роҳ боз менамояд.

Давраи ташаккули илми истилоҳшиносӣ барои аксари кишварҳои Аврупо дар давраи Эҳёи Аврупоӣ оғоз ёфт. То ин давра, забони илми Аврупо латинӣ буд ва истилоҳоти соҳаҳои мухталиф ба таври ғайримутаҷаққил рушд мекарданд.

Баъдан, дар замони муосир, илм ба омӯзиши истилоҳот шуруъ карда, аксари соҳаҳо ба забонҳои миллӣ гузаштанд, ки ин боиси пайдоиши мушкилоти нав дар соҳаи истилоҳшиносӣ гардид. Аввалин кӯшишҳо барои ба эътидол овардани истилоҳшиносӣ низ пайдо шуданд. Пайдоиши истилоҳоти нав олимони соҳаи грамматика ва мутахассисони касбиро водор сохт, ки луғатҳои махсус таҳия кунанд.

Марҳилаи навбатӣ дар роҳи ташаккули назарияи умумии истилоҳшиносӣ дар асри XIX оғоз ёфт. Ин давра бо эҷоди як қатор забонҳои сунъӣ (эсперанто, идо, волапюк ва монанди инҳо) муайян карда мешавад.

Ҳамзамон, таърихи истилоҳшиносиро ҳамчун як илми комилан мустақил аз қорҳои таҳқиқотии Д.С. Лотте (1898 - 1950) оғоз кардан қобили қабул аст. Ин олими барҷаста тамоми қорҳои таҳқиқотӣ, мушкилот ва ихтилофҳоро дар асарҳои худ, ки бо он мактаби истилоҳӣ оғоз ёфтааст, ибраз дошт. Асарҳои Д.С. Лотте ду равиши фаҳмиши

истилоҳшиносиро дар бар мегирифт: аввалан равиши тавсиявӣ-меъёрӣ, ки дар он Д.С. Лотте системаҳои мавҷудаи истилоҳшиносиро барои тасодуфӣ, зухуроти бисёрмаъноӣ ва омонимият, тавсиф додани якчанд концепсияҳои мушаххас аз ҷониби як истилоҳ ва ғайра зери танқид гирифтааст.

Дуввумин, равиши илмӣ-тавсифӣ, ки мавсуф мавридҳои вариантнокӣ ва тағйирёбандагӣ, синонимия, омонимияи истилоҳотро муфассал шарҳ додааст. Инчунин, олими мазкур ба кори илмӣ мафҳуми "унсури истилоҳотӣ"- воҳиди ҳадди ақалли системаи истилоҳотӣ ворид карда, принципҳои асосии корҳои лексикографиро ҳангоми таҳияи луғатҳои истилоҳоти дузабона интиҳоб намуд [85, 23].

Навовариҳои забоншиносии ин олимро сарфи назар кардан ғайриимкон аст, чунки онҳо дар назарияи истилоҳот нақши муҳим бозидаанд.

Б.Н. Головин ба истилоҳ чунин сифат медиҳад, «истилоҳ – калимае, ки дорои маънои касбӣ буда, тавассути мафҳуми касбӣ ифода ва ташаккул меёбад» [60, 264].

Имрӯз назарияи умумии истилоҳшиносӣ бо коркарди назарияи раванди ташаккул, фаъолият ва танзими истилоҳшиносӣ ва бо системаи истилоҳшиносӣ сару кор дорад. Ҳалли масъалаҳои забоншиносии истилоҳот, аз кашфи механизмҳои дохилии бунёди воҳидҳои истилоҳотӣ, таҳлил ва тарҷумаи асарҳои илмию техникӣ иборат мебошад. Ин ҷо нақши муҳими забоншиносӣ, дар тағйир додани симои илмии ҷаҳон, дида мешавад.

Барои таҳлили хусусиятҳои асосии истилоҳот дар забоншиносӣ мавзӯи бисёр асарҳои забоншиносони рус ва олимони тоҷик ба монанди Д.С. Лотте, Т.О. Винокур, В.В. Виноградов, А.А. Реформатский, А.В. Суперанская, Б.Н. Головин, В.А. Татаринев, В.М. Лейчик, С.В. Гринев, С.Назарзода, Д.Саймудинов, Б. Камолиддинов, М. Қосимова,

С.Назарзода, Т. Шокиров, М. Султонов, П.Г. Нуров ва ғайра бахшида шудаанд.

Истилоҳот дар рушди илму техника нақши махсус доранд: мафҳумро бо калима ифода намуда, онҳоро таҷассум мекунанд ва барои мустаҳкам намудани дониши мо, чамъ намудани маълумот оид ба ҷаҳони моро ихотакарда ва дарки ҳақиқат, ҳамчунин воситаи мубодилаи дониш ва маълумот, хизмат мекунанд [88, 72].

Самаранокии истилоҳот танҳо дар матни муайян мушаххас мешавад, дар асл, калима берун аз сухани илмӣ метавонад истилоҳ набошад, гарчанде, ки \bar{u} хосияти истилоҳотияшро хангоми нутки мувофиқ, яъне илмӣ ба даст меоварад. Маҳз дар матни илмӣ маънои махсуси истилоҳ кушода мешавад, ки он тавсифро талаб мекунад.

Проблемаҳои актуалӣ дар соҳаи истилоҳшиносӣ, пайдоиш ва рушди ҳам истилоҳоти инфиродӣ ва ҳам системаҳои истилоҳотӣ, таносуби миллӣ ва байналмилалӣ дар истилоҳот, роҳҳои идеализатсияи истилоҳот, мавҷудияти силсилаи синоним, усулҳои ташаккули истилоҳот, хусусиятҳои номгузории истилоҳотӣ, манбаъҳои сермаъноӣ ва омонимия ва ғайраҳо ба шумор мераванд.

Тезиси «истилоҳ-танҳо калима» дар адабиёти муосири илмӣ аз ҷониби бисёр олимони рад карда шудааст ва таърифи он чунин қабул карда шудааст – «истилоҳ – ин калима ва ибора аст». Аз ин таъриф, хулоса бароварда мешавад, ки таркиби асосии истилоҳ аз калима ва ибора иборат мебошад.

Тавсифи намудҳои сохтори калимаҳо ва ибораҳои истилоҳоти китобдорӣ ба хусусиятҳои зерини хоси худ асос ёфтааст: 1) Истилоҳ воҳиди забон (калима ва ибора), ки дар соҳаи махсус истифода бурда мешавад; 2) истилоҳ номи ашё ё мафҳуми махсус мебошад; 3) истилоҳ – номест, ки мафҳум ба он мувофиқат мекунад, мазмуни концепсияро дақиқ ва равшан инъикос мекунад, хусусиятҳои фарқкунандаи онро нишон медиҳад.

Дар сатҳи назариявӣ, ҳама гуна хусусияти систематикоии воҳидҳои забон, ки ба онҳо таърифи муайян дода шудааст, метавонанд истилоҳ бошанд, ба шарте, ки ин пайдарҳамиро ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳо қабул кунанд, яъне барои он ки калима ҳамчун истилоҳ қабул карда шавад, онро тамоми ҷомеаи илмӣ бояд қабул намояд.

Аломати байналхалқӣ доштани истилоҳ таърихи ташаккули истилоҳотро дар забонҳои гуногун нишон медиҳад.

Бояд қайд кард, ки дар маънои муосири форсӣ-тоҷикӣ, дар таърифи истилоҳ муносибати якхела риоя карда мешавад ва нисбати онҳо талаботе ҳаст, ки онҳоро аз вожаҳои ғайриистилоҳ фарқ мекунонад: Истилоҳ дорои хусусияти фарқкунанда ва маънои мушаххас аст, ҳол он ки калимаҳои умумӣ метавонанд маънои бисёре дошта бошанд; алоқаи мустаҳкам бо мафҳум асоси семантикии мавҷудияти истилоҳ ба шумор меравад, аммо калимаи умумӣ дорои чунин хусусият нест. Истилоҳ дорои функцияи махсус буда, дар мавриди муайян истифода мешавад, алалхусус дар матни илмӣ, агар аз ин доира берун истифода бурда шавад, истилоҳ моҳияти корбурдии худро гум мекунад ва ба калимаи умумӣ табдил меёбад.

Дар истилоҳшиносии классикии тоҷикӣ-форсӣ ва муосири тоҷик олимони ба истилоҳоти арабӣ рӯ меоранд ва ин ба самти асосии ғанисозии истилоҳот дар марҳилаи кунунии рушди он табдил меёбад. Забони арабӣ бо як қатор омилҳои фарҳангӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, мазҳабӣ ва ҷуғрофӣ ба рушди забони тоҷикӣ-форсӣ таъсири сахт расонидааст.

Бояд қайд кард, ки таҳкурсии истилоҳоти муосири тоҷик дар асри ХХ бо таъсири бевоситаи истилоҳоти забони русӣ ба вучуд омадааст. Тамоюли аврупоӣ дар истилоҳоти муосири тоҷик низ яке аз самтҳои асосӣ доништа мешавад.

Пас аз ба даст овардани истиқлолият, Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми давлатии забони тоҷикиро воқеан ҷорӣ кард ва Қонун дар бораи забони давлатиро қабул кард. Қонуни мазкур истифодаи забони

тоҷикиро дар тамоми соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, илмӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар тақозо менамояд. Дар назди олимон ва мутахассисони кишвар соҳаҳои илмҳои дақиқ, табиӣ ва техникӣ вазифаҳои ташаккул додани адабиёти илмӣю техникий тоҷик ва истилоҳоти он қарор доранд [88, 4].

Дар забоншиносии тоҷик асосан объекти таҳлил ва таҳқиқоти истилоҳоти иҷтимоӣю сиёсӣ, заминаҳо, омилҳо ва сабабҳои иқтибосшавии истилоҳот аз забонҳои бегона, иқтибосшавии байналмилалӣ ва истифодаи онҳо ба шумор мерафтанд. Хусусиятҳои лексикӣ ва грамматикӣ адабиёти илмӣю техникий тоҷик, камбудии забонӣ ва истилоҳоти илмҳои дақиқ, табиӣ ва техникӣ то ҳол дар забони тоҷикӣ ба таври кофӣ омӯхта нашудаанд.

Забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, гарчанде ки онҳо аломати хешутаборӣ доранд, аммо дар марҳалаи кунунии рушдашон ба чунин ҳолати тараққӣ расидаанд, ки аломатҳои фарқкунандаи байни ин забонҳо назар ба хусусиятҳои шабоҳат доштанишон бартарӣ доранд. Таҳқиқоти муқоисавӣ ва типологии ин забонҳо дар марҳилаи кунунии рушд аз нуқтаи назари ошкор кардани қонунҳои системавӣю қонунии зухуроти хусусиятҳои забонҳои омӯхташаванда, барои ҳар ду забон ҷолиб хоҳад буд.

Аз ин рӯ, муайян кардани муносибатҳои системавӣ оид ба истилоҳот, муаммои муҳимтарини таҳқиқоти муосири забоншиносии муқоисавӣ ва типологии муосир боқӣ мемонад.

Дар баробари тағйирёбии босуръати таркиби лексикӣ забонҳо, барқароршавии босуръат вобаста ба омилҳои забонӣ ва экстралингвистӣ, луғати ҳама гуна забон пайдарҳамии муайянро тасдиқ мекунад, ки ин ифодаи худро дар муносибатҳои бешубҳа мураккаб ва гуногунии воҳидҳои лексикӣю луғавӣ меёбад.

Таҳлил ва тафсири муносибатҳои системавӣ дар луғати ҳар як забон, муайян кардани ташаккулёбии мушаххасоти сохторӣ-семантикӣ

ва тағйирот дар системаи ташаккул ва рушди сохтори онҳо, инчунин муносибатҳои функционалӣ-семантикӣ ва грамматикӣ онҳоро дар гурӯҳи муайяни семантикӣ дар бар мегирад.

Масъалаҳои гуногунӣ-актуалӣ дар риштаи истилоҳот, аз ҷумла, ташаккулёбӣ, пайдоиш ва рушди ҳам истилоҳоти инфиродӣ ва ҳам системаҳои истилоҳотӣ, таносуби миллӣ ва байналмилалӣ дар системаи истилоҳот, идеологиясозии истилоҳот, мавҷудияти силсилаи синонимии воҳидҳои лексикӣ, роҳҳо ва воситаҳои ташаккули истилоҳот ба шумор мераванд.

Бо вуҷуди ин, баъзе забоншиносон дар омӯзиши истилоҳот бештари диққаташонро ба он хусусиятҳои истилоҳ равона карда, онро аз воҳидҳои умумии забони адабӣ фарқ мекунонад. Ҳамин тавр, В.П. Даниленко истилоҳро ҳамчун як объекти мустақил таҳлил мекунад, зеро он «дорои як қатор хусусиятҳои фарқкунандаи функционалӣ, сохторӣ-генетикӣ, лексикӣ-семантикӣ, морфологӣ, калимасозӣ, меъёрию-мантиқӣ буда, ҳамчун намудҳои мустақили функционалии забони умумӣ таҳлил карда мешавад» [68, 15].

Дар баробари ин, нақши фаъоли системаи истилоҳот дар раванди рушди минбаъдаи илмӣ ва забонӣ, ки дар ҳолатҳои зарурии муттаҳидсозӣ ва стандартсозии истилоҳот аз рӯйи соҳаҳо, пурқувват кардани фаъолияти тарҷумонӣ, инчунин такмили таълими тарҷума ва тайёр кардани адабиёт ва ҳуҷҷатҳои илмиву забоншиносӣ зоҳир мешаванд, назаррас аст.

Истилоҳотро аз нуқтаи назари забоншиносӣ омӯхта, мо муқаррароти зерини методологиро ба даст меорем: 1) истилоҳ – як зерсистемаи кушоди забон; 2) истилоҳ дорои қонунҳои дохилӣ, ки бо забон ва ҷомеа зич алоқаманд аст; 3) истилоҳот – ин маҷмуи истилоҳ, ки дар ин ё он шохҳои ҷамъият истифода бурда мешавад 4) истилоҳ – инъикоси зухурот ва мафҳумҳои илму техника, ки воқеан дар забон арзи ҳастӣ дорад; 5) истилоҳ – зухуроти таърихан рушдбандаи забоншиносӣ

мебошад, ки бо таърихи рушди илм ва техника алоқаманд аст; б) истилоҳ як падидаи иҷтимоии ҳар як забон мебошад; 7) истилоҳ – зерсистема дар системаи ягонаи забон аст.

Мавзуи назарияи умумии истилоҳот аз омӯзиши ташаккул ва истифодабарии калимаҳои махсус, ки бо ёрии он дониш ва таҷрибае, ки инсоният ба даст овардааст, ҷамъоварӣ, таъйин ва интиқол карда мешавад; такмил ва рушди системаи истилоҳоти мавҷуда; роҳҳои муносиб ва оқилонаи эҷоди истилоҳот ва ҷустуҷӯи системаҳои нав; ҷустуҷӯи хусусиятҳои ҳаматарафаи истилоҳоти соҳаҳои мухталифи илм ва донишро дар бар мегирад.

Истилоҳшиносӣ, дар навбати худ, як бахши мустиқили ҳар як забони миллий ва адабиро ташкил дода, бо фаъолияти касбии истифодабарандагон ин забон зич алоқаманд аст. Истилоҳоти ҳар як соҳаи дониш ва илм, техника ва технология, истеҳсолот ва саноат системаҳои мушаххаси худро ташкил медиҳанд, ки дар аввал робитаҳои концептуалии донишҳои касбиро бо соҳаи дахлдор бо мақсади ифодаи ин робита бо воситаҳои забонӣ муайян мекунанд.

Ҳамин тавр, забон як унсурҳои сохторӣ ва маърифатии донишҳои илмӣ мебошад. Ҳар қадаре ки илм бо истилоҳот ва мафҳумҳои илмӣ мусаллаҳ бошад, ҳамон қадар забон метавонад мафҳумҳои гуногунро дурусту саҳеҳ ифода кунад. Илм ба забони истилоҳот ворид мегардад ва забон низ дар навбати худ бо истилоҳоти илмӣ ба илм ворид мегардад.

Унсурҳои дигари забон бо мафҳумҳои илмӣ ва истилоҳоти илмӣ муқоиса карда намешаванд. Тавре ки А.А. Реформатский қайд карда буд, истилоҳ, аз нуқтаи назари воқеияти иҷтимоӣ муташаккил инъикос ёфтааст, он ҳақиқатро ифода мекунанд, бинобар ин истилоҳ характери иҷтимоӣ-ҳатмӣ дорад [94, 46-54].

Истилоҳ воситаи ҳам забон ва ҳам илм буда, тавассути он назарияҳои илмӣ, қонунҳо ва принципҳо ташаккул меёбанд. Қайд кардан

муҳим аст, ки истилоҳ ва истилоҳшиносӣ дар маҷмуи истилоҳоти илмӣ як ҷузъи муҳими илм ва технология мебошанд.

Истилоҳ узви як низоми муайяни истилоҳот мебошад, ки ба соҳаи муайяни илм, технология, истеҳсолот марбут аст ва мазмуни концептуалиаш бо маънои он дар системаи муайян карда мешаванд. Ҳар як истилоҳ дорои таърифи худ (таърифи дақиқи илмӣ), дар қатори дигар истилоҳоти соҳа мебошад. Истилоҳ, дар муқоиса бо калимаҳои "рӯзмарра", дар доираи системаи истилоҳотии худ одатан якмаъногӣ мебошанд; як калима метавонад дар истилоҳоти соҳаҳои гуногуни дониш истифода бурда шавад, аммо ин сермаъноӣ нест, балки омонимия мебошад.

Дар доираи ин мафҳумҳои додасуда, истилоҳ бояд якмаънодор, систематикӣ ва аз нуқтаи назари услубӣ бетараф бошад. Истилоҳ ва ғайри истилоҳ (калимаҳои забони умумимиллӣ) метавонанд ба ҳамдигар гузаранд. Истилоҳ ба қоидаҳои калимасозӣ, грамматикӣ ва фонетикӣ забони додасуда тобеъ мебошад ва бо роҳи истилоҳшавии калимаҳои забони умумимиллӣ, иқтибосшавӣ ё айнан истифода бурдани забонҳои хориҷӣ сохта мешавад. Дар илми муосир хоҳиши муттаҳидкунии маънии системаҳои истилоҳотии як илм дар забонҳои гуногун (мувофиқати якмаъногӣ дар байни истилоҳоти забонҳои гуногун) ва барои истифодаи интернационализм дар истилоҳот мавҷуд аст.

Бояд қайд кард, ки дар ҳар як давраи рушди тафаккур ва донишҳои инсонӣ, миқдори муайяни илмҳои умумӣ ва дар баробари ин, мафҳумҳои умумии техникӣ фарқ мекунанд, ки дар ҳама гуна илм ё дар соҳаи техника истифода мешаванд, ба монанди система, сохтор, усул, қонун дар илм, эътимодноки дар технология. Ба онҳо мафҳумҳои умумии илмҳои методологӣ ба монанди фалсафа, назарияи умумии системаҳо, кибернетика, информатика ва ғ. дохил мешаванд; ҷузъи дигари ҷудоғонаи чунин мафҳумҳо, ба монанди мафҳумҳои илмии умумӣ, дар соҳаҳои гуногуни дониш, ба монанди иттилоот ва унсур истифода

мешаванд. Бояд дар назар дошт, ки мафҳумҳои умумитехникӣ ё умумиилмӣ ва байнисоҳавӣ на барои он чунин шакл мегиранд, ки онҳо дар як қатор соҳаҳои илм истифода мешаванд, балки онҳо дорои мундариҷаи умумӣ ва универсалианд. Чунин мундариҷа имкон медиҳад, ки онҳоро дар ҷанбаҳо ва соҳаҳои мухталиф истифода барем ва дар бештари ҳолат хусусиятҳои мушаххаси ин мафҳумҳоро ба мундариҷаи умумӣ илова кунем.

Маълум аст, ки типология таснифоти асосӣ мебошад. Ба ин маъно, типологияи истилоҳоти тавсифшуда – тақсимои истилоҳот мутобиқи хусусиятҳои муҳимтарини онҳо, дар асл гурӯҳбандии истилоҳотӣ мебошад. Асоси ҳамаи таснифоти минбаъда аломатҳои гуногуни инфиродии истилоҳот мебошанд - пурмазмунӣ, расмӣ, корбурдӣ, дохилӣ ва ғайризабонӣ. Ҳамаи ин таснифотҳо метавонанд бо он илмҳо ва соҳаҳои донише, ки дар онҳо истифода мешаванд, алоқаманд бошанд [85, 124].

Таснифи аввалини истилоҳот аз рӯйи мундариҷа ҳамчунин дар илми фалсафа баррасӣ мешавад ва ин гурӯҳи истилоҳот ба истилоҳоти мушоҳида ва истилоҳоти назариявӣ тақсим мешаванд. Ба истилоҳоти мушоҳида мафҳумҳо ва ашъҳои воқеӣ тааллуқ дошта бошанд, ба истилоҳоти назариявӣ мафҳумҳои абстрактӣ, ки одатан аз постулат (қоидае, ки ҳамчун ҳақиқат қабул карда шудааст) ё ба консепсияи муайян вобастаанд, нисбат дода мешавад.

Таснифи дуввуми истилоҳот аз рӯйи мундариҷа ё объекти ном сурат мегирад. Тақсими истилоҳот аз рӯйи соҳаҳои дониш ва фаъолият ё ба ибораи дигар, аз рӯйи соҳаҳои махсус, гузаронида мешавад. Рӯйхати ин соҳаҳо бо тартиби зерин метавон хулосабарорӣ кард: илм, техника ва истеҳсолот.

Дар асоси ин схемаи сотсиологӣ, мо метавонем рӯйхати сарлавҳаҳо тартиб диҳем, ки ба таснифи истилоҳот аз рӯйи соҳаҳои дониш дохил карда шаванд.

Маълуман дар илми муосир як гурӯҳи муайяни истилоҳот муайян шудааст, ки онҳоро истилоҳоти илмӣ номидан мумкин аст. Ин гурӯҳ ба синфҳое тақсим мешавад, ки метавонад дар марҳилаҳои гуногуни пешрафти илмӣ-техникӣ ба соҳаҳои илм алоқаманд бошад. Дар ҳар як гурӯҳи истилоҳоти геологӣ, физикӣ, кимиёвӣ ва ғайра, метавонанд шумораи зиёди гурӯҳҳо ё системаҳои истилоҳотӣ, ки бо назарияҳои мухталифи тавсифи зухурот ва ашёҳои физикӣ ва дигар объектҳо муайян карда мешаванд, фарқ кунанд.

Ба гуфти аксари коршиносон, дар мавриди фарқият байни истилоҳоти илмӣ-техникӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ, пеш аз ҳама ҳаминро бояд қайд намуд, ки илмҳои сиёсӣ ба монанди ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилалӣ илмҳои иҷтимоӣ буда, ба истилоҳоти иҷтимоӣ дохил мешаванд. Ҳамин тавр, ҳамаи ин истилоҳоте, ки мафҳумҳои илмиро муайян мекунанд, ба ин ё он дараҷа бо он фарқ мекунанд, ки якумин мафҳумҳои илмҳои иҷтимоӣ ва дуюмин мафҳумҳои илмҳои техникӣ ва табииро ифода мекунанд.

Таснифи дигари семантикии истилоҳот ба категорияи мантикии ҳамон консепсия мансуб аст, ки ҳамчун истилоҳ истифода мешавад. Равандҳои истилоҳот, аломатҳо, ашёҳо, хосиятҳо, миқдор ва воҳидҳои таъиншудаи онҳо ошкор карда шудаанд.

Бояд қайд кард, ки таснифоти забоншиносии истилоҳот ва системаҳои истилоҳотӣ дар аломатҳои худ истилоҳот ҳамчун калима ё ибораҳои забони мушаххас асос ёфтаанд. Таснифбандӣ аз рӯи сохтори семантикӣ ба чудо кардани истилоҳи якмаъно аз истилоҳи сермаъно, ки дар доираи як системаи истилоҳӣ ду ё зиёда маъно доранд, кӯмак мекунад.

Тасниф ва тақсимои истилоҳот аз рӯи хусусиятҳои сохтори расмӣ хеле фарқкунанда мебошанд. Дар робита ба ин, пеш аз ҳама, истилоҳоте муайян карда мешаванд, ки дар навбати худ ба решаӣ, сохта, мураккаб, ихтисораи мураккаб чудо мешаванд. Ҳамчунин, ибораҳои истилоҳотиро

фарқ кардан мумкин аст, ки бештар дар забони англисӣ, дар шакли исм бо исм, исм бо сифат ва ғайра ба назар мерасанд.

Инчунин, истилоҳотро дарёфт кардан мумкин аст, ки баъзан метавонанд зиёда аз 4 ё ҳатто 5 калима иборат бошанд ва аз ин лиҳоз онҳоро дар шакли ихтисораҳо низ истифода меkunанд: **Online computer library center (OCLC)** – онлайн-компьютерный библиотечный центр, **Library of the Russian Academy of Science's system (LRASS)** – системаи китобхонаҳои Академияи Илмҳои Россия.

Падидаҳои хос дар сохтори расмии системаи истилоҳотӣ ин ихтисори истилоҳоти бисёркалима ё кӯтоҳ кардани вожаҳои як калима мебошанд. Ҳамчунин, бисёр навъҳои ихтисоркунӣ аз қабилҳои ихтисор кардани ҳарфҳо, ихтисори овозӣ, ихтисори ҳичогиро метавонем қайд кунем.

Нақши махсусан муҳимтарини истилоҳотро дар чараёни дониши илмӣ воқеият қайд кардан мумкин аст, ки ба мо имкон медиҳад, то таснифи онҳоро аз ҷиҳати ҷанбаи илмӣ ба вучуд оварем. Тибқи ин қоидаҳо, истилоҳоте ҷудо карда шудаанд, ки ба таҳким ва тақвияти иттилоот ва дониш хизмат меkunанд.

Бояд қайд кард, ки барои ҳар як давраи таърихӣ гурӯҳбандии таърихӣ-лексикологӣ ё гурӯҳбандии истилоҳот сохта мешавад, ки дар он метавон дар бораи истилоҳот-архаизм ва истилоҳот-неологизмҳо сӯҳбат кард. Ин таснифот мустақиман бо таснифоти пештараи истилоҳот вобаста аст, ки аз рӯи мавзӯи номгузорӣ тақсим шудаанд. Дар доираи ин таснифот, мо метавонем дар бораи неологизмҳо, ки дар системаҳои истилоҳот ва архаизмҳо ташаккул меёбанд, сухан ронем, ки барои консепсияи ин гуна системаҳои истилоҳотӣ характернок буда, аз замони гузашта ба вучуд омадаанд ва ин бо рушди донишҳои илмӣ ва заминаи маърифатӣ, инчунин шарҳи ақидаҳои кӯҳна ва ҷаҳонбинии илмӣ муайян алоқаманд аст.

Бешубха, истилоҳот вазифаи муайяни татбиқшавандаро ҳамчун воситаи шинохтан ва муайян кардани донишҳои техникӣ ва илмӣ иҷро мекунад. Аз ин рӯ, истилоҳот дар шакли муайян ҳамчун воҳидҳои тавсияшуда ё стандартӣ мавриди истифода қарор мегирад. Дар асоси ин, таснифи истилоҳотро мутобиқи меъёр ва ғайримереъёр яъне дар шаклҳои махлуту омехта сохтан имконпазир аст.

Гуруҳбандии зикргардида истилоҳотро дар бар мегирад, ки дар раванди стандартикунонӣ ҳастанд ва истилоҳи стандартишуда ба ҳисоб мераванд. Ба ин гуруҳ истилоҳоти марбут ба соҳаи илм ва техника, ки меъёрҳои онҳо ба қоидаҳои ҳатмии стандартикунонӣ дахл доранд, дохил мешаванд.

Ҳамин тавр, номгӯи таснифоти истилоҳоти додашуда моро ба он водор мекунад, ки чараёни ташаккули истилоҳот гуногунҷабҳа аст, зеро истилоҳ метавонад ба гуруҳҳои хеле гуногун мувофиқи таснифоти муайяни мантиқӣ, забонӣ ва илмӣ тааллуқ дошта бошад. Чунин таснифот ҷой ва нақши истилоҳотро дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаи муосир дар як шакли мукамал ва фарогир нишон медиҳад.

1.2. Масъалаи омӯзиш ва таҳқиқи истилоҳ ва истилоҳотшиносӣ дар забоншиносӣ

Забоншиносӣ ё ин ки лингвистика (аз забони фаронсавӣ *linguistique* – забонмӯзӣ, ва аз асоси латинии *lingua* – забон, нутқ гирифта шудааст) илм дар бораи забон, мавқеъ ва функсияи он дар ҷамъият мебошад.

Дар марҳилаи инкишофи забоншиносии муосир забоншиносии муқоисавӣ-типологӣ мақоми махсус дорад. Дар айни ҳол объекти таҳқиқоти забоншиносии муқоисавӣ масъалаҳои гуногун – коркарди усулҳо ва ҷанбаҳои забоншиносии муқоисавӣ, муайян намудани ҷой ва мақоми забоншиносии муқоисавӣ дар забоншиносии назариявӣ, ташаккули васоити категорияҳо, дар муайян намудани ҷанбаҳо ва таҳлили воҳиди ягонаи забон ва сохторӣ он мебошад. Дар марҳилаи

муосири забоншиносии муқоисавӣ бо мақсади муайян намудани алоқаи сохторӣ дар равандҳои корбурди ва қонуниятҳои он падидаҳои алоҳида дар забонҳои гуногун мавҷуд аст.

Истилоҳсозӣ фаъолияти огоҳонаи инсон аст, яъне инсон метавонад бевосита ба он мудохила кунад. Ҳадафи аслии он харҷи расотар, дақиқтар ва равшантар барои аҳли соҳа ва агар мафҳум марбут ба ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ бошад, барои доираи васеътари аҳли ҷомеа, баён кардани маъноӣ мафҳумҳои нав аст. Ҳангоме ки дар ҷомеа чунин мафҳумҳо пайдо мешаванд ва инсонҳо бад-он бармехӯранд, дар навбати аввал сабӣ мекунанд дар забони ҷорӣ худ вожа ва ё таркиботе пайдо кунанд, ки аз ҷиҳати маъно шабоҳат ё наздикӣ ба онҳо доранд ва барои аҳли фан, ё мардуми бештар ошно буда, метавонанд маъноӣ мафҳуми навро инъикос намоянд. Вале, замоне ки дар забон луғати муносиб барои ифодаи чунин мафҳумҳо пайдо нашуд, он гоҳ фаъолияти луғатсозии забон ба қор мебарояд. Барои ин қор забон аз захираҳои имконоти дохилӣ ва васоили гуногуни дастурии хеш, аз қабилӣ луғатсозии мутобиқи суннатҳои анъанавӣ, аз пасванду пешвандҳо ва миёнвандҳо ва ғайра истифода мебарад.

Дар давраҳои гузашта, вақте ки истилоҳот ҳанӯз кам буд ва соҳаҳои корбурди онҳо аз он ҳам камтар ҷудо кардани истилоҳот аз таркиби вожагони умумӣ мушкил буд. Вале, дар асрҳои XIX, замоне ки инқилоби иҷтимоӣ-сиёсӣ, пешрафтҳо ва кашфиётҳои бузурги илмӣ-техникӣ чеҳраи ҷаҳонро дигаргун сохт, риштаҳои гуногуни илму фан ва соҳаҳои мухталифи фаъолияти инсон паدید омад, ки ҳар қадам вожагони хоси худро тақозо мекард. Дар натиҷа шоҳаи истилоҳоти забон густариш пайдо кард ва олимону донишмандон дар фикри ҷудо кардани онҳо ва вожагони умумӣ шудаанд.

Азбаски инсонҳо барои фарқи беҳтари мафҳумҳо ва падидаҳои нави моддиву маънавии атрофи хеш ҳамеша дар фикри таҳлилу таҳқиқ буда, мехоҳанд барои онҳо қолабҳо сохта, меъёру таърифҳо муқаррар намоянд, аз ин рӯ истилоҳот низ аз «қонуни умумӣ» барқанор намонд.

Донишмандон ба баррасии он пардохта, худуду марзҳо ва соири мушаххасони онро муайян карданд. Дар натиҷа дар илми забон риштаи алоҳида ба вучуд омад ба номи истилоҳшиносӣ, ки омӯзиш ва танзими асосҳои назарӣ ва методологияи истилоҳгузиниро ҳадафи асосии кори худ қарор дод.

Бояд гуфт, ки истилоҳшиносӣ ба таври куллӣ дар забоншиносии ҷаҳонӣ шоҳаи нисбатан ҷавон аст ва дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ дар охири солҳои 20-уми асри гузашта, пеш аз ҳама дар забони русӣ пайдо ва ташаккул ёфт. Зеро бахши истилоҳгузинии ин забон ҳамтои таҳаввулоти иҷтимоиву сиёсӣ ва илмиву фарҳангии кишварҳои пешрафтаи аврупоӣ ва дастовардҳои илми забоншиносии нав инкишоф ёфта, ягона забоне буд дар байни дигар забонҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, ки метавонист тамоми истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсӣ ва илмӣ-техникии замони навро баён кунад. Аз ҷониби дигар, дар ҳамин марҳилаи инкишофи ин забон буд, ки истилоҳгузинии он соҳаи нуфузи мустақим ва мудохилаи бошууронаи забоншиносон қарор гирифт.

Мафҳумҳои илмӣ, тавре ки маълум аст, ифодагари шаклҳои гуногуни зухурёбии тафаккури инсон буда, хусусиятҳои аслий, иртиботот ва робитаҳои ашё ва ҳодисаҳоро дар соҳаи муайяни дониш инъикос менамоянд. Дар натиҷаи инъикоси вазъияти илмӣ ва иҷтимоию фарҳангии зудтағйирёбанда, дар ҳоли ҳозир ташаккули низомҳои истилоҳоти бахшҳои зиёди дониши илмӣ, махсусан байнифаннӣ ва ба таври фаъол идома дорад. Дар ин робита шумораи зиёди таҳқиқотҳо дар бораи истилоҳот ва терминография ба вучуд меоянд. Бо ин ҳол, истилоҳоти забоншиносӣ ба сабабҳои зиёд ба таври фаъолона густариш меёбад, ки миёни онҳо афзоиши шумораи фанҳои забоншиносӣ, ҷараёнҳо ва мактабҳо нақши муҳимро мебозанд. Аз ин рӯ, шумораи мафҳумҳо ва истилоҳоти марбути «педагогика» бо суръати зиёд афзоиш меёбад.

Дар ҳоли ҳозир мутобиқи масъалаҳои мухталифи грамматикаи забонҳои гуногун шумораи зиёди китобҳои дарсӣ ва дастури роҳнамоҳои таълимӣ таълиф мешаванд. Истилоҳоти нави зиёд вучуд доранд, ки бар асоси таҳқиқоти охири мутахассисони грамматика сохта шудаанд. Аксари вақтҳо истилоҳоти нав дар воқеъ синонимҳо, алтернативаҳо барои мафҳумҳои кӯҳна мебошанд. Ғайр аз ин, дар забоншиносӣ ҳар мактаб дорои «метадиалектҳо»-и худ мебошад, ки онҳо дар маҷмӯъ фарозабони (Interlingua) забоншиносиро ташаккул медиҳанд. Дар натиҷа, агар ин, аз як тараф, боиси печ дар печӣ ва сардаргумӣ шавад, аз тарафи дигар, заминаро барои таҳқиқот ва омӯзиши истилоҳоти марбути китобдорӣ пешниҳод менамояд, зеро таҳия ва мураттабсозии истилоҳоти муносиб, ошкор намудани тамоюлҳои муҳимтарин дар истилоҳосозӣ аз ҷумлаи вазифаҳои асосии илмӣ забоншиносӣ мебошанд.

Низоми муосири истилоҳоти марбути китобдорӣ бо як қатор хусусиятҳои хося муайян карда мешавад, ки онҳоро метавон дар алоқаҳои семантикии онҳо, равандҳои пурмахсули дериватсионӣ, амалкард дар зернизомҳои мухталифи забонҳои муосири тоҷикӣ ва англисӣ ошкор намуд. Ҷавоб ба саволи низоми муосири истилоҳоти марбути китобдорӣ аз низомҳои истилоҳоти дигар илмҳо чӣ фарқ дорад, пеш аз ҳама, ошкорсозӣ, тавсиф ва муқоисаи баъдии вижагиҳои асосии низомию вазифавии онро талаб мекунад. Монанди низоми истилоҳоти забон, ҳамчунин низоми луғавӣ барои ба вучуд омадани луғатҳои нав боз мебошад ва ин кори доимӣ ва ҳатмиро барои мураттабсозии он талаб менамояд. Забоншиносон, олимон ва мутахассисони бахши истилоҳот якдигарро дарк нахоҳанд кард, агар ба таҳқиқи истилоҳот низ напардозанд. Ҳар шакли илм новобаста аз дахл доштани он ба ин ё он соҳа ба муҳтаво ва моҳияти худ илм дар маҷмӯъ тавачҷуҳи комил зоҳир менамояд.

Масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ яке аз вазифаҳои муҳими забоншиносӣ буда, дар таркиби назарияи забоншиносии умумӣ мавриди

муҳокимаву таҳқиқ қарор мегирад. Масъалаҳои марбут ба маъноии забоншиносии «истилоҳ» ва «истилоҳшиносӣ» дар забоншиносии муқоисавӣ дертар дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX пайдо шуд. Мафҳуми «истилоҳ» дар илм асосан дар аввалҳои асри XX ба вуҷуд омадааст. Аввалин тавзеҳи калимаи «истилоҳ» дар «фарҳанги Энциклопедии Ф.А. Брокгауз ва И.А. Ефрона» зикр шудааст.

Забоншиносоне, ки ба таҳқиқи илмӣ дар он вақт машғул буданд, ба таҳқиқи хусусиятҳои қисмати он маҳдуд шуданд. Қорҳои илмии бахшида ба омӯзиши махсуси истилоҳот то оғози асри XX амалан ба назар намерасад.

Танҳо дар аввалҳои асри XX дар забоншиносӣ аввалин назария дар бораи истилоҳот ба вуҷуд омад. Ба он таҳқиқот дар бораи:

- 1) Истилоҳот ба калимаҳои умумихалқӣ ва ё лексикаи касбӣ муқобил меистад;
- 2) Истилоҳот ба формулаҳои математикӣ ва формулаҳои химиявӣ наздик аст;
- 3) Истилоҳот ба жаргонизмҳо қаробат доранд;
- 4) Истилоҳот ҳамчун нишонаҳои нейтралӣ "иероглифҳо";
- 5) Истилоҳот бо мафҳум шабоҳат дорад мансуб аст.

Аммо таҳқиқоти олимони хориҷа, ки то замони имрӯз анҷом ёфтааст, бештар ба масъалаи истилоҳ ва истилоҳотшиносӣ, истилоҳоти алоҳида ва системаи истилоҳот ё стандартикунонии истилоҳоти алоҳида дахл дорад.

Оид ба забоншиносии самти истилоҳот олимони зиёде хориҷӣ ба монанди: Я. Грим, А. Востоков, Р. Х. Раск, В. Гумболдт, Ф. Бопп, Г.Ф.Гротефенд, Ф.Ф.Фортунатов, А.А.Шахматов, М. Мирко, А.Белич аз забоншиносони тоҷик Л. Бузургзода, Ш. Ниёзӣ, Н. Масъумӣ ва Б. Ниёзмухаммадов таҳқиқот бурдаанд.

Забоншиносӣ ҳамчун илм дар бораи забон ба қатори илмҳои ҷамъиятӣ шомил аст ва бо илмҳои дигар низ алоқаи мустақам дорад,

яъне ин нуқта далели он аст, ки забон дар ташаккули ҳама ҷиҳатҳои фаъолияти инсон, аз ҷумла идрок, маърифат ва мубодила нақши муҳимро мебозад.

Ба андешаи Ҷаматов. С «Истилоҳот калимаҳои махсус буда, дорои як маъноанд ва ба ин хусусияти худ аз калимаҳои оддии муқаррарӣ ва махсусан аз калимаҳои сермаъно фарқ мекунад» [147, 48].

Истилоҳ як калимаи алоҳида ё калимаи алоҳидаи дар муносибатҳои тобеъ асосёфта мебошад, ки вазифаи номгузори кардани як мафҳум ва соҳаи муайяни илмро иҷро мекунад, ки дар якҷоягӣ ба дигар истилоҳот системаи махсуси зергурӯҳи матни иттилоотро ташкил мекунад.

Истилоҳи «term» дар фарҳанги «Webster's third new international dictionary» чунин шаҳр дода шудааст: «Term [ME – terme, fr. Of, fr. L terminus]. Term a word or expression that has a precisely limited meaning in some uses or is peculiar to a science, art, profession, trade or special subject» [196, 2358].

Дар мавзӯи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ олимони зиёди тоҷик ва хориҷ ба монанди: С. Назарзода, М. Қосимова, С. Ҷаматов, М. Муҳаммадиев, М.Султон, В.П. Даниленко, Т. Бердиева, Г.О. Винокур, В.М. Лейчик, В.В. Алексеева, Л.М. Бархударов, И. Н. Кафман, Б.Н. Головина, Т.Л.Канделаки, А.С.Герд, В.Н.Немчейко, Р.Ю.Кобрина ва дигарон мақолаву асарҳои илмӣ ҷоп намудаанд.

Дар фарҳанги таълифнамудаи Н.И.Кондаков ба номи «Логический словарь-справочник» шарҳи зерини истилоҳро метавон пайдо намуд: «Истилоҳ ҳамчун калима ва ё ибора номи дақиқи мафҳуми катъиян муайяшударо ифода менамояд» [159, 18].

Мафҳуми истилоҳ (термин) аз вожаи латинии terminus ба маънии сарҳад, ҳад ва сипас барои ифодаи мафҳумҳои худуд, анҷом, интиҳо истифода шудааст.

Муаллифони «Луғати энциклопедӣ» Ф.А.Брокрауз ва И.А.Ефрон хангоми шарҳи маънии аслии калимаи «термин» асосан ҳамин матлабро таъйид намудаанд: «Термин (terminus) – дар назди римиёни қадим худованди марзҳо, ки сангу нишонаҳои марзи зери Ҳимояти вай қарор дошт, муқаддас доништа мешавад» [172-77].

Забоншинос А.Д.Хаютин этимол додааст, ки шояд вожаи terminus дар латинии миёна ба маъниҳои *таъйин*, *ифода* маъно пайдо кардааст, маҳз зери таъсири ҳамин маъниҳо вожаи terminus дар фаронсавии қадим вожаи *terme* ба маънии «калима» падида омад. Ин ақидаи А.Д.Хаютинро луғатнигорони маъруф Э. Леттре, О. Блох, ва В. Вартбург, П. Робер қаблан дар асарҳои матрах намуда буданд. А.Д.Хаютин бо истинод ба муаллифони луғати бузурги Оксфорд дар забони англисӣ бо ҳамин роҳ ба миён овардани вожаи «term»-ро ба маънии *истилоҳ* таъкид кардааст.

Бояд зикр кард, ки то ҳол мафҳуми истилоҳ як таърифи муайянро ба худ касб нанамудааст. Олимон ва донишмандон мафҳуми истилохро ба шаклҳои мухталиф таъриф менамоянд ва яке аз нишонаҳои асосӣ ва бартаридоштаи истилоҳ ин системанок будани он аст.

Истилоҳот (терминология) ва пайдоиши он дар фарҳанги англисӣ «The World Book Encyclopedia Dictionary» чунин тавсиф гардидааст; 1) the special words or terms used in science, art, business, etc - вожа ва ё истилоҳоти махсус, ки дар соҳаи илм, санъат, тиб, варзиш, муҳандисӣ ва ғайра истифода мешаванд. Масалан; pedagogical terminology – истилоҳоти педагогӣ, the terminology of economic – истилоҳоти иқтисодӣ, linguistical terminology – истилоҳоти забоншиносӣ, 2) шакли қадимаи он, маъноӣ омӯзиши истилоҳоти таълимоти илмиро доро буд. Калимаи истилоҳ аз забони олмонӣ – terminologie гирифта шуда, он аслан аз вожаи terminus – term-и забони латинии асримиёнагӣ бо иловаи пасванди забони олмонӣ -logie, -logy, яъне ҳамчун вожаи terminology аз решаи term (калима ва ё ибораи муайян ва аниқ, ки бо маъноҳои гуногун

дар соҳаи илм истифода мешавад) ба вучуд омадааст. Дар забони англисӣ бошад, вожаи истилоҳот (терминология) бандаки чамъбандии «es»-ро қабул менамояд; terminology [ter'menoloji] – terminologies, яъне ҳамчун исм дар шакли чамъ бо бандаки - es меояд.

Агар чанбаи фалсафии мафҳуми истилохро мавриди таҳқиқ қарор диҳем, мо ба хулосае меоем, ки истилоҳ ҳангоми ифодаи мафҳуми худ ду вижагии хос дорад. Якум, асоси таъйину ифодаи фалсафии мафҳуми истилохро заминаи моддии он ташкил медиҳад, истилоҳ шакли моддии мафҳумро дар худ инъикос менамояд. Дуюм, истилоҳ ҳамзамон бо дигар воситаҳои ифодаву баён дар кори инъикосу номгузорию донишҳои нави инсоният мусоидат мекунад. Дар забоншиносии муосир бошад, баъзе масъалае, ки ба хусусиятҳои умумизабонии ташаккули истилоҳот мансуб аст, то ҳол қуллан ҳалли худро наёфтааст.

Д. Саймиддинов пайдоиши истилоҳотро дар забони форсии миёна ва аз чанд роҳ сурат гирифтани онро чунин баён мекунад: «идомаи истилоҳоти бунёдии эронӣ бидуни тағйироти маъно ва ё тавсияи маънои истилоҳии он дар забони форсии миёна; истифодаи луғати ғайриистилоҳӣ ба ҳайси истилоҳ; иқтибос аз забони авестойӣ; баргардон ва ё калкаҳои авестойӣ дар паҳлавӣ; иқтибос аз забонҳои ғайриэронӣ-юнонӣ ва ҳиндӣ; аз роҳи вожасозӣ (дар асоси қолабҳои вожасозӣ)» [97 310].

Донишмандони рус Г.Б. Антрушина, О.В. Афанасева ва Н.Н. Морозова истилохро чун: «калима ва ё гурӯҳи калимаҳо мешуморанд, ки аз тарафи соҳаи махсуси илм, техника, савдо ва санъат истифода бурда мешавад». Term, as traditionally understood, is a word or a word group which is specifically employed by a particular branch of science, technology, trade or the arts to convey a notion peculiar to this particular activity» [195, 2358].

Вожаи истилоҳ хеле куҳанистеъмом буда, дар «Фарҳанги осори Ҷомӣ» чунин шарҳ дода шудааст: «истилоҳот – истилоҳ – вожаи сирф

арабӣ буда, калима ё ибораи хоси як гурӯҳи мардум (аҳли як касб), ки дар байни онҳо маънои махсус пайдо кардааст; калимаҳои хоси соҳаи илму фан, терминҳо» [138, 49].

Мутаассифона, олимони соҳаи забоншиносӣ калимаи истилохро бо маъниҳои гуногун арзёбӣ менамоянд, бавижа, оид ба истилоҳоти риштаҳои илм, тиб, техника, санъат, истилоҳоти сиёсату ҷамъиятӣ, ҳешутабориву варзиш ва ғайра сухан меронанд. Аз ин сабаб, дар бораи мафҳум ва моҳияти истилоҳ то имрӯз фикру андешаи ягона мавҷуд нест, ягона мафҳуме, ки нуқтаи назари ҳамаи муҳаққиқонро оид ба ин масъала муттаҳид месозад, эътирофи мавқеи махсуси истилоҳот дар забони адабӣ ва мавҷудияти муқобилгузори «истилоҳ» - «ғайриистилоҳ» мебошад, ки дар шуури ҳар яки мо нақш бастааст.

Гумон меравад, ки ба ин далел истилоҳ ҳамчун унсури асосӣ ва маводи зарурии илмҳои гуногун шинохта шуда, намояндаи ҳар як илм мехоҳад, то зеро ин мафҳум нишонаҳои ба худ хосе, ки аз нуқтаи назари ҳамин илм муфидтару муҳимтаранд, таҷассум гарданд.

Дар доираи чунин низоми фаҳмиш истилоҳ бояд якмаъно, мунтазам, услубан бетараф бошад. Истилоҳ аз калимаҳои умумиистеъмол тафовут дошта, метавонад ба ҳамдигар дар баъзан мавридҳо мувофиқ шаванд. Бояд ишора намоем, ки истилоҳ махсусияти худро дорад, аз ҷумла 1) муназзамӣ 2) якмаъноӣ, 3) тамоюли сермаъноӣ дар доираи майдони истилоҳотии соҳаи худ, яъне истилоҳоти ҳамон соҳаи илм, 4) набудани таъҷилият ва ифоданокии барзиёд; 5) бетарафии услубӣ, хоси истилоҳот мебошанд.

Чи тавре ки В. П. Даниленко зикр менамояд, «истилоҳот ин объекти мустақил аст, зеро он як қатор фарқиятҳо дорад, масалан аломатҳои корбурдӣ, сохторӣ-генетикӣ, синтаксикӣ-семантикӣ, морфологӣ, инчунин функцияи забони умумиадабӣ хоси он мебошад [66, 15].

Ба ҳамин тартиб истилоҳ – ин ифодаест барои истифодаи илмҳои муайян ва ё фаъолиятҳо, ифодакунандаи мафҳуми комилан аниқ, ки ҳамзамон бо дигар воҳидҳои забони алоқии зич дорад ва сохтори муайяни истилоҳотро ба вучуд меорад. Нишонаҳои фарқкунандаи истилоҳ аз дигар морфемаҳои оддӣ чунинанд:

1. Истилоҳ маъноӣ ягона дошта, ифодакунандаи мафҳуми мушаххас мебошад, ҳамзамон метавонад, мисли морфемаи оддӣ маъноҳои дигар дошта бошад.

2. Истилоҳ дорои майдони муайяни маъноӣ буда, берун аз ҳудуди он майдони маъноӣ хусусиятҳои истилоҳии худро аз даст медиҳад.

3. Истилоҳ вазифаи махсусро иҷро мекунад, ки дар ҷои муайян истифода мешавад ва дар ҳолати аз ҳудуди сохтори худ берун шудан ба морфемаи оддӣ забон табдил меёбад.

Калимаҳои муқаррарии забон хусусияти сермаъноӣ гирифтаанд, аммо истилоҳот, баръакс, аз ин хусусиятҳо маҳруманд. Терминҳоро дар забоншиносӣ моносемия – калимаҳои як маънодор меноманд.

Истилоҳ худ системаи махсуси маъноии калима ва ибораро дар бар гирифта, як мафҳуми аниқ системаи муайяноро ифода мекунад. Дар тафовут аз калима маъноӣ истилоҳ бояд амиқу муайян бошад, зеро истилоҳ на ҳамчун ифодакунандаи ин ё он маъно, балки дорои як маъноӣ муайяни асоснок аст. Яъне истилоҳ, на фақат вазифаи номинативии худро адо мекунад, инчунин маъноӣ муайяноро низ ифода менамояд. Ба ифодаи дигар, истилоҳ барои номгуӣ мафҳумҳои муайяни илмӣ истифода гардида, ҷараён ва мафҳумро, ки дар соҳаи забон ба амал меояд, номбар карда, ҳамчунин маъноӣ онҳоро ифода мекунад. Бояд таъкид кард, ки ба сифати истилоҳ истифодаи аз ҳад зиёди вожаҳои серистеъмол ба маъноӣ аслишон ғалати маҳз хоҳад буд. Ин қорбурд ҳамон вақт қобили қабул хоҳад буд, ки агар вожаҳои серистеъмол ба маъноӣ истилоҳоти махсус барои ифодаи мафҳуми муайяни илмӣ хизмат

намоянд. Хусусияти асосии истилоҳ дар он зоҳир мегардад, ки он бо мафҳумҳои лексикӣ – семантикӣ, монанди полисемия, синонимҳо, омонимҳо ва дигар вижагиҳои маъноӣ чӣ гуна алоқамандӣ дорад. Хусусиятҳои муҳимтарини истилоҳот дар низоми муайян дар соҳаи алоҳидаи забоншиносӣ – лексикология, ки ба омӯзиши маъноӣ луғавии калима (луғат) машғул аст, муайян карда шудааст [8, 23-56].

Дар замони муосир истилоҳот воситаи муҳими ба даст овардани иттилоот, воситаҳои ноил гардидан малакаҳо ва амалҳои махсус, механизми илмиву техникӣ мебошад. Аз ин рӯ луғати истилоҳот аз замони пайдоиш объекти таҳқиқоти илмҳои мухталиф буд, аммо пешрафти технологияи асри ХХ талаб мекард, ки таҳқиқоти истилоҳот дар соҳаи муайяни илм ба қайд гирифта шавад [32, 5-8].

Истилоҳшинос С. Назарзода қайд намудааст: «Имрӯз, ки мо аз ҳазорон луғату истилоҳоти нав дар заминаи фарҳангу ҳунар, муносибатҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва илму фан ниёз дорем, ин имконот ва захираҳои дохилии забон бисёр мушкилоти моро метавонанд ҳал кунад. Вожагон ва истилоҳот дар забони форсӣ тоҷикӣ бо рушди ҷомеа ва пешрафти иқтисоду фарҳанг доимо дар инкишоф буда ба роҳу воситаҳои гуногун сохта мешудаанд» [32, 53].

Ҳолати имрӯзаи истилоҳот дар забони тоҷикӣ ва суръати рушди он дар ҳама соҳаҳои фаъолияти инсонӣ, технологияҳои навин ва инчунин комёбиҳои илмӣ, техникӣ ба талабот ҷавобгӯӣ ва қонеъкунанда нест, бинобар ин чораҳо ва муносибати махсусро талаб мекунад. Бояд зикр намуд, ки ҳанӯз дар қорҳои нахустин таҳқиқоти илмӣ ба забони тоҷикӣ имкониятҳои қорқарди истилоҳоти фанҳои адабиётшиносӣ, забоншиносӣ, фалсафӣ, мантиқ, ҳарбӣ, тиб, дорушиносӣ, ва амсоли инҳо хеле зиёд қорбаст шудааст. Қорбурди он истилоҳот дар осори он замон чунин хусусиятҳоро доро буд:

– истилоҳоте, ки тоҷикӣ аст. Махсусан истилоҳоте, ки дар забони Шохнома-и Дақиқӣ ва Шохнома-и Фирдавсӣ истифода мешуданд аз

лиҳози мансубият ба забони тоҷикӣ мансуб доништа мешуданд. Масалан *сипаҳдор, паҳлавон, миёнгаҳ* ва ғайра [9, 87-90].

– истилоҳоте, ки соҳибони осор ба тавзеҳу тарҷумааш меоварданд. Ин гуна вожаҳоро ба забони тоҷикӣ оварда онҳоро тарҷума карда истилоҳ месохтанд. Масалан ном-исм, куниш – феъл ва ғайра [9, 87-90].

Аммо ин воҳидҳои забон баъзе хосиятҳоро доро мебошанд: 1) Онҳо мутобиқи қоида ва меъёрҳои забони тоҷикӣ сохта мешаванд. 2) Ин навъи истилоҳот дорои вижагиҳои синтагматикии забони тоҷикӣ мебошад. Дар чунин шароит истилоҳот метавонанд ба осони ба таърифи забони тоҷикӣ мувофиқат кунанд.

Истилоҳот ҳамчун як зухуроти касбии забон ба соҳа, ихтисоси инсон, бо қисмати вожаҳо ё фаъолияти муайян аз лиҳози хосиятҳои луғавӣ-семантикӣ, сохторӣ-маъноӣ ва грамматикии забон мувофиқат мекунад. Истилоҳот мафҳуми ҳаррӯзаро ва ё тасаввуроти умумиро дар муҳити касбӣ дар муносибатҳои ҳаррӯза ифода мекунад.

Истилоҳ дар таркиби луғавии ҳар як забон мавқеи муҳимро ишғол намуда, дорои як қатор вижагиҳои фарқкунандаи корбурдӣ, генетикӣ-таркибӣ, луғавӣ-маъноӣ, морфологӣ, вожасозӣ ва услубӣ-номинативӣ мебошад. Яке аз аломатҳои хоси истилоҳот ин ташкили сохти он ба шумор меравад. Маҳз дар натиҷаи пешрафти илму техника ҳар як соҳаи муайяни ҷамъиятӣ соҳиби захираи истилоҳоти худ мегардад. Ҳар як истилоҳ як унсурӣ забон аст, ки моҳияти хоси илмӣ дошта, бо аломатҳои махсуси худ аз калимаҳои дигар ба қуллӣ фарқ мекунад.

Ба қавли М. Қосимава «Дар истилоҳ ҳамеша алоқаҳои табиӣ забоншиносӣ туфайли мафҳумҳои истилоҳотӣ ва алоқаҳои байни истилоҳӣ ифода меёбанд» [9, 12-15].

Истилоҳоти баъзе аз соҳаҳои фаъолияти илму техника танҳо ба коршиносони худ соҳаҳо фаҳмост. Масалан, дар соҳаи китобдорӣ истилоҳоте, аз қабилӣ «*конгрев (тасвир дар муқоваи китоб, усули яку*

якбора кор фармудани чопи бисёрранга), конволют (аз якчанд асарҳои мустақил ё дасхатҳо тартиб додани як китоб), гриф (муҳр, муҳре, ки дар он номи соҳибаи қайд шудааст), литограф (мутахассиси чопи сангӣ), консол (рафча), картограмма (харита ба тасвири харита, маводи оморӣ), сонет (шеъри чордахмисрае, ки аз ду рубоӣ ва ду муссаддас иборат аст) кегел (андозаи ҳарфҳои матбаа), фонди инкунабулӣ (китобҳои қадимӣ, чопи аввалин), фолиант (китоби ҳаҷм калон), фолга (варақи нафиси металӣ), форзас (варақ, коғази меҳнат, ки яке ба муқоваи китоб часпонида шуда, дигараш дар байни муқова ва саҳифаи унвонӣ меистад), хрестоматия (китобҳои дарсӣ), хром (асарҳои мусаввар), сиркуляр (дастур), экстрак (мазмунӣ мухтасари ягон асар), эпилог (охирсухан дар китоб), эпиграф (сарлавҳа), филигран (ороиши симӣ), хроника (воқеанома), экспозе (мухтасар фаҳмонидани мазмунӣ асар), рубрика (сарлавҳаҳо), формуляр (варақаи китоб), фабула (сохти китоб), торшон (як навъи коғази литографӣ), требник (китоб оиди маросимҳои динӣ), терсет (асари мусиқӣ барои як овоз), терсина (як шакли асари манзум, ки аз бандҳои семисраъ иборат аст), сметаи китобхона (харҷи китобхона), пасторал (асаре, ки зиндагонии оддӣ чӯпонро орому саодатманд тасвир мекунад)» [129, 12-200] метавонанд ба тоҷикзабононе, ки дар ин соҳа фаъолият намекунанд, нофаҳмо бошанд. Китобдорӣ, библиография аз ҷумлаи мавзӯте аст, ки дар фарҳанги тоҷикон мавриди тавачҷуҳ ва аҳаммияти хося буда, миёни муҳаққиқону донишмандон манзалати волое дорад. Абурайҳон Берунӣ, Ибни Сино ва бузургони илму адаби мо дар ин ҷода намунаи ибрати муҳаққиқон ва донишмандон ба шумор мераванд. Дар ин ҷо зикри ин нукта муҳим аст, ки истилоҳномаҳо, воҷаномаҳо ва фарҳангҳои тафсирий яке аз манобҳои асосии густариши забон аст.

Оид ба масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносии соҳаи китобдорӣ олимону донишмандон фикру андешаронӣ намуда таъкид намудаанд, ки китобдорӣ, ки ҳамчун яке аз фаъолияти илмӣ дар падидаи иҷтимоӣ

нақши созандае дорад аз ин матлаб истисно намебошад. С. Сулаймонӣ китобхонашиноси тоҷик роҷеъ ба масъалаи истилоҳот чунин қайд менамояд: «истилоҳоти соҳаи китобдорӣ ҳазорҳо сол боз дар фарҳанги мардуми форсу тоҷик арзи вучуд доштааст, аммо истилоҳоти соҳаи китобдорӣ ва истифодаи бештари он дар китобдории навини имрӯза чашмрас намебошад. Вақтҳои охир илми китобдорӣ ба яке аз меҳварҳои аслии улуми иҷтимоӣ ворид гардидааст ва солҳои охир интиқоли вожаҳо ва истилоҳоти тоза хеле ҳам афзудааст. Барои рушди минбаъдаи истилоҳосозӣ ва вожанигорӣ дар китобдорӣ ва кори китоб рушди равобити фарҳангӣ миёни Тоҷикистон ва Эрон муассир аст» [37, 48].

С. Сулаймонӣ роҷеъ ба сохти истилоҳоти соҳаи китобдорӣ чунин ибрози ақида намудааст: «дар истилоҳосозии китобдорӣ забони меъёрӣ (стандарт) омили асоси буда ва он дар ҳамгирӣ ва яқсонсозии истилоҳот муҳим чилва медиҳад; истилоҳоти китобдорӣ мисли илмҳои дигар дар рушду такомули фанҳои вобаста нақши муҳим доштааст; ворид сохтани истилоҳоти хориҷӣ аз тариқи тарҷумаи клишавӣ қобили қабул намебошад; бештаре аз вожаҳои қадимӣ мафҳуми имрӯзаи онро дода наметавонад» [37, 48].

Яке аз нуктаҳои муҳим дар ин самт чунин аст, ки ифодаҳои аз “забони бегона вориди истилоҳоти китобдорӣ тоҷик мегардад набояд ба тариқи шеваи тоҷикӣ навишта ва талаффуз шавад” [37, 42-43].

Дар бораи калимот ва суратҳои, ки аз забони дигар вориди истилоҳоти китобдорӣ мегардад низ набояд тасаввур кард, ки навиштани аслии онҳо дар забон тоҷикӣ боқӣ мемонад. Масалан, вожаҳои «истондорт» дар форсӣ, ки чунин қабул гардидааст, набояд дар забони тоҷикӣ чунин навишта шавад. Чунки хонандаи тоҷик ин калимаро ба таври аслиаш, яъне «стандарт» навишта ва талаффуз карда метавонад.

Дар соҳаи китобдории тоҷик камбудии норасоии луғатҳо, фарҳангҳо ва вожаномҳои соҳавӣ, ки мутахассисон битавонанд охири

маълумотхоро доир ба истилоҳот ва дигар бозёфтҳои илмӣ дар он дастрас кунанд, то ҳол ҳалли худро наёфтааст. Танҳо истилоҳномаҳои русӣ, тоҷикӣ, ки аз тарафи И. Ҷӯраев дар ҳаҷми ду китоби хурд ҷоп шудааст, мушоҳида мешавад.

Истилоҳоти китобдорӣ мисли илмҳои дигар дар рушду такомули фанҳои вобаста нақши муҳим дорад. Дар истилоҳсозии китобдорӣ нақши забони меъёрӣ (стандартӣ) манбаи асосӣ буда, он дар ҳамгироӣ ва яксонсозии истилоҳот муҳим мебошад.

Дар соҳаи китобдорӣ тоҷик ва англис аз истилоҳоте, ки бо рақам ифода ёфтаанд барои номгузорӣ кардани тоҷикӣ истифода мекунанд ва шояд дар дигар соҳаҳо чунин истилоҳот аслан вучуд надошта башанд ба монанди: *тоҷикӣ 309, тоҷикӣ 303, тоҷикӣ 304, тоҷикӣ 306.*

Терминология ё истилоҳшиносӣ яке аз қабатҳои махсуси луғавӣ буда, он хусусиятҳои ташкилӣ маъноиро дар ҳамбастагӣ бо гурӯҳҳои дигари луғавӣ ифода менамояд. Хусусиятҳои муҳими истилоҳот ва сохту услубӣ онҳо низ дар қисми алоҳидаи луғатшиносӣ, ки истилоҳот ё терминология ном дорад, мукамал инъикос ёфтааст.

Аз рӯйи баъзе таҳқиқоти олимони кишвар ва хориҷӣ аён аст, ки омӯзишу пажӯҳиши масъалаи истилоҳот доираи васеъро фаро гирифтааст. То ин замон дар байни олимони забоншинос дар хусуси мушаххасан аз ҷиҳати илмӣ муайян кардани ҳақиқати истилоҳ фикру ақидаҳои мухталиф ҷой дорад.

Ба андешаи яке аз забоншиносони маъруфи рус В. П. Даниленко истилоҳ воҳиди луғавиест, ки тақозои дефинитсия, саҳеҳтараш ифодаи мутаносиби маънии истилоҳ-ро дорад [66, 19]. Забоншинос Д.А.Лотте дар таҳқиқоти худ системанок будани истилоҳотро нишонаи асосӣ шуморидааст. Илова бар ин қайд менамояд, ки «ҳар як истилоҳ дорои ҷои муайян (бо тобеъият ба истилоҳи дигар) аст [85, 14]. Дар таҳқиқот ва кори олимони дигар нишонаи системанокӣ муайянкунандаи истилоҳ низ ба назар мерасад. А. А. Реформатский, А.Я.Климовитский, истилоҳро

хамчун нишонаи асосии забон, калима ва иборае, ки вобаста бо мафҳуми худ дар системаи ин ё он соҳаи илм ва техника мувофиқ аст, муайян кардаанд.

Яке аз хусусиятҳои дигари истилоҳот якмаъноии он дар ин ё он соҳаи илм мебошад. Истилоҳотро метавон аз забони дигар ҳам гирифт, ҳамчунин метавон аз морфемаҳои забони худӣ ва ё элементҳои байналмилалӣ ташкил намуд. Роҳҳои истилоҳнигорӣ дар забонҳои мавриди қиёс қайҳо боз мавриди таҳқиқи забоншиносони кишвар ва хориҷ қарор дошт. Аз солҳои пешин боз луғатҳои терминологӣ дар забоншиносии тоҷик ва хориҷ вучуд доштанд. Абуали ибни Сино аввалин донишмандест, ки кӯшиши коркарди истилоҳоти илмӣ дар асоси махсусгардонидани калима, иваз намудани калимаҳои арабӣ ба истилоҳоти тоҷикӣ намудааст. Ибни Сино ин корро дар «Донишнома» ва бештар дар 20 офаридаҳои илмии хеш, ки ба забони тоҷикӣ иншо намуда буд, анҷом додаст.

Бояд қайд намуд, ки луғату истилоҳот дар ҳаҷ забон муддати дароз собит ва якранг наместонад. Ҳар падидаи тозаи моддӣ ва инчунин ҳар андешаҳои нави маънавӣ, ки дар ҷомеа пайдо ва зухур мекунанд, тағйирот ва дигаргуниҳое дар луғот ва истилоҳоти ҷорӣ забони он ҷомеа падид меоварад. Забоншиносону суҳаншиносон дар тули асрҳо барои ошкор кардани баёни маъно ва мафҳумҳои гуногун ҳазорон луғату истилоҳот сохтаанд, ки ҳар кадоми онҳо дар забон ҷойгоҳи худро касб намудаанд ва мо ҳатто бо истифода аз онҳо як миқдор мафҳумҳои тоза иҷтимоӣ, сиёсӣ, илмӣ мавриди ниёзи худро истифода мекунем. Забони тоҷикӣ усулҳои муайян ва мушаххаси воҷасозӣ ва истилоҳсозиро дорад. Ин усулҳо бо мурури замон таърихан такомул ва ташаккул ёфта, то андозае устувор ва пойдор ҳастанд, ки таи садсолаҳо тағйир намеёбанд ва дар асоси ҳамин усулу қолабҳо, истилоҳ ва калимаҳои нав ба вучуд меоянд [32, 100-110].

Ба соҳаи китобдорӣ аз он фарҳанг ва воҷаномаҳо бисёртар луғат ва истилоҳоте ворид мегардад, ки ба онҳо қаробату наздикии бештар дорад. Масалан, сабаби аз забони арабӣ бештар иқтибос гардидани луғату истилоҳот дар ҳама соҳаҳои забони тоҷикӣ шояд он буд ки дини ислом байни ин ду забон ҳамбастагӣ ба вуҷуд овард ва ё аз сабаби аз забони русӣ иқтибос кардани истилоҳот низоми Шуравӣ байни ин ду забон пайванд эҷод намудааст. Чун забони арабӣ воситаи интишори фалсафа, мантиқ ва ғунаи адабӣ буд, бинобар ин, вожаҳо ва истилоҳоти ин риштаҳо тавассути забони арабӣ ба забони форсӣ тоҷикӣ дохил шудаанд. Луғат ва истилоҳоти арабӣ ниҳоят дақиқ ва моҳирона тарҷума шудаанд, ки имрӯз ҳам метавон аз онҳо васеъ истифода намуд. Нависандагоне, ки ба таълиф ва тарҷумаи асарҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва илмиву ғанӣ пардохтаанд, барои ғанӣ гардонидани луғот ва истилоҳоти забони форсӣ-тоҷикӣ дар аввал аз истилоҳоти арабӣ бениҳоят зиёд истифода бурдаанд.

Дар соҳаи китобдорӣ низ истилоҳоти зиёде аз забони арабӣ ворид гардидааст, мисли *китоб*, *адабиёт*, *нашриёт*, *байт*, *шеър*, *матбуот* ва садҳо луғату истилоҳоти дигар [32, 43].

Аввалин андешаи маълум ва маъмули донишмандон ва забоншиносон он аст, ки тамоми забонҳои зиндаи ҷаҳон ҳамеша дар ҳоли рушду такомил, омезишу табодул ва таҳавуллотанд. Яке аз манбаъҳои ташакулёбӣ ва ворид гардидани истилоҳот ба забонҳои гуногуни ҷаҳон ва махсусан дар соҳаи китобдорӣ ва омӯзиши луғатсозӣ ва истилоҳофаринӣ забони шеър мебошад, зеро мувофиқи асноди мавҷуда, шеъри форсии тоҷикӣ зиёда аз сад сол бештар аз наср ба вуҷуд амадааст. Дигар он ки забони тоҷикӣ дар шеър тавоноии худро нишон додаст ва дар шеър мо ҳангоми таҳқиқ ба ҳазорон вожагон ва истилоҳоти ғайриҷашмдошт аз нуқтаи назари истилоҳотшиносӣ воҷеҳурем, ки дар наср назири онҳо камтар дида мешавад. Манбаъҳои

дигаре мавҷуданд, ки истилоҳоти китобдорӣ аз онҳо ба вучуд меоянд, ба монанди: ворид гардидани адабиётҳои хориҷӣ бидуни тарҷума.

Барои ташаккулёбии истилоҳот дар соҳаи китобдорӣ аз усулҳои зиёде истифода мебаранд, ки онҳоро ба таври зайл тасниф кардан мумкин аст:

- тарҷумаи тахтулафзии вожа ва истилоҳоти арабӣ (муттафакир)-андешагар.

- тағйири маъноии калимаҳои мавҷуда ва маҷозан ба маъноҳои нав ҳамчун истилоҳ истифода бурдани онҳо.

Забони англисӣ истилоҳоти худро аз забонҳои лотинӣ, олмонӣ, фаронсавӣ бештар мегирад. Дигар сабаби воридшавии истилоҳот дар забонҳои мавриди қиёс дар соҳаи китобдорӣ ин тарҷума, таҳқиқи матнҳо ва асарҳои забонҳои дигар ба забонҳои мавриди қиёс мебошад.

Чи тавре ки мо дар қисми боло фикру ақидаҳои забоншиносон, олимони тоҷик ва хориҷ, инчунин мулоҳизаҳои хешро оиди истилоҳот матраҳ намудем, ба хулосае омадан мумкин аст, ки истилоҳ калима ва ё ибораи дорой маъноӣ ба худ хос буда, дар ҳавзаи ҳар як илми муайян маъноӣ мушаххаси луғавии худро соҳиб аст ва як ҷузъи системаи истилоҳот башумор меравад. Мутафакирон ва олимони соҳаи забоншиносӣ калимаи истилоҳро бо маъноҳои гуногун маънидод менамоянд, махсусан, оид ба истилоҳоти риштаҳои тиб, техника, варзиш, санъат, истилоҳоти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ ва соҳаҳои дигар андешаҳои ҷолиб ва қобили дастгириву пайравӣ дар илми муосир вучуд дорад. Дар бораи мафҳум ва моҳияти истилоҳ то имрӯз фикру андешаи ягона вучуд надорад, ягона мафҳуме, ки аз нуқтаи назари забоншиносон ва муҳаққиқон оид ба ин масъала муттаҳид месозад, эътирофи мавқеи махсуси истилоҳот дар забони адабӣ ва мавҷудияти муқобилгузори «истилоҳ» - «ғайриистилоҳ» мебошад, ки дар шуури ҳар яки мо нақш бастааст. Шояд ба ин далел ҳамчун унсури асосӣ ва маводи зарурии илмҳои гуногун шинохта шуда, намояндаи ҳар як илм мебошад, дар зеро

ин мафҳум нишонаҳои ба худ хосе, ки аз нуқтаи назари ҳамин илм муфидтару муҳимтаранд, таҷассум гарданд.

1.3. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Барои таҳлили батафсил ва дуруст намудани назарияи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва фароҳам овардани тасаввуротҳое, ки дарки масъалаи мазкурро осон мекунад, зарурати баррасии қисмати назариявӣ ва маҳз масъалаи умумии ба истилоҳот вобаста ба миён меояд. Истилоҳот ва инчунин системаи он ҳамон вақте тавлид мешаванд, ки ин ё он соҳаи илм, сиёсат, иқтисодиёт ё технология ба қадри кофи ташаккул ёфта, назарияи худро ба даст оварда, муносибатҳои байни онҳоро дарк намуда, ҳамаи мафҳумҳои асосии худро пайдо мекунад.

Дар баъзе мавридҳо бошад ибораистилоҳоти сохта, вожаҳо инчунин истилоҳоти аз забонҳои дигар иқтибосшуда барои баён намудани назарияи тавсифкунандаи соҳаи мазкур истифода мешаванд.

Калимаҳое, ки танҳо хоси як соҳаи муайяни илм ҳастанд ва барои ифода намудани мафҳумҳои гуногуни илмӣ истифода мешаванд ва таърифи мушаххас доранд, истилоҳ номида мешавад. Соҳаи лексикологияи умумӣ, ки истилоҳ, вазифа ва хусусиятҳои истилохро таҳқиқ мекунад, назарияи истилоҳот номида мешавад.

Бояд зикр намуд, ки истилоҳотшиносӣ соҳаи нав аст. Аввалин назарияи истилоҳотшиносӣ дар заминаи илми забоншиносӣ дар охири асри XIX ва аввалин асри XX дар таҳқиқоти забоншиносони рус мушоҳида мешуд. Забоншиносони рус дар мулоҳизаҳои илмиашон зикр менамуданд, ки истилоҳ бо хусусиятҳои ба худ хос аз морфемаҳои забонӣ фарқ мекунад ва ба луғат мустақилона ворид шудааст. Д.С.Лотте дар яке аз мақолаҳои «Вазифаҳои навбатии истилоҳоти техникӣ» аввалин назарияи худро оид ба сохтори истилоҳот зикр намудааст. Дар илми забоншиносӣ барои муайян намудани истилоҳот назарияҳо гуногун

мавҷуд аст. Як гурӯҳи забоншиносон бар он ақидаанд, ки таркиби истилоҳ мунтазам аст. Забоншиноси рус А.А.Реформатский таркиби истилоҳро ҳамчун ҳаммаъно будан, «аз мавқеъ берун» ба модалӣ ва экспресӣ, хусусияти байналхалқӣ, мантиқӣ ва системанокӣ доро будани онро муайян кардааст. Баъдан дар таҳқиқотҳои минбаъдаи ҳуди забоншинос ва забоншиносонӣ дигар маълум гардид, ки ҳамаи ин хусусиятҳоро танҳо якчанд истилоҳот доро мебошад халос. Ҷонибдорони назарияи функционалӣ андеша доранд, ки истилоҳ ҳамчун калимаи махсус шубҳанок аст. Муайян шудааст, ки он ба воҳидҳои лексикӣ хос аст, на ба воҳиди лексикӣ махсус.

Асоси назариявии истилоҳшиносии забони тоҷикӣ дар таҳқиқоти олимони ватанӣ Я. И. Калонтаров, М. Ш. Шукуров, Ш. Р. Рустамов, М. Н. Қосимова, Т. Қодир, А.Турсунов, В. А. Лившиц, В. А. Капранов, Т. Бердиев, Б. Камолиддинов, Н. Ш. Камолов, С.Назарзода, С.Султонов, М. Муҳаммадиев, С. Ҷаматов, Ш. Каримов ва дигарон мавриди қарор гирифтааст.

Асосҳои назариявии истилоҳшиносӣ дар таҳқиқоти библиографони машҳури хориҷ Дж. Ричардсон, К. Кетзна, К. Чонсон, М. Чон, Р.Н.Чопра, М.Л.Клак, Л.И. Алешин, Г.В. Варганова, З.Г. Висотская, В.А. Врубел, А.Б. Маслов, Л.К. Розеншилд, Л.Б. Хавкина, Э.Р. Сукиасян, К. Роберт, С. Лилина ва дигарон мавриди қарор гирифтааст.

Оид ба соҳаи китобдорӣ ва библиографӣ, бахусус дар мавриди истилоҳоти китобдорӣ, олимони ва библиографони собиқ Шуравӣ О.Ф. Акимов, А. З. Валидова, А. Г. Қосимова, Б. Н. Лунин, Э. А. Охундҷонова, А. И. Кормитсин, З. М. Шевченко, В. Н. Банк, А. Г. Биснек, К. Ф. Шафринский, Н. М. Зелдович, А. Язбердиев, А. Язиев, олимони тоҷик Р. Шарафов, А.Ҳ.Раҳимов, С.Р. Муҳиддинов, С.И.Сулаймонӣ, З. Шораҳматов, Ш.К. Тошев, Б.С.Холов, Ф. Ёров, Қ.Ғ.Авғонов, С.Ғуломшоев ва дигарон фикру ақидаҳои худро баён намудаанд. Масалан, С. Сулаймонӣ чунин қайд менамояд: «Истилоҳоти

соҳаи китобдорӣ, махсусан китобсозӣ ва китобшиносӣ ҳазор сол боз дар фарҳангу тамаддуни забони форсию тоҷикӣ арзи вучуд доштааст. Истилоҳоти соҳаи мазкур ва истифодаи бештару бехтари он дар китобдории навини имрӯз чашмрас мебошад» [21, 38].

Назарияҳои нахустин, ки ба истилоҳ мансуб аст, дар илми забоншиносӣ дар ибтидои қарни XX пайдо шудаанд. Оид ба истилоҳ аз ҷониби забоншиносон ва олимони рус ва хориҷ ақидаҳои гуногун вучуд дорад. Масалан, Гринаф ва Китрич ба хулосае омадаанд, ки истилоҳот монанди формулаҳои риёзӣ мебошанд, яъне онҳо ҳамчун истилоҳ танҳо бо мақсади ифода намудани мафҳумҳои хос миёни одамон қорбаст мешаванд. Аз ин рӯ зарурат нест, ки онҳо умуман, ба таркиби луғавии забон дохил карда шаванд. Э. Жилбер низ истилоҳотро ба формулаҳои риёзӣ кимиёвӣ мушобеҳ медонад. Т. Сейвори истилоҳотро ба калимаҳои мутадовил муқобил мегузорад. Ж. Вандриес, Логан Смит ва дигарон истилоҳро ба жаргон ташбеҳ медиҳанд. Забоншиноси олмонӣ А. Ширмер истилоҳотро бо вожаҳои ҳирфай муқобил мегузорад. Донишмандон Х.Эггербеҳт истилоҳро мафҳум ва Л. Гурмунд ба олоқи илмӣ шабеҳ мешуморанд. Зимнан Л. Гурмунд истилоҳро олоқи истифодаи илм доништа, ҳамзамон тазаккур медиҳад, ки ҳуди таркиби низоми истилоҳоти ҳар илми ҷудогона ҷавобгӯи ниёзҳои сохтори дохилии ҳамин илм аст [26, 78-79].

Чӣ гунае ки зикр намудем, истилоҳ, пеш аз ҳама, воҳиди луғавӣ, яъне калима ё ибораи хос аст. Яке аз забоншиносони машҳури рус оид ба истилоҳот чунин изҳори ақида намудааст. Ба ақидаи Г.О.Винокур «истилоҳ – калимаи махсус нест, балки калима ба вазифаи махсус аст» [56, 51]. Забоншиносони дигари рус ба монанди Головин Б.Н. ва Кобрин Ю. Р дар асари хеш мафҳуми истилоҳотро чунин шахр додаанд: «Истилоҳ ин калима ва ё иборасе мебошад, ки дорои маънии махсус аст ва мафҳуми касбиро ифода карда, дар ҷараёни фаҳмиш ва азхудкунии объектҳои илмӣ ва касбӣ-техникӣ ё алоқаи байниҳамдигарии онҳо

истифода бурда мешавад ва «Истилоҳот маҷмуи истилоҳоти ба фаъолияти касбии ин ё он соҳа (маориф, фарҳанг, техника, идоракунӣ, тиб, санъат, фалсафа) мансуб буда, бо ҳамдигар бо тобишҳои семантикӣ, ҷилоҳои луғавӣ-маъноӣ, калимасозӣ ва грамматикӣ алоқаманд мебошанд [60, 35].

Яке аз забоншиносони англис О. Найбеккен оид ба истилоҳ чунин нуқтаи назарро пешниҳод намудааст. Ӯ истилоҳотро ба чаҳор хусусият тақсимбандӣ кардааст.

- 1) «Ифодаи дақиқ ва қатъӣ (precise restrained descriptiveness).
- 2) Хоси самт дар соҳаи худ ва соҳаҳои мушаххас (orientation in its own relate areas).
- 3) Худвижагӣ (specificity)
- 4) Мутобиқат ба меъёрҳои забон (linguistic correctness)» [26, 79].

Дар объекти таҳқиқоти мо саволҳои зиёде барои баён намудани назарияи истилоҳот (ба мисли муайян кардани истилоҳот, системаи истилоҳот, аломатҳои истилоҳот) ба миён омада, тамоми он хусусиятҳое, ки ба масъалаи назарияи истилоҳот бахшида шудааст дар доираи як соҳаи илм таҳқиқ карда мешавад. Н.П.Кузкин дар бораи чаҳор назарияи асосии зерини истилоҳ изҳор ақида мекунад:

- «а) истилоҳ – калимаест ба вазифаи дефинитив;
- б) истилоҳ – калимаест дар вазифаи номи мафҳум;
- в) истилоҳ – калимаест барои ифодаи мафҳуми соҳавӣ;
- г) истилоҳ – калимаест барои ифодаи мафҳуми махсус» [26, 80-81].

Ҳамин тариқ, истилоҳ ҳамчун як бахши хусусии забоншиносӣ пайдо шуда, дар пешрафт, ташаккул ва рушди он ҳиссаи забоншиносони англис, фаронсавӣ, олмонӣ ва махсусан саҳми забоншиносони рус бениҳоят назарас аст. Дар рушди асосҳои назариявии истилоҳ нақши забоншиносони рус ба мисли Лотте С.Н, Балин. Б. Н, Бенвинис. Э, Реформатский А. А, Шелов. С.Н, ва дигарон бисёр бузург аст. Бисёре аз

забоншиносони тоҷику рус ва англис дар асарҳояшон таҳлили хосиятҳо ва хусусиятҳои асосии истилоҳотро мавриди баҳс қарор додаанд.

Дар таъйину таҳқиқи мафҳуми истилоҳ забоншиносони давраи Шуравӣ В.В. Виноградов, Н.Ф. Яковлев, Г.О. Винокур, Н.П.Кузкин, А. А. Реформатский, забоншиносони тоҷик Д. Саймиддинов, Д. Хоҷаев, М.Ҳ. Султон, С. Назарзода, Н. Шаропов, С. Чаматов ва дигарон дар асарҳояшон фикру андешаҳои худро баён намудаанд.

Бояд зикр намуд, ки истилоҳоти тоҷик як қатор мушкилотҳоро дорост, ки бояд ҳаллу фасл карда шаванд. Ин мушкилот, пеш аз ҳама, масоили ба низомдарории истилоҳот, муттаҳидсозӣ ва стандартикунонии истилоҳоти илмӣ мебошад. Дар диссертатсия мазкур мо тасмим гирифтём, ки махсус ба таҳлили ин мушкилот рӯ орем. Танзими истилоҳоти илмӣ кори якҷояи мутахассисони соҳаҳои мухталифи илмҳои дақиқ, тиббӣ ва техникӣ, инчунин тарҷумонҳо ва муаллифони китобҳои дарсӣ мебошад, ки дар асоси ақидаҳои назариявии истилоҳшиносон ва забоншиносон, ки барои аз байн бурдани истилоҳҳои нодуруст ва қабех изҳори ақида намуданнд, ба низом даровардашуда, онҳоро барои офаридани истилоҳоти ягона ва аз нигоҳи илмӣ ва забоншиносӣ мантиқиву саҳеҳро вазифадор мекунад.

Барои муқаррар намудани қоидаҳои муайяни истилоҳоти илмӣ ва меъёрҳои истилоҳоти байналмилалӣ ба таҳқиқи фарогир ва мукаммали истилоҳшиносии миллии илмӣ пардохтан лозим аст. Стандартикунонии истилоҳоти илми ватанӣ кори муштаракӣ мутахассисон нисбат ба муқаррар кардани танҳо як истилоҳот барои ҳар як концепсия дар соҳаи мушаххас ва дар ҳуҷҷатҳои махсус (масалан дар луғатҳои дузабона) дахл дорад. Барои ташаккул додани истилоҳоти илми ватанӣ бояд пеш аз ҳама бо истифодаи принципҳои ташаккули истилоҳшиносии кишварҳои хориҷӣ дар таҳия ва такмили истилоҳоти миллии илмӣ рӯ овард.

Банизомдарории истилоҳоти миллии ба наздики пайдо шуд ва солҳои тӯлони эҷод ва ташаккулёбии он барои аксарияти кишварҳо

гардид. Забони лотинӣ он замон забони илмҳои Аврупо буд ва барои сохтани истилоҳоти миллӣ шоҳаҳои алоҳидаи илм бояд бебозгашт рушд намояд. Имрӯзҳо назарияи умумии истилоҳот назарияи раванди рушди босуръат, фаъолият, ташаккул ва танзими истилоҳот ва системаҳои истилоҳиро таҳия карда истодааст. Барои муайян кардан ва ҳалли масъалаҳои забоншиносии истилоҳот, барои сохтани қисматҳои истилоҳӣ, мундариҷа, сохтмон, таҳлил ва тарҷумай асарҳои илмӣ мусоидат мекунад. Дар илми муосир ба чузъ аз мушкилоти номуайян ва нофаҳмо будани истилоҳот дар соҳаҳои мушаххас дар як забони миллӣ, мушкилӣ дар номувофиқии семантикаи истилоҳот дар забонҳои гуногун вучуд дорад. В. Винокур, ки истилоҳро аз нуқтаи назари функция баррасӣ мекунад, чунин қайд кардааст: «Он метавонад ҳар калима бошад. Истилоҳот калимаи махсус нест, балки калима дар як вазифаи махсус, вазифаи номгузорӣ, концепсияи махсус ё зухуроти махсус мебошад» [56, 124].

Рушди ҳар як соҳаи ҷудоғонаи илм, фарҳангу санъат, махсусан соҳаи китобдорӣ, ки мавзӯи таҳқиқоти мо мебошад бешак қабатҳои алоҳидаи луғатҳо ва вожаҳои махсусро ташкил мекунанд, ки аз соҳаҳои дигар мустақил нестанд ин соҳа дар худ падидаҳои универсалиро доро мебошад, ки шояд дар дигар соҳаҳои илм ва фарҳангу санъат аз онҳо васеъ истифода намоянд. Ба андешаи В. М. Лейчик «Аллақай дар замони муосир илм ба сохтани истилоҳот қасдан шуруъ намуд, ва ба ғайр аз он аксари соҳаҳои илм ба истифодаи вожаҳои миллӣ гузаштанд ва маҳс хамин ба пайдоиши мушкилотҳои нав дар истилоҳот расонд» [Лейчик, 2006]. Аз замони пайдоиши илм вожаҳо ва луғати истилоҳот як заминаи муҳим барои таҳқиқи илмҳо будааст. Аммо пешрафти босуръати илм ва технология тақозо мекунад, ки таҳқиқоти истилоҳоти ҳар як соҳаи алоҳидаи илм ба таври амиқ ба роҳ монда шавад.

Дар масъалаи мазкур олимон ва забоншиносон ақида ва назарияҳои худро ба таври мухталиф баён кардаанд. Бояд қайд кард, ки

баъзе аз забоншиносони рус дар мавзуи хусусиятҳои корбурдии истилоҳот чунин нуктаи назарро пешниҳод намудаанд. Масалан, дар навиштаҳои Б.Н.Головин, В.Г.Гак, Т.М. Пянков чунин нуктаи назар ба чашм мерасад: «истилоҳот аз калимаҳои умумӣ бо хусусиятҳои маъноӣ, семантикӣ ва сохторӣ фарқ мекунанд» [60, 19].

Воқеан ҳам рушди назария ва амалияи проблемаҳои истилоҳот дар солҳои сиюми асри XX ба назар мерасид. Аз ин сабаб олимони риштаҳои гуногуни илм ақида ва назарияи худро оид ба ин мавзӯ пешниҳод намудаанд, ки истилоҳот худ ба худ ба вучуд намеоянд, балки дар натиҷаи инкишофи илму техника ва рушди иқтисодиву иҷтимоӣ ба вучуд меоянд.

1.4. Сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда

Дар ташаккул ва таҳаввули ҳар як истилоҳ нақши асарҳову вожаномаҳо ва фарҳангҳо бағоят бузург аст ва дар зер мо аз он луғоту фарҳангҳое ёдовар мешавем, ки моро бо шарҳу тавзеҳи истилоҳоти китобдорӣ забонҳои таҳқиқшаванда ошно месозанд.

Яке аз фарҳангҳои дузабонае, ки дар ташаккул ва инкишофи истилоҳоти китобдорӣ нақши бузургро дорад, ин «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ» мебошад [129]. Фарҳанги мазкур ба калами яке аз истилоҳшиносони соҳаи китобдорӣ тоҷик Ислом Ҷӯраев тааллуқ дошта, соли 2012 таълиф гардидааст. Муаллиф дар таълифи фарҳанг кӯшидааст, ки тамоми истилоҳоти марбути илми китобдориро бо забони илмӣ ба аҳли илму адаб пешкаш намояд. Илова бар ин, муаллиф дар фарҳанг моро бо он истилоҳоте ошно месозад, ки дар рисолаҳои мутаффакирони давраҳои миёна ва навин, ба монанди Пурии Султонӣ, Фарвардини Ростин, Арзуманов. С. Д, Данилов. И. Я, Талалакина. О. И, Кауфман. И. Н, С.Сулаймонӣ, Якимович. Ю. К,

Шумурин. Е.И, Холматова. С. Д, Тимофиев.Л.Б, ва дигарон ба кор рафтанд.

Дар фарҳанги таълифнамудаи И. Ҷӯраев вожагони китобдорӣ дар якҷоягӣ бо вожагони иттилоотшиносӣ омехта шудаанд. Шояд ба ҳамин далел дар фарҳанги мазкур баъзе аз вожаҳои муштарак дар ин китоб омадааст. Лекин вожаҳои тахассусии улуми китобдорӣ бо тавзеҳ ва тавсифи бештаре пешниҳод гардидаанд ва гоҳ дар таърифи як истилоҳ ва вожаи китобдорӣ аз чандин сарчашмаҳо истифода шудааст. Қобили зикр аст, ки дар ин вожагон танҳо масъалаҳои сирфан илмию тахассусии китобдорӣ ва улуми вобаста мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дар Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ беш аз даҳ ҳазор вожаҳои маъмулии соҳаи китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ гирд оварда шудааст. Муаллиф кӯшиш ба харҷ додаст, ки дар тарҷума ва тавсифи истилоҳоти китобдорӣ то ҳадди имкон мавқеи тахассусиро ҳифз намояд. Фарҳангӣ мазкур аз рӯйи тартиби алифбой сохта шудааст. Масалан, истилоҳоте, ки бо ҳарфи аввали алифбо, яъне бо «А», шуруъ мешаванд, 330 адад истилоҳ чой дода шудааст, ки аксарияти онҳо ба соҳаи китобдорӣ тааллуқ доранд. Дар қисмати ҳарфи «Б» 440 адад истилоҳ истифода шудааст, ки аз онҳо аксариятро истилоҳи махсуси соҳаи китобдорӣ ташкил медиҳанд. Дар қисмати баъдии фарҳанги мазкур, яъне дар ҳарфӣ «Г» 177 адад истилоҳи марбути соҳаи китобдорӣ вучуд дорад. Дар ҳарфи «Д» 269 адад истилоҳот мавҷуд аст, ки аз ин шумора 123 ададаш истилоҳоти соҳаи китобдорӣ ба шумор меравад. Дар қисмати ҳарфи «Е» 36 адад истилоҳот мансуби соҳаи китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ аст, ки танҳо 23 адади онро истилоҳоти соҳае, ки мо мавриди таҳқиқ қарор медиҳем, ташкил менамоянд. Дар ҳарфи «Ё» бошад 4 адад истилоҳот мавҷуд аст, ки 3 адади онро истилоҳоти китобдорӣ ташкил медиҳанд. Дар қисмати ҳарфи «Ж» 24 адад истилоҳоти соҳаи китобдорӣ мавҷуданд. Дар ҳарфи «З» 163 адад истилоҳот мавҷуд аст, ки тамоми ин истилоҳот марбути соҳаи китобдорӣ

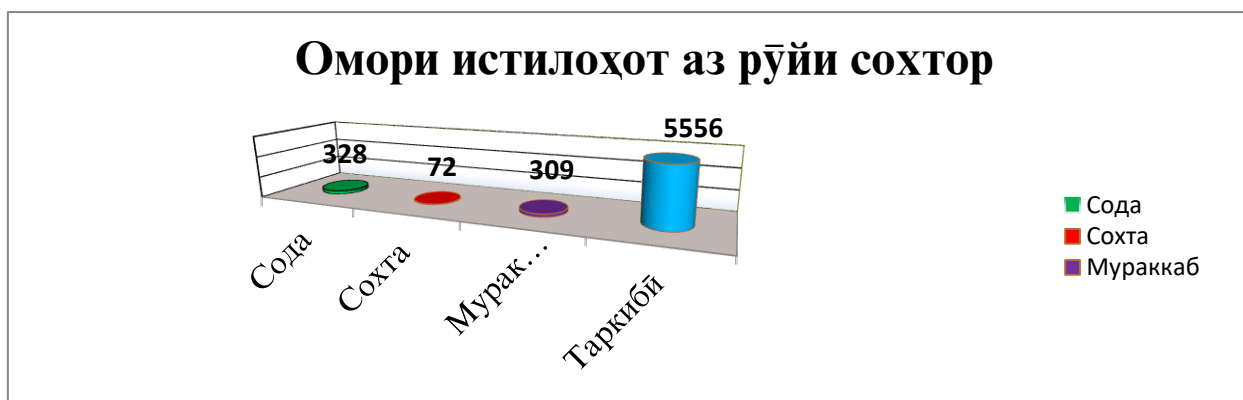
мебошанд. Дар ҳарфи «И» 484 адад истилоҳотро мо ҳангоми таҳқиқ дар ин китоб мушоҳида намудем, ки аз ин шумора 66 адади онро истилоҳоти итилоотшиносӣ ташкил дода, боқӣ ҳама истилоҳоти соҳаи китобдорӣ ба ҳисоб мераванд. Дар қисмати ҳарфи «К» ки яке аз сершумортарин сарҳарфи истилоҳоти соҳа аст ва дар он истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бештар дида мешавад, 784 ададро ташкил медиҳад. Дар ҳарфи «Л» 242 адад истилоҳоти соҳаи китобдорӣ аст. Дар қисмати ҳарфи «М» 442 адад истилоҳоти соҳаи китобдорӣ мавҷуд аст. Дар қисмати ҳарфи «Н» 449 адад истилоҳоти соҳаи китобдорӣ ба назар мерасад, ки аз ин шумора 14 адади онро истилоҳоти сода, 5 адади онро истилоҳоти сохта, 16 адади онро истилоҳоти мураккаб ва 404 адади онро ибораистилоҳот ташкил менамоянд. Дар қисмати ҳарфи «О» 523 адад истилоҳоти китобдорӣ мушоҳида мешавад, ки аз ин шумора 26 адади онро истилоҳоти сода, 1 адади онро истилоҳоти сохта, 19 адади онро истилоҳоти мураккаб ва 477 адади онро ибораистилоҳ фаро мегирад. Дар тартиби алифбоии ҳарфи «П»-и фарҳанги мазкур 681 истилоҳоти соҳаи китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 41 адади онро истилоҳоти сода, 3 адади онро истилоҳоти сохта, 22 адади онро истилоҳоти мураккаб ва 615 адади онро ибораистилоҳоти соҳаи китобдорӣ ташкил менамоянд. Дар ҳарфи «Р» 177 адад истилоҳот мавҷуд аст, ки аз ин шумора 11 адади онро истилоҳоти сода, 2 адад сохта, 14 адад мураккаб ва 150 адад ибораистилоҳот дида мешавад. Дар қисмати ҳарфи «С» 458 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 26 адади онро истилоҳоти сода, 3 адади онро истилоҳоти сохта, 19 адади онро мураккаб ва 410 адади онро ибораистилоҳоти ташкил менамоянд. Дар қисмати ҳарфи «Т» 247 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 11 адади онро истилоҳоти сода, 4 адади онро истилоҳоти сохта, 12 адади онро мураккаб ва 214 адади онро ибораистилоҳот ташкил медиҳад. Дар қисмати ҳарфи «У» 230 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 5 адади онро истилоҳоти сода, 41 адади онро

истилоҳоти сохта, 3 адади онро мураккаб ва 221 адади онро ибораистилоҳот ба шумор меравад. Дар қисмати ҳарфи «Ф» 251 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 11 адади онро истилоҳоти сода, 1 адади онро истилоҳоти сохта, 16 адади онро мураккаб ва 223 адади онро ибораистилоҳот созмон медиҳад. Дар қисмати ҳарфи «Х» 82 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 2 адад истилоҳоти сода, 14 адад мураккаб ва 66 адад ибораистилоҳот мебошанд. Дар қисмати ҳарфи «Ц» 86 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 5 адади онро истилоҳоти сода, 2 адади онро истилоҳоти сохта, 12 адади онро мураккаб ва 67 адади онро ибораистилоҳот ташкил менамоянд. Дар қисмати ҳарфи «Ч» 83 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 6 адади онро истилоҳоти сода, 3 адади онро истилоҳоти сохта, 30 адади онро мураккаб ва 64 адади онро ибораистилоҳот дар бар мегирад. Дар қисмати ҳарфи «Ш» 65 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 6 адади онро истилоҳоти сода, 1 адад истилоҳоти сохта, 1 адад мураккаб ва 57 адад ибораистилоҳот ба шумор меравад. Дар қисмати ҳарфи «Щ» 4 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 1 адад истилоҳоти сода ва 3 адад ибораистилоҳот ташкил менамоянд. Дар қисмати ҳарфи «Э» 133 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 14 адад истилоҳоти сода, 3 адад истилоҳоти сохта, 5 адад мураккаб ва 111 адад ибораистилоҳот фаро мегирад. Дар қисмати ҳарфи «Ю» 22 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 2 адад истилоҳоти сода, 1 адад мураккаб ва 19 адад ибораистилоҳот ташкил менамоянд. Дар қисмати ҳарфи «Я» 46 адад истилоҳоти китобдорӣ мавҷуд аст, ки аз ин шумора 5 адад истилоҳоти сода, 3 адад мураккаб ва 38 адад ибораистилоҳот ба шумор меравад.

Мо зарур мешуморем, ки ба таври намуна чанд мисолеро аз фарҳанги зикршуда ҷой диҳем: author – абонемент, автор (муаллиф), address – writer – адресограф (суроғанавис), document – акт (хуччат),

archive – архив (бойгонӣ), archive library – архив библиотеки (бойгонии китобхона), archive – press – архив печати (бойгонии матбуот), archive – responsible – архивариус (масъули бойгони), card – sort – ассортиментная картотека (картотекаҳои навъҳо), librarian – библиотекарь (китобдор), library stock – библиотечные фонды (фондҳои китобдорӣ), library index – библиотечный каталог (фехристҳои китобхона), librarian service – библиотечное обслуживание (хадмоти китобдорӣ), edition library – библиотечное издание (нашри китобхонавӣ), библиотечный совет (шурои китобдорӣ), booklet – брошюра (китобча) [129, 1-273].

Диаграмаи №1

Ҳамин тавр, фарҳанги мазкур ба тартиби алифбой таълиф гардида, истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бештар бо шарҳу тавзеҳи равшан ҷой дода шуда, муаллиф аз вожагони улуми китобдорӣ, улуми тарбиятӣ ва заминаҳои вобаста ба китоб дар ин фарҳанг истифода намудааст.

Ҳамин тариқ, теъдоди умумии истилоҳоти баррасишудаи фарҳанги мазкур беш аз даҳ ҳазор буда, 6265 адади онро истилоҳоти хоси соҳаи китобдорӣ ташкил менамояд ва ягона фарҳанги комилест, ки хонандаро бо тамоми паҳлуҳои истилоҳоти китобдорӣ ошно месозад. Илова бар ин, метавон гуфт, ки то ҳол вожанома ва ё фарҳанге тадвин нагардидааст, ки қобилияти шарҳу тавзеҳи истилоҳоти китобдориро бо зухуроти сермаъноиву ҳамгунагӣ ё муродифотиву мутаазодӣ пурра ба забони тоҷикӣ фарогир бошад.

Фарҳанги дигаре, ки дар соҳаи китобдории тоҷик нақши арзишманде ба худ касб кардааст, «Истилоҳномаи китобдорӣ форсӣ ба тоҷикӣ ва русӣ» [130] мебошад. Муаллифони фарҳанги номбурда доктори илмҳои китобхонашиносӣ Пурии Султонӣ ва Фарвардини Ростин буда таҳия ва таҳқиқ аз тарафи Сафар Сулаймонӣ зери назари Абдурахим Раҳимзод, Мирзо Муллоаҳмад анҷом ёфтааст, ки он соли 1993 ба таъб расидааст. Барои рушди минбаъдаи истилоҳсозӣ ва вожанигорӣ дар соҳаи китобдорӣ рушди робитаҳои фарҳангии миёни Тоҷикистон ва Эрон муассир мебошад. Лозим ба зикр аст, ки «Истилоҳномаи китобдорӣ»-и донишмандони эронӣ таълиф кардари донишмандони тоҷик ба хатти тоҷикӣ бо иловаи вожаҳои русӣ ба таъб расонидаанд.

Дар истилоҳнома гурӯҳи мафҳумҳои гуногун: назария ва умури китобдорӣ, анвои китобу китобхонаҳо, хадамоти фаннӣ, маҷмуасозӣ ва феҳристнигорӣ, анҷуману созмонҳои китобу китобдорӣ ба тарзи густурда мавриди истифода қарор гирифтааст. Фарҳанги мазкур аз рӯйи тартиби алифбои русӣ мурағаб гардида, маъноҳои тоҷикии он пурра тавзеҳ ёфта, бо чандин маъноҳо дар дохили қавс нишон дода шудаанд.

Дар таълифи фарҳанг муаллифон аз сарчашмаҳои гуногун ва баъзе рисолаҳои илмӣ, ки дастраси онҳо буданд, истифода кардаанд. Дар пайрави аз ин истилоҳнома чандин истилоҳномаҳои дигар ҷоп гардидааст, ба монанди: «Сайре дар олами китоб»-и И. Ҷӯраев (Душанбе 1996), «Луғати русӣ-тоҷикии терминологияи китобдорӣ ва китобшиносӣ»-и И. Ҷӯраев (Душанбе-Ирфон, 1974-78 с).

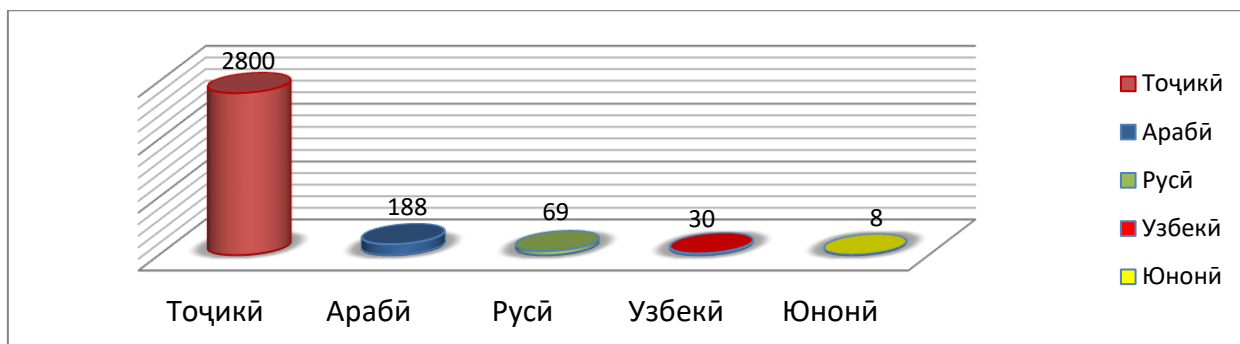
Дар фарҳанги мазкур баъзе аз истилоҳот чанд мафҳумро ифода мекунанд ва бинобар ин, дар чанд саҳифаи луғат эзоҳ ёфтаанд. Масалан, «коғаз» дар таркиби чандин ибораистилоҳот омада, маънои ибораҳоро фаҳмо сохтааст, ба монанди: коғаз ба табандӣ – wrapping paper, коғаз навишт – writing paper, коғаз нашриётӣ – publishing paper, коғаз нафис – costly paper, коғаз нусхабардорӣ – copying paper.

Теъдоди умумии истилоҳот дар фарҳангӣ мазкур зиёда аз 3574 ададро ташкил медиҳад. Ҳамин тариқ, аз таҳлили фарҳанги мазкур аён гардид, ки шумораи зиёди истилоҳи ин фарҳанг, гарчанде русӣ ба тоҷикӣ таҳия ва таҳқиқ гардида бошад, ҳам муаллифи ин истилоҳнома, яъне Пурии Султонӣ истилоҳоти махсуси форсӣ (эронӣ)-ро истифода кардааст, ки дар соҳаи китобдорӣ тоҷик бо каме тағйироту иловаҳо аз он истифода мебаранд.

Барои тақвияти фикр истилоҳоти хосеро, ки онҳоро дар соҳаи китобдорӣ тоҷик истифода мебаранд дар зер меорем: муассиса – foundation, institution, маъмур – representation, узвият – subscriber, феҳраст – index, table, дархост – request, лавҳа – board, фармоиш – order, шуъба – department, рақамҳои натиҷаӣ – result number, санади бойгонӣ – archive document, баёния – declaration, санади хазина – treasure documents, нусха – model, дафтари ҳисобдорӣ – registration, китоб – book, сарлавҳаи китоб – title of book, дастур – instruction, хазинахона – treasure – home, хазинадор – treasure keeper, толор – hall, дафтардорӣ – account, китоби маълумот – information book, анбордор – warehouse keeper, анбор – warehouse, феҳристи алифбой – alphabetical index, дафтари сабт – registration, дафтарчаи узвият – card, фарҳангҳо – dictionaries, маводи илмӣ – scientific material, маводи маълумотӣ – informational material, намуна – example, нархи фурӯш – sell price, шуъба – department, шуъбаи кадр – staff, маъмурият – administration, муассисаҳои китобшиносӣ – bibliography, феҳристи аснод – document`s index, феҳристи корҳо – works table, ёднома – record, ҷаримаи деркард – late fine, номнома – namely, коргоҳи китобсозӣ – bookstore [130, 144].

Омори истилоҳот аз рӯи мансубияти забонӣ

Диаграмаи №2

Бояд зикр намуд, ки асари «**Фаслномаи китоб**» (дафтари аввал ва дуввум) [37] фарҳанги соҳаи китобдорӣ набуда, балки асари хурдҳаҷмест, ки доир ба соҳаи китобдорӣ баҳс мекунанд. Фаслномаи мазкур бо кӯшиш ва вироиши доктори илмҳои китобхонашиносӣ С. Сулаймонӣ ва М. Султонзода соли 1998 дар ҳаҷми 60 саҳифа ба табъ расидааст.

Адабиёти мазкур дар ташаккули истилоҳоти китобдорӣ тоҷик саҳми арзишманд дорад. «Фаслномаи китоб» ғолибан мавзуоти васеъро дунбол менамояд ва баҳсҳои муфидеро доир ба нусхашиносӣ, китоб ва китобдорӣ, таърих ва тавсифи китоб, нақлу баррасии он, феҳристнигорӣ, иттилоъшиносӣ ва иттилоърасониро фаро мегирад. Инчунин бояд қайд намуд, ки дар ин асар дар мавзуи «Проблемаҳои истилоҳозӣ дар улуми китобдорӣ муосир» дар охири мавзӯ зиеда аз 100 адад истилоҳоти махсуси соҳаи китобдорӣ ба забони русӣ ва тоҷикӣ оварда шудааст, ки манбаъи хубест барои омӯзиши махсусан хоси истилоҳоти китобдорӣ, ба монанди: амонат – deposit, системаи худкор – automat system, номнома – namely, кумакхазина – subvention, китобсанҷӣ – bookchacking, коргоҳи китобдорӣ – place of librarian, дастбӯӣ – reseach, дафтари сабт – registration, нигоҳгар – painter, баргаоро – card, ҷайби китоб – pocket of book, баргаи дархост – request card, коргоҳи китобсозӣ – bookstore, ҳуруфи роҳнамо – guide letter, ҷузвдон – folder, амонати байни китобхонаҳо – deposit between library, маҳзани боз – open stock, баргаи дархости узвият – membership application form, пешнусха – offer, баҳши марчаъ – section, китоббар – librarian, китобрасони худкор – automatic

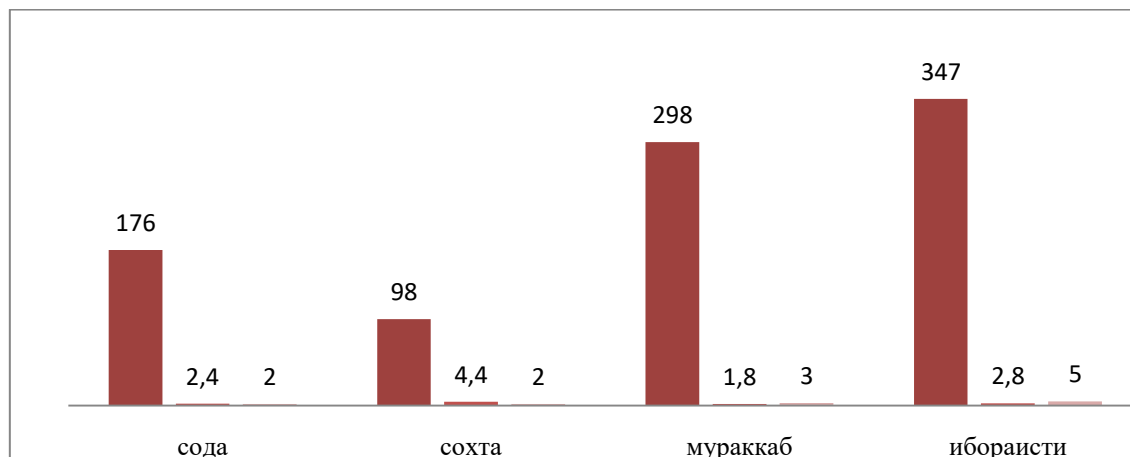
librarians, хулосаи музокирот – conclusion of negotiations, феҳристгон – catalog, чаримаи деркард – late fine.

«Сайре дар олами китоб» [21]

Муаллифи фарҳанги номбурда И. Қўраев буда, муҳаррири масъул С. Сулаймонӣ соли 1996 ба таъъ расида, аз 80 саҳифа иборат аст. Истилоҳномаи мазкур танҳо фарҳангест, ки то имрӯз бо тартиби алифбои забони тоҷикӣ мураттаб гардида, маънои русии он дар дохили қавс нишон дода шудааст. Истилоҳномаи «Сайре дар олами китоб» дар баррасии истилоҳоти китобдорӣ нақши муҳим бозидааст. Дар охири истилоҳнома вожаҳои тоҷикӣ ба русӣ ва русӣ ба тоҷикӣ барои рафъи мушкилот ҷой доранд.

Омори истилоҳот аз рӯи сохтор

Диаграмаи № 3

Дар ташаккул ва таҳаввули истилоҳоти китобдории забони англисӣ нақши асарҳову вожаномаҳо ва фарҳангҳое, ки дар зер мо аз онҳо ёдовар мешавем, ниҳоят бузург аст, фарҳангҳои мазкур моро бо шарҳу тавзеҳи истилоҳоти китобдорӣ ошно месозанд.

Яке аз фарҳангҳои дузабонае, ки барои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ бениҳоят арзишманд аст, ин «The English-Russian Dictionary of Library and Information Terminology» «Англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности» ба шумор меравад (В. Джон) [194].

Фарҳанги мазкур ба қалами яке аз истилоҳшиносони соҳаи китобдории англис ва рус В. Джон мансуб буда, соли 2013 таълиф гардидааст. Муаллиф дар таълифи фарҳанг кӯшидааст, ки тамоми истилоҳоти сифр илми китобдориро дар фарҳанг ҷой диҳад. Фарҳанги мазкур аз 266 саҳифа иборат буда аз рӯи тартиби алифбои забони англисӣ таълиф гардидааст. Барои тақвияти фикр дар зер якчанд воҳидҳои истилоҳиро ба таври мисол аз истилоҳоти махсуси фарҳанги зикргардида меорем: auxiliary card – вспомогательная карточка – картотекаи ёрирасон, auxiliary index – вспомогательный указатель – феҳристи ёрирасон, biblioclast – читатель – хонанда, bibliognost – книговед – китобшинос, bibliographer – библиограф – китобдор, bibliographic file – библиографическая картотека – баргаи библиографӣ, book – книга – китоб, book band – манжет книги – муқоваи китоб, book catalog – печатный каталог – феҳристи китоб, book chamber – книжная плата – музди китоб, book classification – библиотечная классификация – таснифоти китоб, book cover – суперобложка – муқоваи китоб, book crafts – книжное дело – кори китоб, book exhibition – книжная выставка – намоиши китоб, autobibliography – автобиблиография – автобиблиография, bibliologist – книговед – китобшинос, book publisher – книгоиздатель – ношир, book plate – книжный знак – нишонаи китоб, book stock – книжный фонд – фонди китоб, card file – картотек – барга, city library – городская библиотека – китобхонаи шаҳрӣ [194, 6-41]. Бояд ишора намоем, ки истилоҳоти зиёди хоси китобдорӣ дар фарҳанги мазкур ҷой дода шудааст.

Фарҳанги дигари дузабонае, ки барои ташаккул ёфтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бениҳоят арзишманд аст, муаллифон Э.Р. Сукиасян, В.В. Зверевич, Т.А. Бахтурина мутаносибан ба фарҳанги «The Russian-English Dictionary of Library and Information Terminology» (Русско-англиского словарь по библиотечной и информационной деятельности) таълиф намудаанд. Дар фарҳанги зикргардида тамоми

истилоҳоти соҳаи китобдории рус бо тарҷумаи англисӣ нишон дода шудааст. Ин фарҳанг низ аз рӯйи тартиби алифбои забони русӣ таълиф гардидааст. Дар фарҳанг зиёда аз 5000 калима ва ибораҳои соҳаи китобдорӣ ва синонимҳои калимаҳо мавҷуд аст. Дар қисми охири китоб рӯйхати ихтисораҳо иборат аз ду қисм, яъне ихтисораҳои русӣ ва сипас ихтисораҳои англисӣ оварда шудааст. *абонент библиотеки – library borrower – обуначии китобхона, автор – author – муаллиф, администрация библиотеки – library administration – маъмурияти китобхона, беседа о книгах – booktalk – суҳбати китоб, библиограф – bibliographer – библиограф, библиотека – филиал – branch library – филиали китобхона, библиотечная систем – library system – системаҳои китобхонаҳо, детское литература – children`s literature – адабиёти бачагона, живая книга – living book – китоби зинда, издательская каталог – publishers catalogue – феҳристи нашриёт.*

Фарҳанги мазкур соли 2013 аз рӯйи тартиби алифбои забони русӣ таълиф гардида, аз 224 саҳифа иборат мебошад.

Фарҳанги дигаре, ки сарчашмаи асосии ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забони англисӣ мебошанд, ин «AL glossary of library and information science (fourth edition)» [186] аст. Фарҳанги мазкур ба калами китобдори машҳур Michael Levine-Clark таалуқ дошта, муаллиф онро соли 2013 аз чоп баровардааст. Фарҳанги зикргардида аз рӯйи тартиби алифбои англисӣ таълиф гардидааст. Фарқияти ин фарҳанг аз дигар фарҳангҳо дар он аст, ки маъноҳои истилоҳоти китобдорӣ дар дохили кавс ба шарҳи пурра ҷой дода шудааст, масалан: *bibliophile – (A lover of books, especially as regards their physical format) – китобшинос, bibliomania – (A passion for collection and possessing books) – китобшиносӣ, bookbin – (A box on wheels for moving books) – қуттии китоб, chapter book – (a book with multiple chapters) – боби китоб, circulation department – (A part of library from which items) – шубҳаи муомилот, circulating collection – (A*

library collection form which library users may borrow materials for use outside the library) – ба хона бурдани китоб [186, 3-53].

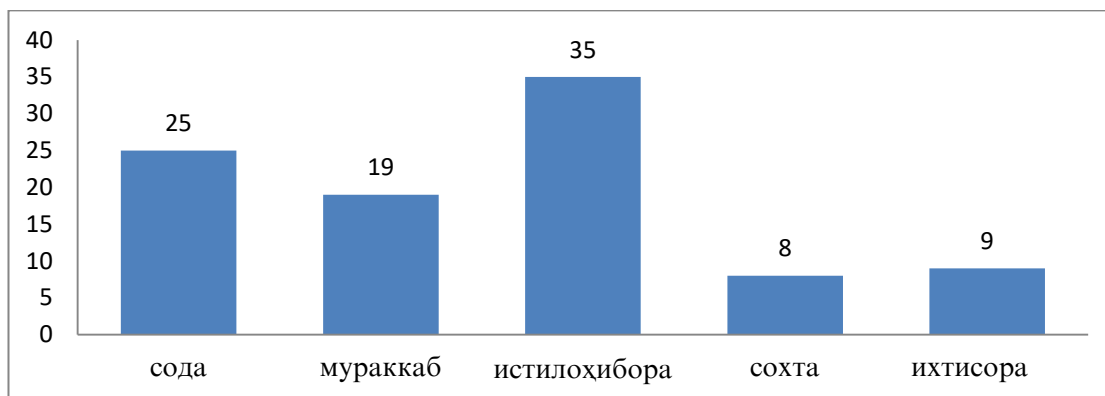
Бояд зикр намуд, ки забони англисӣ яке аз забонҳои бойи ҷаҳон ба шумор рафта, дар он ҳазорон фарҳангҳои соҳаи китобдорӣ арзи вучуд доранд, ки сарчашмаҳои асосии ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ ба шумор мераванд, аз он ҷумла: «Dictionary of Library and Information Science». Фарҳанги мазкур ба қалами библиографи машҳури англис М. Джон мансуб буда, муаллиф онро соли 2002 ба таъб расонидааст. Фарҳанги мазкур аз рӯйи тартиби алифбои забони англисӣ таълиф гардида, бо забони англисӣ бо шарҳу тавзеҳи бештар маъноҳои истилоҳии онҳо шарҳ ёфтаанд. Пеш аз оғози ҳар ҳарфи фарҳанг ихтисораҳо оварда шудааст. Фарҳанг аз 733 саҳифа иборат буда, истилоҳоти соҳаи китобдорӣ бо шарҳи комил нишон дода шудааст, ба монанди: bibliopole (a bookseller, especially one who deals in rare books and editions), blanking (in binding, the application of a heated brass stamp to the cloth cover of a book to create a glossy impression to serve as a base for lettering or for a stamped decoration), book (a collection of leaves of paper, parchment, vellum, cloth or other materials (written, printed, or blank) fastened together along one edge, with or without protective case or cover) [185, 83].

Glossary of library terms [187]. Истилоҳнома асари ниҳоятан хурдҳаҷм буда, фарогири 166 истилоҳи сирф соҳаи китобдорӣ аст. Истилоҳоти фарҳанги мазкур аз рӯйи тартиби алифбой оварда шуда, бо забони англисӣ тарҳу тавзеҳ ёфтааст. Дар ин истилоҳнома рӯйхати хеле мукаммали истилоҳоти марбут ба китобхонаҳо ва таҳқиқи китобхонаҳо пешниҳод гардидаанд. Фарҳанги зикргардида соли 2007 ҷоп гардида, ба қалами М. Джон мансуб аст. Барои тақвияти фикр дар зер ҷанде аз истилоҳоти ин фарҳангро меорем: abridged – a shortened version of a book, document, unbound volume – a paperback book or the single issues of a

periodical, renew – to extend the due date for a book in order to keep the item longer [187].

Омори истилохот аз рӯйи сохтор

Диаграмаи № 4

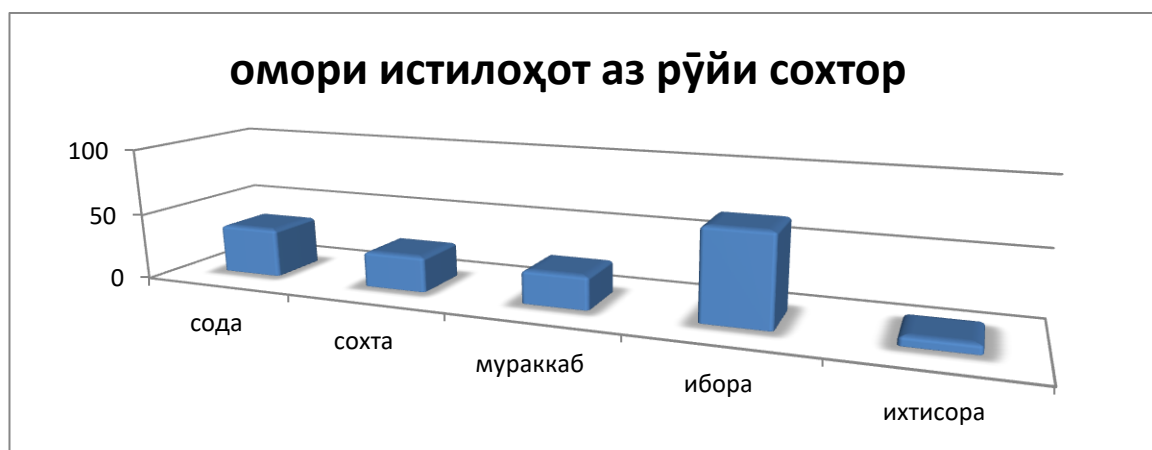

Concise dictionary of library and information science [182]. Фарҳанги мазкур ба қалами библиографони машҳур Стела Кинен ва Колин Чонсон таалуқ дошта, аз ду ҷилд иборат аст. Дар ҷилди аввали китоб 5000 истилоҳоти марбут ба китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ ва дар ҷилди дуввум 2000 истилоҳоти соҳаҳои зикргардида оварда шудааст. Забони асар англисӣ буда, дар матбааи «De Gruyter Saur» соли 2000 аз нашр баромадааст. Ҷилди аввал аз 500 саҳифа ва ҷилди дуввум аз 265 иборат аст.

Definitions of Common library terms – фарҳанги зикргардида ба қалами библиографи машҳур И. Джемс таалуқ дошта аз як ҷилд иборат аст. Ин фарҳанг дар матбааи «Today's Hours» ба чоп расидааст. Ин асар соли 2021 аз чоп баромадааст. Фарҳанги мазкур аз рӯйи тартиби алифбои забони англисӣ ба нашр расидааст. Истилоҳоти фарҳанги мазкур сифр ба соҳаҳои китобдорӣ таалуқ дошта шумораи онҳо ба 196-адад мерасанд, ки аз ин шумора 37-то сода, 27-то сохта, 25-то мураккаб, 68-то ибораистилоҳ ва 7-то ихтисораҳои соҳаҳои китобдорӣ оварда шудааст. Барои тақвияи фикр якчанд истилоҳоти фарҳанги мазкурро бо шарҳу эзоҳашон дар зер меорем: catalog – a list of book, journals, maps, or other items in a collection, a library, or a group of libraries. It is cross-

referenced for easy searching. Entry – the record of book in a catalog that describes the item and gives its location. Index – a systematically arranged list of articles and other data which allows each item to be located easily.

Диаграмаи № 5

1.5. Нақши аломатҳои китобат дар ташаккули фарҳангҳои истилоҳоти китобдорӣ

Солҳои охир дар масъалаҳои имлою истифодаи аломатҳои китобат дар забони тоҷикӣ барои донишҷӯён ва омӯзгорон мушкилиҳои зиёде пеш омадаанд. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки муаллифону муҳаррирон дар нашрияҳои мухталиф қоидаҳои имлоро бо салодиди худ истифода мекунанд. Иловадан, пайдоиши воситаҳои муосири таъбу нашр ва компютерҳо барои қорбурди аломатҳои китобат ва имло имконоти васеъ фароҳам оварда истодаанд. Ниҳоят, бо равангу ривоч ёфтани муносибатҳо бо мамалики хориҷӣ ва бо таъсири забонҳои дигар, аз ҷумла кишварҳои англисзабон, ба забони тоҷикӣ аломатҳои китобати нав ворид шудаанд, ки доир ба истифодаи онҳо дар қоидаҳои имлои мавҷуда чизе гуфта нашудааст.

Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то давраи соли 2030 таълими дурусти қорбурди аломатҳои китобат, оид ба навиштани ҳарфи калон ва дигар қоидаҳои имлоро низ дар назар дорад. Мутаассифона, устодону донишҷӯён ва хонандагон барои дарёфти маводи таълимии зарурӣ доир ба ин масъалаҳо мушкилӣ мекашанд. Ҳамин эҳтиёҷотро ба назар

гирифта, қисмати «Аломатҳои китобат ва баъзе қоидаҳои имло дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ» таҳия шудааст [17, 4].

Маҷмуи қоидаҳои истифодаи аломатҳои китобатро дар матни хаттӣ пунктуатсия меноманд. Аломатҳои китобат дар баробари ҳарфҳо ва қоидаҳои имло қисми таркиби низоми хаттии ҳар як забон мебошанд. Аломатҳои китобат дар забонҳои гуногун вобаста ба сохташон бо мақсадҳои муайян истифода мешаванд. Шахсоне, ки забони хориҷиро меомӯзанд, бояд қоидаҳои асосии истифодаи аломатҳои китобатро дар забони омӯхташаванда донанд ва онҳоро ба тариқи муқоиса бо истифодаи аломатҳои китобат дар забони модарии худ омӯзанд. Бинобар ин, ба он қоидаҳои истифодаи аломатҳои китобат бояд бештар эътибор дода шавад, ки дар забони модарии донишҷӯён вучуд надоранд ва ё аз он фарқ доранд. Дар акси ҳол, вазифаи асосии аломатҳои китобат, ки ба сифати воситаи робита байни нависанда ва хонанда истифода мешавад ҳалалдор гардида, метавонанд сабаби нодуруст ба қисмҳо тақсим гардидани ҷумла ва ғалат фаҳмидани матни забони дигар гарданд.

Ҳангоми муқоисаи аломатҳои гуногуни китобати забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ маълум гардид, ки дар истифодаи нуқта, аломатҳои саволу хитоб, ду нуқта, қавс ва вергул ин ду забон умумияти бисёр доранд. Дар истифодаи аломатҳои вергул, нуқта, тире ва нимтире баъзе тафовут низ мушоҳида мешаванд. Истифодаи аломатҳои китобати чор нуқта, аломати слеш, қавси мураббаъ, апостроф ва ҳуруфи шикаста ба ҳукми анъана надаромада бошад ҳам, баъзе муаллифон онҳоро ба қор мебаранд. Маҳз дар истифодаи вергул, қавси мураббаъ ва хатти шикаста дар низоми аломатҳои китобати забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ тафовут ба назар мерасад.

Вақте муҳаррирон ва ноширон дар бораи услуб сухан меронанд, онҳо одатан интиҳоби калимаҳою ибораҳо ё дарозии ҷумлаҳои муаллифро дар назар надоранд, балки дастхат дар шакли чопӣ чӣ гуна ба чашм мерасад, яъне оид ба навиштани ҳарфи калон, истифодаи

аломатҳои китобат, фосила байни хатҳо ва тарзи ҳуруфчиниро дар назар доранд. Бо вучуди ин, дар доираи ҳатто ин мафҳуми маҳдуд, услубро наметавон бо қоидаҳои муайян маҳдуд кард, зеро вобаста ба мавзӯ ё навъи наشريя бо мурури замон услуб иваз шуда метавонад. Услуби рӯзноманигорӣ аз услуби китобнигорӣ фарқ дорад. Услуби конституцияи ИМА, ки дар он тамоми исмҳо бо ҳарфи калон навишта шуда буданд, аз услуби солҳои 2000 – уми забонҳои расмии ИМА фарқ дорад. Раванди имрӯза то ба дараҷаи имкон камтар истифода бурдани ҳарфи калон мебошад.

Услубе, ки дар ин дастур пешниҳод мешавад бар асоси он меъёрҳои таҳия шудааст, ки аксарияти муҳаррирон имрӯз қабул доранд. Он на фақат ба донишҷӯёне, ки корҳои курсию дипломӣ менависанд, нигаронида шудааст, балки ҳамчунин барои ҳамаи онҳое, ки ба забонҳои возеҳи англисӣ ва тоҷикӣ навиштан мехоҳанд. Дар он намунаҳои дигари маъмул ҳам оварда шуда, мавриди истифодаашон низ шарҳ дода мешавад. Иловатан, фарҳангҳо ёвари бебаҳо, хусусан дар ҳалли масъалаҳои имло, ба ҳиҷоҳо тақсим кардан ва ё истифода бурдани дефис ва тире мебошанд [17, 6]. Пас аз интиҳоби ягон услуб ҳангоми навиштани ҳуҷҷат ё асаре он бояд то охир риоя шавад.

1. Аломатҳои асосии китобат:

I. Нуқта «.»

II. Сељчор нуқта «...ё...»

III. Аломати савол «?»

IV. Аломати хитоб «!»

V. Аломати слеш «/»

VI. Вергул «,»

VII. Нуқтавергул «;»

VIII. Аломати баён ё ду нуқта «:»

IX. Аломати тире «–»

X. Аломати дефис ё нимтире «-»

XI. Қавс «()»

XII. Қавси мураббаъ «[]»

XIII. Нохунак « »

XIV. Аппостроф « ‘ »

XV. Ҳуруфи шикаста

2. Корбурди аломатҳои китобат:

1. Нуқта/Fullstop or (us) period «.»

Нуқта дар мавридҳои зерин гузошта мешавад:

1. Дар охири ҷумлаҳои хабарӣ: Each of the students had two brothers. Ҳар яке аз донишҷӯён ду бародар дошт. The meeting was delayed. Маҷлис ба таъхир гузошта шуд.

2. Дар охири ҷумлаҳои саволии ғайримустақим ё бавосита ва ё дар ҷумлаи мураккаби тобеъ, ки пурсиширо ҷумлаи пайрав ифода карда бошад: He asked what the time was. Ӯ пурсид, ки соат чанд аст. He asked when the plane was leaving. Ӯ пурсид, ки тайёра кай ҳаракат мекунад.

3. Дар охири ҷумлаҳои амрӣ: Write your address and phone number on the back of the sheet. Суроға ва рақами телефони худро дар пушти ҷарама нависед. Read two chapters before Friday. Ду бобро то рӯзи ҷумъа хонед.

4. Дар охири ҷумлае, ки хоҳиш, орзу ва ғайраро ифода мекунад, ҳатто агар ба тарзи савол баён шуда бошанд: Will you please reply promptly. Лутфан хоҳиш мекунам ба зудӣ ҷавоб гардонед.

5. Пас аз аксари калимаҳои кӯтоҳшуда (ихтисора ё муҳаффаф): Mr.-Mister.-Doctor.-p.c.-per cent; Mrs., Ms., a.m., p, m., etc., ва ғ. (ҷаноб, хонум, духтур, просент, хонуми издивоҷкарда, хонуми муҷаррад ва ғ. ва х., масалан ва ғ.). Дар забони тоҷикӣ одатан ин қабил калимаҳо кӯтоҳ карда намешаванд.

6. Дар охири номи китоб, маҷалла, мақола, шеър ва рисола нуқта гузошта намешавад: The roman the Path of Thunder is written by Peter Abrahams. Романи Аз раҳи раъди ғуррон ба қалами Питер Абрахамс дахл дорад.

7. Барои ҷудо кардани доллар аз сент ҳангоми навиштани ададҳо нуқта гузошта мешавад: \$25/00;\$3.99.

8. Ҳангоми навиштани ададҳо барои ҷудо кардани дахӣ нуқта гузошта мешавад: 55.3 дараҷа, \$3.7 million.

9. Пас аз рақамҳо ё ҳарфҳо дар рӯйхати чизе (масалан: рӯйхати адабиёти истифодашуда ва ғайра). Таваҷҷуҳ кунед ки бахши «Нуқта дар мавридҳои зерин гузошта мешавад» аз нӯҳ банд иборат буда пас аз ҳар яке нуқта гузошта шудааст.

ii. ce/чор нуқта (... ё...)/ ellipsis

Се/ чор нуқта дар мавридҳои зерин истифода мешавад:

Дар нутқи айнаннақлшуда, агар вожа ё иборае ҳизф шуда бошад, се нуқта гузошта мешавад. Агар матлаби ҳазфшуда дар охири ҷумла бошад, чор нуқта ба кор меравад: «My friend...was a tall man who took his own life...» Дӯсти ман... марди қоматбаланде буд, ки ба худкушӣ даст зада буд ва....»

Барои нишон додани он ки қисмати охири ҷумла ё якҷанд ҷумлаи пурра партофта шудаанд, нуқтаи чорум барои нишон додани охири ҷумла истифода мешавад: «He left his home.... Years later he returned to find everything had changed....» - «У хонаашро тарк карда буд.... Вақте ки чандин сол пас баргашт, дарк кард, ки ҳама чиз дигаргун шудааст....». Аломати се ё чор нуқта нишони тағйири андеша ва ҷумлаи нотамои аст. Дар забони тоҷикӣ то имрӯз истифодаи чор нуқта ба назар намерасад. Мантқан истифода бурдани нуқтаи чорум дуруст аст, зеро он ба охир расидани фикри томо ифода мекунад.

Хулосаи боби якум.

Пас аз таҳлил ва баррасии масъалаҳои боби якум метавон ба чунин хулоса расид:

1. Дар раванди таҳқиқи масъалаҳои боби якум аён гардид, ки истилоҳ ин калимаест, ки дар ин ё он соҳаи муайяни илму техника нақши мушаххаси худро доштааст. Фикру андешаҳои чи забоншиносони тоҷик ва чи забоншиносони рус ва Аврупо қариб якранг буда, мавсуф ба

мафҳуми истилоҳ дар ҳавзаи як соҳаи мушаххас ишора мекунад. Истилоҳи китобдорӣ ҳамвора бо истилоҳоти дигар соҳаҳо дар таркиби луғавии забонҳои таҳқиқшаванда ҷойгоҳи вижаеро соҳибанд.

2. Он истилоҳоти китобдорие, ки имрӯз дар хидмати аҳли адаб аст, бо мурури замон чандин маротиба ба таҳаввулоти савтиву луғавӣ дучор гаридаанд. Дар ташаккулу такомули ҳар истилоҳ нақши рисолаву асарҳои илмӣ ё вожаномаву фарҳангномаҳои забоншиносон ва донишмандону мутафаккирон басо назаррас аст.

3. Аз он фарҳангҳое, ки зикрашон дар фасли сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ тоҷик рафт, фарҳанги донишманди асил И. Ҷӯраев ба номи «Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ» дар қиёс бо дигар фарҳангҳо мавқеи густурдаеро соҳиб аст, зеро муаллиф дар он кӯшидааст, ки бори нахуст дар соҳаи китобдорӣ муосир луғат ва вожаномҳои тахассусӣ улуми китобдорӣ ва ниёзи рӯзафзуни устодон, мутахассисони ин риштаи муҳим ва манбае, ки битавонанд охири ҷаҳони илмиро рӯнамо кунад дар ин фарҳанг ҷой диҳад. Дар фарҳанги мазкур истилоҳоте, ки барои хонандаи тоҷикзабон фаҳмо намебошад, бо шарҳу тавзеҳи муфассал нишон дода шудааст.

Илова бар ин, дар таълифу тадвини фарҳанги номбурда муаллиф он истилоҳотеро, ки аз садаи XIX то XX дар забон роиҷ буданд, мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, ҳар як истилоҳро бо маъниҳои луғавӣ ва истилоҳиаш бо тавзеҳи мушаххас ҷой додааст, ки ин тарзи баён дар фарҳангҳои то ҳол таълифшудаи тоҷикӣ қариб ки ба чашм намерасад.

4. Ҳангоми таҳлили сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ин ду забони ба мо ошкор гардид, ки тамоми истилоҳотшиносони соҳаи китобдорӣ тоҷик, англис ва рус истилоҳоти илми иттилоотшиносиро дар якҷоягӣ бо истилоҳоти улуми китобдорӣ омехта намудаанд.

5. Назару андешаҳои забоншиносон ба монанди: С. Назарзода, С. Ҷаматов, П. Султонӣ, И. Ҷӯраев, Ф. Ростин, С. Сулаймонӣ, И.М.

Кауфман, О.И.Талалакина, М. Левин, Э.Р. Сукиасян, В.В. Зверевич, Т.А. Бахтурина, забоншиносон ва суханшиносони муосири тоҷику форс ва рус дар корбурду шинохт, шарҳу тавзеҳ ва таҳлилу баррасии истилоҳоти китобдорӣ ҷолиби диққат аст.

Инчунин фарҳангҳои таълифнамудаи китобдорони рус ва англис дар инкишоф ва муаррифи намудани истилоҳоти соҳаи китобдории англисӣ ва русӣ нақши муассирро мебозад, чунки хонандаи рус бо тарҷумаи англисӣ ва ё тарҷумаи англисӣ ба русӣ ба истилоҳоти китобдорӣ ин ду забон ошноии амиқ пайдо мекунад.

БОБИ II. ТАҲЛИЛИ СОХТОРИИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Мутолиби муқаддимотӣ. Дар боби мазкур мо фикру андешаҳои худро пиромуни таҳлили сохтори истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ баён хоҳем намуд. Истилоҳоти китобдорӣ дар ҳар ду забон ба воситаи усулҳои калимасозӣ, морфологӣ, синтаксисӣ, сарфию наҳвӣ, наҳвию сарфӣ, ономасиологӣ, лексикӣ, синхронӣ, диахронӣ, конверсия ва ихтисора сохта мешавад, ки оид ба ин масъалаҳо дар зер таваққуф хоҳем намуд.

Нахуст мо ҳар як истилоҳи китобдориро вобаста ба мансубияташон гурӯҳбандӣ намуда, сипас ба таҳлили сохторӣ ё таркибии он даст хоҳем зад.

2.1. Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Калимасозӣ воситаи муҳимтарини инкишофи таркибии луғавии забон мебошад. Бо роҳи калимасозӣ бисёр калимаҳои нав дар забони тоҷикӣ ба вуҷуд меоянд, ва роҳҳои калимасозӣ низ такмил меёбанд. Ба вуҷуд омадани роҳу воситаҳои нави калимасозӣ ба талаботи қонунҳои дохилии инкишофи забонамон зич алоқаманд аст. Аз нуқтаи назари хусусиятҳои калимасозӣ бо қоидаю қонуниятҳои сохти грамматикӣ забон зич алоқаманд аст [5, 106-107].

Калимасозӣ яке аз восилаҳои аслиест, ки таркиби луғавии ҳар як забонро бой гардонида ба пайдоиши калимаҳои нав сабаб мегадад. Калимасозӣ муҳимтарин воситаи бойшавии таркиби луғавии забон, бо воҳидҳои нави луғавӣ пурра гардидани луғати он мебошад. Усул ва шаклҳои калимасозӣ мунтазам такмил ва инкишоф меёбанд. Тағйироту дигаргуншавии калимасозӣ аз рӯйи сохти грамматика ва қонуниятҳои инкишофи дохилии забон ба амал меояд. Дар «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик» аз шаш намуди калимасозӣ ёд мешавад, ки инҳоянд: «1) морфологӣ, ки бо ду восита ба амал меояд: а) бо пасванд ва

бо пешванд; 2) синтаксисию морфологӣ, ки ду хел мешавад: а) васлшавии калимаҳо ва б) тарзи омехта; 3) морфологию синтаксисӣ, яъне ба исм гузаштани дигар ҳиссаҳои нутқ; 4) луғавию синтаксисӣ, яъне таъбири ибора ба калимаи мураккаб; 5) луғавию маъноӣ, ки ба сермаъноии калимаҳо ва ба амал омадани омонимҳо вобаста аст; 6) ихтисора» [3, 67-68].

Забоншиноси тоҷик Қ. Тоҳирова бошад, аз се усули асосии калимасозӣ сухан меронад: 1) воситаи луғавӣ-маъноии калимасозӣ. 2) воситаи синтаксисии калимасозӣ 3) воситаи морфологӣ калимасозӣ [Қ. Тоҳирова, 1967, 32].

Системаи калимасозии забони тоҷикӣ бениҳоят бой ва гуногун аст. Дар қисмати дигари «Грамматикаи забони ҳозираи тоҷик дар қисмати морфологӣ он» намудҳои зерини калимасозӣ оварда шудааст: «1) роҳи морфологӣ, 2) роҳи лексикӣ – синтаксисӣ, 3) роҳи морфологӣ – синтаксисӣ, 4) луғавӣ – семантикӣ» [4, 105-106].

М.Н.Қосимова дар асари «Таърихи забони адабии тоҷик» аз навҳои зерини калимасозӣ ишора мекунад: “морфологӣ, сохторӣ-маъноӣ, синтаксисӣ, ономасиологӣ ва функционалӣ-семантикӣ”. Роҷе ба сохтори калимаҳо мавсуф калимаҳоро ба қолабҳои зерин ҷудо кардааст: сода, сохта, мураккаб, таркибӣ, конверсия [9, 60].

Дар забони тоҷикӣ бо роҳи морфологӣ сохтани типи калимаҳо сермахсултарин буда, воситаҳои зеринро доро мебошанд: “а) ба воситаи пасвандҳо, б) ба воситаи пешвандҳо, в) ба воситаи ҳам пешванд ва ҳам пасвандҳо” [4, 108].

Роҳи морфологӣ-синтаксисӣ дар забони тоҷикӣ аз як ҳиссаи нутқ ба дигар ҳиссаи нутқ гузаштани калимаҳо ба шумор рафта, истилоҳоти ба воситаи ин усул сохта шудаанд дар ҷумла метавонанд ҳамчун сифат ва исм истеъмол шаванд.

Дар забон тоҷикӣ сохтани калима бо роҳи лексикӣ-синтаксисӣ усули каммахсул ба шумор меравад. Истифода шудани таркибу ибораҳо

хамчун калима, мисли *лоиҳакашӣ, дoston, луғатишиносӣ, барномарезӣ* ва ғайра [4, 109].

Роҳи луғавӣ-семантикии калимасозӣ дар забони тоҷикӣ серистеъмол аст. Бо ин роҳи калимасозӣ ҳама калимаҳои омонимӣ таалуқ доранд. Як калима метавонад, ки бо маъноҳои гуногун истеъмол гардад. Мисли: *курсӣ (чорпоя), курсӣ (кори курсӣ)* [4, 109].

Инчунин дар сарчашмаи забоншиносии тоҷик калимасозиро ба гурӯҳҳои синхронӣ диасинхронӣ чудо кардаанд. Ш. Рустамов дар асари худ «Исм» чунин қайд менамояд: ба гурӯҳҳои синхронӣ диасинхронӣ чудо кардани қолабҳои калимасозии забони тоҷикӣ душвор мебошад, ҳол он ки ҳодисаи сермахсули ва бемахсулии усулҳои калимасозии исм ба ин масъала зич алоқаманд аст. Дарачаи истифода ва маҳсулнокии ҳар як усули калимасозӣ ба он муайян карда мешавад, ки доираи калимасозии он қолаб дар айни замон чи гуна аст [49, 93].

Сермахсулии қолабҳои калимасозӣ бештар аз рӯйи қолабҳои ба ин шакл сохташуда муайян карда мешавад. Маҳсулнокии қолабҳои калимасозӣ инчунин ба он муайян карда мешавад, ки бо он чи қадар калимаи нав сохта шудааст ва то ҳол ба ин қолаб калимаи нав сохта мешавад ё не. «Ҳангоми таҳқиқи усулҳои калимасозии ҳиссаҳои номии нутқи забони тоҷикӣ ҳаминаро ба ҳисоб гирифтани лозим аст, ки онҳо чи гуна хусусият доранд, қолабҳои калимасозии навад ё ин ки аз давраҳои гузаштаи забон боқӣ мондаанд» [49, 94].

Дар забонҳои форсии бостон қолабҳои зиёди калимасозиро дидан мумкин аст. Дар забони форсии миёна як гурӯҳ пасвандҳо ва пешвандҳо моҳияти калимасозиашонро аз даст дода, дар асоси калимаҳои мураккаб пасвандҳои нав ба амал омадаанд, масалан қолабҳои калимасозӣ бо пасвандҳои *-stan, -pan* дар забони форсии миёна ба амал омадаанд [9, 143].

Ба ақидаи баъзе аз забоншиносон, дар забони тоҷикӣ ва англисӣ намудҳои асосии калимасозӣ инҳоянд: “1) усули сарфӣ; а) сохтани вожа

бо пешванд; б) сохтани вожа бо пасванд: 2) усули нахвию сахфӣ: а) сохтани вожаҳои мураккаб, б) сохтани вожаҳои омехта; 3) усули сарфию нахвӣ – аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ табдил ёфтани вожа: 4) усули луғавию нахвӣ – ба вожаи мураккаб табдил шудани ибораи изофӣ. 5) усули луғавӣ – маъноӣ; б) усули ихтисора”. Барои мисол дар зер аз якҷанд усули калимасозӣ ёдовар мешавем.

I. Калимасозии сарфӣ, гуфта сохтани истилохро ба воситаи пешванд ё пасванд меноманд. Дар ин намуди калимасозӣ асосан ду унсури калимасоз – пешванд ва пасванд иштирок мекунанд, ки дараҷаи истеъмоли онҳо низ якранг нест. Нахуст нақши пешвандҳоро дар созмони истилоҳи китобдорӣ таҳлил менамоем.

а) сохтани истилоҳ бо пешванд. Дар сохтани истилоҳоти китобдорӣ забонҳои муқоисашаванда пешванҳои зерин бештар мушоҳида мешаванд: -но, -ба, -бе, -ҳам, -under, -inter, -dis, -re, -co, -trans, -inter ва ғайра.

Дар забони англисӣ калимасозӣ бо усулҳои зерин сохта мешаванд. Сохтани калима бо пешвандҳо (prefixes), сохтани калима бо пасвандҳо (suffixes), ва калимаҳое, ки аз ду ва зиёда таркибҳо сохта шудаанд. Дар созмони истилоҳоти китобдорӣ миқдори пешвандҳо фаровон ҳастанд.

б) сохтани истилоҳ бо пасванд. Дар сохтани истилоҳоти китобдорӣ пасвандҳо нақши муҳим доранд, ки имрӯз ҳам ин пасвандҳо дар забони тоҷикӣ хеле маъмуланд: -а, -ӣ, -иш, -чӣ, -ча, -она, -гар, -гор, -ог, -ег, -ment, -toin, -sion, -ing, -у, -age, ва ғайра.

II. Калимасозии нахвию сарфӣ. Дар забони тоҷикӣ барои сохтани калимаҳо аз ин усул бештар истифода мебаранд. Ин усули маълумтарини истилоҳозии забони англисӣ мебошад.

а) Калимаҳои мураккаб. Калимаҳои мураккаб дар забони тоҷикӣ ба воситаи қолабҳои машҳуре, ки дар забонҳои эронии қадим ва ҳинди бостон сохта шуда буд, ифода меёбанд. Аз ин рӯ мо калимаҳои мураккаби китобдориро ба: 1) таркибҳои копулятив (composita

copulativa), истилоҳоти мураккабе, ки аз ҷузъҳои баробархуқ ба миён омадаанд; 2) таркибҳои редупликатив, яъне истилоҳоти мураккабе, ки бо такрор омадани ҳамон як ҷузъи асосӣ сохта мешаванд; 3) таркибҳои детерминатив (composite determinative), сохтани таркибҳои мураккаби тобеъ, ки як ҷузъ (бештар ҷузъи аввал) ба ҷузъи дигар тобеъ аст.

III. Конверсия, яъне, аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ гузаштани истилоҳ. Дар ин усули калимасозӣ аз рӯйи қоидаи забони англисӣ вожаҳо аз як ҳиссаи нутқ ба тағйири асоси худ ба ҳиссаи дигари нутқ мегузаранд. Бавижа, ду ҳиссаи мустақили нутқ – исм ва феъл дар ин усули истилоҳсозӣ нақши муҳим доранд, ба монанди: describe (тасвир, эҷод) – to describe (тасвир кардан, эҷод кардан); record (сабт) – to record (сабт кардан); revive (эҳё, зинда) – to revive (эҳё кардан, зинда кардан); work (эҷод) – to work (эҷод кардан), store (махзан) – to store (нигоҳ доштан, захира кардан).

IV. Ихтисора – Shortening or abbreviation (аббревиатура). Дар ин навъи истилоҳсозӣ танҳо ҳарфҳои аввали вожа бо ҳарфҳои калон навишта мешавад. Ҳамаи вожаҳои дар таркиби истилоҳ ҷойдошта ба якдигар аз ҷиҳати маъно алоқаи зич доранд. Чунончи: Library bibliographic classification (LBC) – таснифоти китобдории феҳриснигорӣ, British library (BL) – китобхонаи Бритониё, Electronic book (e-book) – китобхонаи электронӣ.

Ибораистилоҳот ё истилоҳибораҳо:

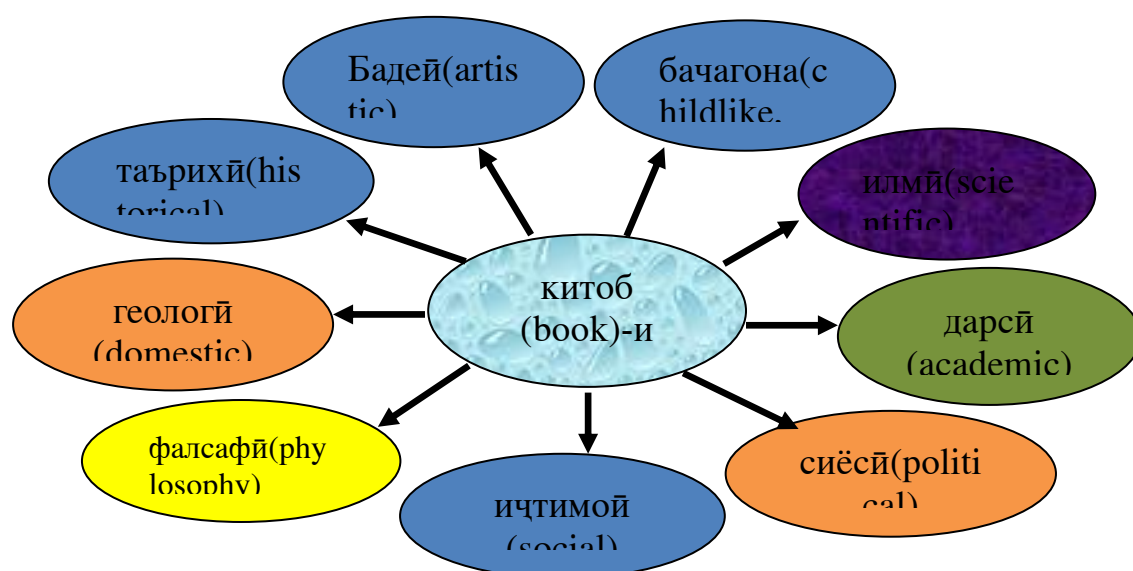
Бо роҳи ибора сохтани истилоҳ як навъи маъмултарин ва сермахсултарини қолабҳои калимасозӣ мебошад ва дар соҳаи китобдорӣ ибораистилоҳот хеле зиёд ба назар мерасанд. Чунин қолабҳои истилоҳсозиро метавон ба ду гурӯҳ: ибораҳои изофӣ ва пешояндӣ ҷудо намуд.

Ибораистилоҳоти изофӣ. Дар ин навъи ибораистилоҳ ду истилоҳи баробархуқ ба воситаи алоқаи изофӣ ба ҳамдигар пайваст мегарданд.

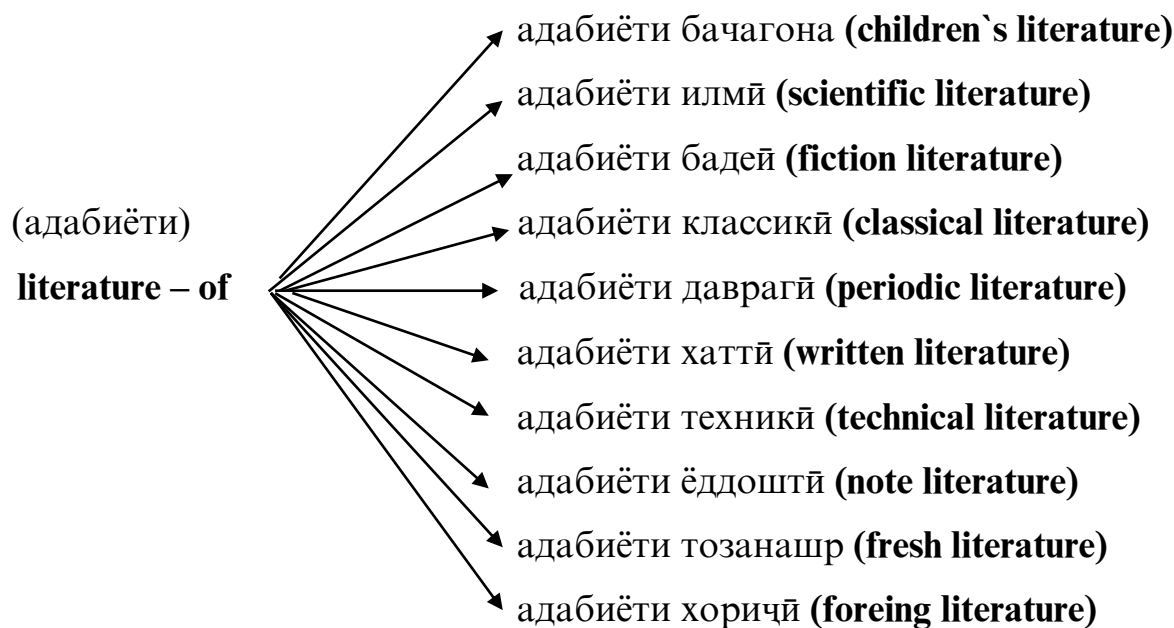
Сохтани ин усули истилоҳсозӣ дар забони тоҷикӣ сермаҳсул аст: адабиёти бадеӣ – literary literature [129, 123], китобҳои дарсӣ – textbook [129, 244], номгӯи китобҳо – list of book [129, 134], рафи китоб – book shelf [129, 103], муҳри китобхона – library seal [129, 67], маҳзани бойгонӣ – archive database [129, 18], муқоваи китоб – cover [129, 103], китоби хониш – reading book [129, 98], китоби бадеӣ – fiction book, маҷмуаи мақолаҳо – collection of articles, ҷамъи китобҳо – collection of book [129, 103], ҷопи китоб – book printing [129, 97], фонди ҳуҷҷатҳо – document fund [129, 56], фонди бойгонӣ – archive fund [129, 19], фонди китобхона – library fund [129, 30], фонди китоб – book fund [129, 99], феҳристи китоб – book catalog [129, 98], толори хониш – reading hall [129, 263], таснифоти китобшиносӣ – bibliographic classification [129, 97], таснифоти китоб – book classification [129, 102], сурати китоб – book picture [130, 101].

Мавриди зикр аст, ки аз як истилоҳ сохтани якчанд истилоҳибора ба воситаи алоқаи изофӣ хеле маъмул аст. Масалан, аз як ҳуди истилоҳи «китоб» ибораистилоҳоти зиёде сохта шудааст:

Нақшаи №1 Меҳвари истилоҳи «китоб» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Нақшаи №2. Меҳвари истилоҳи «адабиёт» дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

2) Ибораҳои пешояндӣ. Сохтани ибора ба воситаи пешояндҳо дар соҳаи китобдорӣ тоҷик нисбат ба ибораҳои изофӣ камтар ба чашм мерасад. Дар зер чанде аз онҳоро меорем: муҳргузорӣ ба китоб – sealing to books, китоб аз китобхона – book from library, маҳзан дар китобхона – database in library, китоб дар рафҳо – books on the shelves, китоби аз даст рафта – losing the book, кор бо хонанда – work with reader, кор бо китоб – work with book, огоҳинома ба хонанда – notification to readers, китоб дар маҳзан – book in database, феҳрист бе ишора – directory without reference, маҷмуаи бе сарлавҳа – collection without title [129].

Истилоҳоти ҳар як соҳа ба худ хусусиятҳои фарқкунанда дорад. Яке аз хусусиятҳои фарқкунандаи дигари истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар он аст, ки аз як калима чандин ибораҳои маънодорӣ дигар метавон сохт.

Интихобан дар зер бархе аз истилоҳоти сода, сохта, мураккаб ва ибораистилоҳоти ҳар ду забонҳои ба ҳам муқоисашавандаро бо муодили русӣ дар ҷадвал нишон медиҳем

Ҷадвали №1. Истилоҳоти содаи китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ

тоҷикӣ	англисӣ	русӣ
аломат	sign	знак

архив	archive	архив
афсона	tale	сказка
барга	card	карточка
захира	stock	запас, резерв
калима	word	слово
китоб	book	книга
карта	card	карта
махзан	store	сокровищница
толор	hall	зал
фонд	fund	фонд

Ҷадвали № 2. Истилоҳоти содаи китобдории забони англисӣ

archive	бойгонӣ	архив
book	китоб	книга
card	барга	карточка
fund	захира	фонд
hall	толор	зал
model	нусха	модель
store	махзан	сокровищница
shelf	раф	полка

Ҷадвали № 3. Истилоҳоти сохтаи китобдорӣ дар забони тоҷикӣ

тоҷикӣ	англисӣ	русӣ
рафча	shelf	полочка
китобча	booklet	книжка
обунавӣ	sunscribe	подписчик
обуначӣ	sunscribers	подписчики
достонҳо	stories	рассказы
ҳаммуаллиф	co-author	соавторство

нусхавӣ	copies	экземплярность
бемуаллиф	unauthorized	неавторизованный
китобӣ	bookish	книжный
матбаачӣ	printer	принтер

Чадвали № 4. Истилоҳоти сохтаи китобдории забони англисӣ

англисӣ	тоҷикӣ	русӣ
reader	хонанда	читатель
bookish	китобӣ	книжный
stories	достонҳо	рассказы
subscriber	обуначӣ	подписчики
writer	нависанда	писатель
printer	матбаачӣ	принтер
librarian	китобхоначӣ	библиотекарь

Чадвали № 5. Истилоҳоти мураккаби китобдорӣ дар забони тоҷикӣ

тоҷикӣ	англисӣ	Русӣ
бисёрчилда	multicase	мультикорпус
радиокитобхона	radiolibrary	радиобиблиотека
рӯзнома	newspaper	газета
китобхона	library	библиотека
китобхоначӣ	librarian	библиотекарь
китобдеҳ	bookgiver	библиотекарь
китобфурӯш	bookseller	книготорговец
китобмонак	bookshelf	книжная полка
китоббандӣ	bookbinding	переплетное дело

Чадвали № 6. Истилоҳоти мураккаби китобдорӣ дар забони англисӣ

англисӣ	тоҷикӣ	Русӣ
bookseller	китобфурӯш	книготорговец
bookshelf	китобмонак	книжная полка

guidebook	китобдор	библиотекарь
bookgiver	китобдех	библиотекарь
booklet	микрокитоб	микрокнига
newspaper	рӯзнома	газета
textbook	китоби дарсӣ	учебник
subheading	зерпараграф	подпункт
radiolibrary	радиокитобхона	радиобиблиотека

Ҷадвалӣ № 7. Ибораистилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикӣ

тоҷикӣ	англисӣ	русӣ
адабиёти бачагона	children`s literature	детская литература
адабиёти илмӣ	science literature	научная литература
адабиёти педагогӣ	pedagogical literature	педагогическая литература
адабиёти даврагӣ	period literature	периодическая литература
асари бисёрчилда	multicase work	мультикорпус
асари нотаом	unfinished work	незаконченная работа
библиография умумӣ	general bibliography	общая библиография
графикаи китоб	book graphic	книжный график
китоби хониш	reading book	учебная книга
китобҳои дарсӣ	textbook	учебники
номгӯи китобҳо	list of book	перечень книг
толори хониш	reading hall	читальный зал
фонди китоб	book fund	книжный фонд
фонди ҳуҷҷатҳо	document fund	фонд документов
фонди захиравӣ	reserve fund	резервный фонд
фехристи китоб	book catalog	каталог книг
хонаи китоб	book hall	книжный дом

Ҷадвали № 8. Ибораистилоҳоти китобдори забони англисӣ

Англисӣ	тоҷикӣ	русӣ
book catalog	фехристи китоб	книжный каталог
book hall	хонаи китоб	книжный дом
book fund	фонди китоб	книжный фонд
document fund	фонди ҳуҷҷатҳо	фонд документов
reading hall	толори хониш	читательный зал
reading book	китоби хониш	учебник
science literature	адабиёти илмӣ	научная литература

2.2. Ташаккули истилоҳот ба воситаи вандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Истилоҳоти нав ба воситаи вандҳо ташаккул меёбанд, ки ин хусусияти ташаккулёбии калима хоси ҳар ду забони муқоисашаванда ба шумор меравад. Дар забони тоҷикӣ ташаккул ва пайдоиши калима бо роҳҳои морфологӣ, морфологӣ-синтаксисӣ, луғавӣ-синтаксисӣ ва луғавӣ-маъноӣ ба вуҷуд меояд. Усули морфологии калимасозӣ бо вандҳо сохтани калимаҳо ва калимаҳои мураккабро дар бар мегирад. Ба воситаи вандҳо сохтани калимаҳо аз бойтарин ва сермаҳсултарин роҳҳои морфологии калимасозӣ мебошад. Калимасозии вандӣ чунин калимасозист, ки бо роҳи ҳамроҳ шудани унсуре калимасоз ба асос ва ё калима калимаҳои дигар пайдо мешавад. Ин навъи калимасозӣ ба се гурӯҳ ҷудо мешавад. 1) калимасозӣ ба воситаи пасвандҳо (хонанда+гон – read + er, нигор+гар, кор+гоҳ, ташвиқот+чӣ, китобсоз+ӣ, китобхона+чӣ – library+an, ҷобарга+ӣ), 2) калимасозӣ ба воситаи пешвандҳо (но+равшан, бе+бақо, но+пойдор) ва калимасозӣ ба воситаи миёнвандҳо (додугирифт) (рафтуомад).

Мавриди зикр аст, ки сермаҳсултарин навъи ташаккулёбии калима дар забони тоҷикӣ ва англисӣ бо роҳи вандӣ, яъне сохтани воҳидҳои

луғавӣ таввасути пайваст кардани он унсурҳои калимасозӣ (пасванд, пешванд, миёнванд) мебошад. Вандҳои калимасоз бояд чунин хусусиятҳоро доро бошанд: 1) ванд бояд маънои муайянеро ифода намуда, ба пойгоҳи тавлидкунанда ҳамроҳ шавад; 2) ҳамчун унсури калимасоз, аффикс бояд ба осонӣ фарқ карда ва ҳамчун як ҷузъи калима дар зехни гӯянда дарк карда шавад ва вақте ки ин аффикс ҷудо карда шавад, заминаи тавлидкунанда бояд дар забон бе аффикс татбиқ карда шавад.

Хелҳои калимасозӣ бо ванд барои тамоми категорияи морфологии калимаҳо як хел истифода намешавад. Исмҳои сифат асосан ба воситаи пасванд, феъл асосан ба воситаи пешванд сохта мешавад.

Шакл гирифтани калима бо ёрии ванд, бандаки дохилӣ, зада, иловаи як калима ба калимаи дигар, тарзи аналитикӣ ифода меёбад [4, 74].

Дар калимаҳои сохтаи забони тоҷикӣ ду навъи морфема дида мешавад. 1) морфемаи решагӣ, 2) морфемаи ёридиҳанда, ба морфемаи решагӣ асоси аслии дохил мешавад, ки ин унсури ҳатмӣ ва таъминкунандаи маъноӣ калима мебошад. Пасванд, пешванд ва миёнванд ба гурӯҳи морфемаҳои ёридиҳанда дохил мешаванд. Пешванд нисбат ба пасванд мустақилият зоҳир мекунад ва бо хусусияти калимасозӣ низ аз пасванд фарқ мекунад, баракси пасванд бештар аз ҳисоби калимаҳои гурӯҳи муайян калима месозад. Бояд қайд намуд, ки доираи калимасозии баъзе аз пешвандҳо маҳдуд аст. Дар сохтани қариб аксарияти ҳиссаҳои нутқи метавон иштироқи пешванд ва пасвандҳоро мушоҳида намуд. Дар сохтани калимаҳои нав доираи истифодаи пасванду пешванд як хел нест. Пасвандҳо нисбат ба пешвандҳо миқдоран зиёд буда бештар исм, сифат ва зарф аммо пешвандҳо сифату феъл ва зарф месозанд. Миёнвандҳо бошанд асосан дар байни асосҳои калимаи мураккаб меоянд.

Пешванду пасванд ҳам калима ва ҳам шакл аммо миёнванд аксар калимаи мураккаб месозад. Миёнванд аз рӯи семантика низ аз дигар вандҳо фарқ мекунад. Пешванд ва пасванд маънои равшану мантиқи ва грамматикӣ зоҳир менамоянд, аммо миёнванд танҳо маънои калимасозӣ дорад. Дар забони тоҷикӣ асосан ду миёнванд мавҷуд аст, -о ва -у. Миёнванди -у аслан ба пайвандаки пайвасткунанда монанд аст: рафтуомад, шинуҳез, гирудор, додугирифт ва монанди ин. Дар баъзе феълҳои сохта дар забони тоҷикӣ дар байни пешванд ва асос морфемаҳои -на, -ва, -ме ҷой мегиранд. Морфемаҳо вариант доранд «шаклҳои гуногун ва вариантҳои морфемаҳоро алломорф меноманд: -он, -ва, -ён, -вон, -гон» [3, 75].

Морфемаҳои синонимӣ аз алломорф фарқ дорад. Онҳо доираи як маъно ва ҳатто муносибати дистрибутивии иловагӣ буда, ба якдигар аз ҷиҳати пайдоиш ва фонема алоқа надорад. Ба ин пешвандҳои -ба, -ва, -бо, -на пасвандҳо -ча, -ак, ва ғайра мисол шуда метавонад.

Доираи истифодаи баъзе вандҳо васеъ ва аз онҳо баъзе дигарашон танг мебошад. Алоқаи морфемагии вандҳои ёридиҳанда ба маъно сохт ва хусусияти фонетики асос вобаста аст. Ҳамаи вандҳо барои сохтани калимаҳои нав истифода мешаванд ва калимаҳои сохташуда як ҳиссаи маънодор мебошанд.

Забони англисӣ низ барои сохтани калимаҳои нав аз пасвандҳо (suffixes) ва пешвандҳо (prefixes) истифода мекунад. Пасвандҳои забони англисӣ нисбат ба пешвандҳо зиёдтаранд ва ҳар кадоми онҳо вазифаи махсусро дар сохтани калимаҳои нав иҷро меkunанд. Пасвандҳои забони англисӣ барои сохтани исм, сифат ва пасванди -er, -or, -ist (director, artist, psychologist) аз феъл исм месозанд. Пасвандҳои исмсозии забони англисӣ -ment, -ion, -ation, -ing мебошанд. Пасвандҳои сифатсоз бошанд -ness, -ity мебошанд. Пасвандҳои сифатсозии забони англисӣ -ous, -al, -y, -ive, -able, -full, -less мебошанд.

Пешвандҳои забони англисӣ, ки ба маъноҳои инкор меоянд инҳоянд: -un, -in, -il, -ir, -dis ва пасвандҳои ба маънои такрор ва иҷрои бештарро ифода мекунанд, инҳоянд: -re, -over, -mis. Пасвандҳои забони англисӣ барои ташаккулёбии калимаҳои нав дар забон хизмат мекунанд.

2.3. Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пасвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Воситаи дигари калимасозӣ дар забонҳои мавриди муқоиса ба воситаи пасвандҳо сохтани калимаҳо мебошанд. Дар забоншиносии муосири тоҷик ва англис пасванд ҳамчун яке аз роҳҳои самараноки ташаккулёбии воҳидҳои луғавӣ амал мекунад. Ҳар як пасванд дар ташаккули ин ё он ҳиссаи мустақили нутқ нақши хоса дорад. Масалан, пасвандҳои -гор, -гон, -гоҳ, -он исмсоз мебошанд. Пасвандҳои исмсозии забони англисӣ -ment, -ion, -ation, -ing буда, дар ташаккули воҳидҳои луғавӣ истифода мешаванд. Дар зер аз як қатор истилоҳоте ёдовар мешавем, ки дар таркиби худ пасванд дошта, тавассути қолабҳои зерин сохта шудаанд:

Ҳамаи пасвандҳое, ки бевосита дар ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои мавриди қиёс иштирок мекунанд бо намунаи R+S (яъне реша+ пасванд) роҳи асосии ташаккули воҳидҳои истилоҳии соҳаи таҳқиқот бо забони тоҷикӣ ва англисӣ мебошанд. Ин намуна дар пайрави аз намунаҳои ҳосилшудаи забони адабии муосири тоҷик мебошад, ки барои таҳлилҳои сохторӣ ва маъноӣ истифода мегардад.

1) **R+a** (форси миёна. -ag// -a -ka -(a) -ka). Пасванди -а исм ва сифати феълӣ, инчунин аз ибораҳо ва таркибҳои калимаҳои мураккаб месозад. Ин пасванд дар истилоҳоти китобдорӣ ба сифаи эҳтимолии «хондан» ҳамроҳ гардида, истилоҳи «хонанда – хонандаи дoston ва ё ҳикоятҳои халқӣ» месозад. Ё ин ки пасванди мазкурро метавон дар таркиби истилоҳи «мақола» бо маънии «асари хурде, ки дар мавзӯҳои адабӣ, илмӣ, маданӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, фарҳангӣ, мантиқӣ,

кишоварзӣ, фалсафии ҳаёт дар маҷаллаву рӯзномаҳои ҳаррӯза хоҳ ба таври публисисти ва хоҳ илмӣ чоп мешаванд» мушоҳида намуд. Шумораи истилоҳоти бо пасванди мазкур сохташуда дар соҳаи китобдорӣ хеле зиёданд: қисса – story [129, 211], андоза – size [129, 92], нома – letter [129, 94], бисёрчилда – very volume [129, 136], пурра – complete [129, 148], нусха – model [129, 42], муқова – cover, binding [129, 42], [129, 42], сарлавҳа – tale, heading [129, 15], обуна – sunscription [129, 197], хонанда – reader [129, 197], шуъба – department [129, 247], захира – stock, provision [129, 191], чопшуда – publised, abjunction – шуъба, китоба – hist [129, 146].

2) **R+ ча.** Пасванди зикргардида пасванди шаклсозу калимасоз буда, аз исм исми дигар месозад: лавҳача – little board, раҳча – line, варақча – sheet [140]. Бо ёрии пасванди мазкур дар забони тоҷикӣ истилоҳоти бо маънои хурд ва андак нишон додани ягон ашёро месозанд. Аз исмҳои мушаххас номи чиз, ҷонварон ва истилоҳоти забоншиносӣ месозад. Китобча (китоб+ча) book [129-33], дафтарча (дафтар+ча) pocket-book [129-33], дебоча-forework [129-38].

3) **R + чӣ.** Пасванди мазкур камистеъмол аст, пасванди исмсоз буда аслан аз як исм, исми касбу кор месозад, ба монанди истилоҳи «китобхоначӣ» аз исми мушаххаси китобхона исми касбу кори китобхоначӣ месозад. Масалан иштирокчӣ (иштирок+чӣ) participant, навбатчӣ (навбат+чӣ) – duty [129-51], хазиначӣ (хазина+чӣ) – treasurer, обуначӣ (обуна+чӣ) – subscriber, китобхоначӣ (китобхона+чӣ) – librarian [130- 31], ҳисобчӣ (ҳисоб+чӣ) – accountant, нашриётчӣ – publisher [129-76], матбаачӣ – printer.

4) **R + он.** Ин пасванд аслан пасванди исмсоз буда, аз як исм исми дигар месозад, ба мисли истилоҳи «достон», ки аз исми мушаххаси «дос – олоти оҳанин ҳилолшакл, ки барои ҷамъоварии ғалла, ҷав ва алаф» ва ё бо маънии дигар «чизҳои нодаркори партофтани» бо ҳамроҳ гардидани пасванди «-он» ба худ маънии истилоҳии қисса, ҳикоят,

афсона, воқеа, мочаро саргузашт, ва маҷмуаи ашъори як шоир, ки ба шакли китоб оварда шудааст ва ё «шакли ҷинси адабии лиро-эпикӣ адабиёти форсу тоҷик аст». Дар таркиби ибораистилоҳот низ вомехӯрад, ба монанди: дoston гуфтан (ҳикоя кардан, қисса ё воқеаю саргузаштеро), дoston кушодан, (дар бораи касе ё чизе гап кушодан), дoston будан (шуҳрат доштан, машҳур будан), дoston шудан (машҳур гардидан) [143, 392] гирифта, имрӯз дар бахши мазкур роиҷ аст.

5) **R+манд.** (- mand) (<ф. -миёна. -omand (- 'wmnd, ман. -wmnd). Пасванди мазкур дар аксари мавридҳо аз феъл исми касбу кор месозад: корманд (кор+ манд) worker [129-30], донишманд – scientise.

6) **R+ӣ.** (<ф. -миёна. -ih) Пасванди мазкур аслан аз исм сифат сохта, ҳамчун пасванди сифатсоз маъмул аст. Дар истилоҳи китобдорӣ пасванди мазкур аслан ба решаи калима ҳамроҳ шуда, истилоҳи махсус месозад, ба монанди: хидматӣ (хидмат+ӣ), илмӣ (илм+ӣ) – scientific, аслӣ (асл+ӣ) – basically, китобдорӣ (китобдор+ӣ) – librarian, баҳисобгирӣ (баҳисобгир+ӣ) – inventory, ҷосафҳай (ҷосафҳа+ӣ) дарсӣ (дарс+ӣ) – academic, библиографӣ (библиограф+ӣ) – bibliography, мавзуи (мавзу+и). Аслан истилоҳоти мазкур ба услуби баёнӣ, корбурди воситаҳои тасвирии забон сохта шудааст. Миқдори истилоҳоти бо пасванди мазкур сохташуда хеле зиёданд: китобдорӣ (китобдор+ӣ) librarian, алифбой (алифбо+ӣ) – alphabetical [129, 97], ҳичоӣ (ҳичо+ӣ) – syllabic [129, 182], обунавӣ (обуна+ӣ) – unsubscribe [129, 197], китобӣ (китоб+ӣ) – bookish [129, 198], бойгонӣ (бойгон+ӣ) – archives [129, 246], китобдорӣ (китобдор+ӣ) – librarian [129, 20], чопӣ (чоп+ӣ) – published, printed [129, 21], интихобӣ (интихоб+ӣ) – electoral [129, 25], назмӣ (назм+ӣ) – poetical [129, 49].

7) **R+гар.** (<ф. миёна. -gar // -gār <ва -kara, -kara). Ин пасванд аслан дар забони тоҷикӣ барои ташаккули истилоҳот, номҳои касбу кор истифода мешаванд. Ин пасванд исм ва сифат месозад: нигоргар (нигор+гар) – painter (pain+er), таҳлилгар (таҳлил+гар), ташхисгар

(ташхис+гар) – analyser; коргар (кор+гар) – worker тарғибгар (тарғиб+гар) – propagandist.

8) **R+ак.** Пасванди мазкур хусусияти сохтани исм ва сифатро доро мебахад. Пасванди зикргардида сермахсул буда, аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ исм месозад: 1) аз исмҳои мушаххас номи предмет, ки ба асосаш аз ягон ҷиҳат монанд буданро мефаҳмонад: китобмонак (китобмон+ак) – bookshelf айнак (айн+ак) – glass дастак (даст+ак) – handle, гушак (гуш+ак); 2) аз исмҳои ҷондор номи ҳайвонотҳоро сохта, аслан шаклсоз ҳам ҳаст, дар ин ҳолат маънои «танкир, камӣ ва хурдӣ» – ро мефаҳмонад.

9) **R+иш.** (ф. миёна. -iŝn). Пасванди исмсози серистеъмол, вале каммахсул аст. Вай аз асоси замони ҳозираи феъл исми амал месозад: озмоиш – experiment; санҷиш – test; супориш – task; хониш – reading; намоиш – exhibition, рафороиш – behavior, ғунҷоиш – capacity. Исмҳое, ки бо пасванди -иш сохта шудааст, давомнокии амалро низ ифода мекунад.

10) **R+она (гона).** Ин пасванд аслан зарф ва сифат месозад: адабиёти бачагона – childrens literature, хаваскорона – amateur, адибона – literaty, солона – annual.

1) **R+ tion.** [Latin -tio-, -onis -t-, stem ending of past participle + io-, a noun suffix; or alteration of Old French-cion, Lation -tio]. Пасванди мазкур аз забони лотинӣ дар шакли -tio-, -onis бо иловаи ҳарфи -t, ки асосан бо сифати феълӣ анҷом меёбад, бо иловаи -io-, пасванди исмсоз гардидааст. Пасванди номбурда дар шакли «cion» аз забони фаронсавии давраи қадим мисли шакли лотинии дар боло зикршуда -tio ба вучуд омадааст [196, 2047]. Ин пасванд асосан аз феъл исми амал ва исмҳои дигару сифат месозад: publication – нашр, classification – табақабандӣ, annotation – тақриз, realization – дарёфт, penetration – дохилшавӣ, dissertation – рисола, fiction – асари бадеӣ, composition – асар, inscription – сабт, навишта, information – маълумот, conversation – гуфтугӯӣ, edition – нашр,

innovation – навоварӣ, introduction – мукаддима, sunscription – обуна, description – шарҳу тавзеҳ, definition – маънӣ, reservation – захиравӣ ва ғ.

2) **R+ er.** [Anglo -French -er-, Old French -ier, Latin -arius, -arium]. Пасванди номбурда яке аз сермаҳсултарин пасвандҳои забони англисӣ ба ҳисоб рафта, аз феъл исми мушаххас (яъне предмет, чиз ва исми касбу кор) месозад ва маъноҳои гуногунро низ ифода менамояд. Ин пасванд предмет ва амали шахсро ифода менамояд. Пасванди мазкур аз забони англо-фаронсавӣ дар шакли -er аз забони фаронсавии қадим дар шакли -ier, аз забони лотинӣ дар шакли -arius ба вучуд омадааст [196, 666]. worker – коргар, letter – нома, leader – роҳбар, layer – табақа, subscriber – обунашаванда, observer – муҳаққиқ, reader – хонанда, steer – раҳнамои кардан, order – тартиб, speaker – нотиқ, гӯянда, writer – нависанда, thinker – мутафаккир, larder – анбор, outnumber – аз ҷиҳати шумора бештар будан, bibliographer – китобшинос.

3) **R+or.** [Middle French -our, Old French, Latin -or] [196, 1360]. Пасванди номбурда аз забони фаронсавии миёна дар шакли -our аз забони фаронсавии қадим ва аз забони лотинӣ дар шакли -or пайдо шудааст. Пасванди -or, ба монанди пасванди -er дар забони англисӣ хеле сершумор буда, бештар аз феъл исмҳои месозад, ки касбу кор ва ё асбобу предметро ифода менамоянд: author – муаллиф, director – директор, sponsor – саҳмгузор, the sponsor of a resolution – муаллифи қарор, orator – нотиқ, editor – муаррир, conductor – роҳбалад, metaphor – истиора, protector – муҳофиз, corridor – роҳрав. Ин пасванд асосан дар калимаҳои вожаҳои дучор меояд, ки аз забони лотинӣ ба забони англисӣ иқтибос шудаанд.

4) **R+ ing.** [Middle English -ing, earlier -ung, Old English -ing, -ung, Middle English -ing, variant of -ind, -end, Old English -ende] [196, 1012]. Пасванди -ing дар ибтидо аз забони англисии давраи миёна ба мисли пасванди -ing, дар шаклҳои -ind, -end-, пештар аз ин давра дар шакли -ung-, аз забони англисии давраи қадим бо шаклҳои -ing, -ung, -ende ба

вучуд омадааст. Пасванди – ing яке аз пурмахсултарин пасвандҳои забони англисӣ ба шумор рафта, асосан аз феъл исм месозад, ки иҷрои амал ва ҷараёни онро ифода менамояд. Масалан: *writing* – хат, *leading* – роҳбарӣ, *publishing house* – нашриёт, *borrowing* – иқтибосшавӣ, *printing* – таъбу нашр, *imposing* – таъсирбахшӣ, *meaning* – маъноӣ, *rhyming* – қофиябандӣ, *retelling* – бозгӯӣ, *denoting* – шарҳдиҳӣ, *speaking* – гӯянда, *saying* – масал, *corresponding* – мухбирӣ, *reporting* – гузоришот, *feeling* – ҳиссиёт, *thinking* – андешаронӣ, *broadcasting* – мунташирӣ, *describing* – тасвирнамоӣ, *choosing* – интихобӣ, *reading* – мутолиа, *interpreting* – шарҳдиҳӣ, *mourning* – марсияхонӣ, *rendering* – таъсирнокӣ, *clousing* – хотимавӣ, *creating* – эҷодӣ, *reading* – room – толори хониш.

5) R+y. [Middle English -ye, -ie, Old French -ie, Latin -ia, Greek ia] [196, 2254-2208]. Ин пасванд аз забони англисии давраи миёна дар шакли -ye, -ie, аз забони фаронсавии давраи қадим дар шакли -ie, аз забони латинӣ дар шакли -ia- ва аз забони юнонӣ дар шакли -ia ба вучуд омадааст. Пасванди мазкур дар забони англисӣ хеле пурмахсул буда, асосан аз исмҳои мушаххас исмҳои абстракт ва сифат месозад: *archeology* – бостоншиносӣ, *poetry* – шеърӣ, *inventory* – феҳрист, *dictionary* – фарҳанг, *astronomy* – илми ситорашиносӣ, *authority* – мутахассис, *dramaturgy* – драматургия, *ethnography* – мардумшиносӣ, *costly* – пураарзиш, *theory* – илмӣ-назариявӣ, *terminology* – истилоҳоти илмӣ ё фан, *quarterly* – маҷаллае, ки дар се моҳ як маротиба мебарояд, *deficiency* – камӣ, *lexicography* – луғатнигорӣ, *philology* – филология, *semiology* – маънишиносӣ, *bibliography* – феҳристи адабиёт, *biography* – шарҳи ҳол, *psychology* – илми психология, *philology* – луғатшиносӣ, *physiology* – физиология, *laboratory* – озмоишгоҳ, *forgery* – қалбакӣ, *library* – китобхона, *bibliography* – китобшиносӣ.

6) R+ less. [Old English-leas] [196, 1119]. Пасванди таҳқиқшаванда аз забони англисии замони қадим дар шакли -leas ва аз вожаи -leas бо маъноҳои *озод*, *бе*, *бидуни*, *инкор* ба вучуд омадааст. Ин пасванд дар

забони англисӣ хеле сермахсул буда, одатан аз исмҳои мушаххас зарф ва сифат месозад, ки ба маъноҳои шумораи кам, камтар, камтар аз ва набудани чизе далолат мекунад: *countless* – бешумор [123-85], *harmless* – безарар [123-161], *noiseless* – бесадо [123-225], *pointless* – бемаънӣ [123-255] *priceless* – гаронбаҳо [123-262], *useless* – бетаъсир [123-381], *witless* – бемаънӣ [123-396], *worthless* – бебаҳо [123-399], *headless line* – сатри бемаъно, *meaningless* – бемаънӣ, *formless* – бешакл, *purposeless* – бемақсад, *blameless* – бенуксон, *timeless* – абадӣ [129, 80-273].

7) R+ age. [Old French *-age* -Gallo Romance *actaticum* Latin *-actas, -atis age*] [196, 39]. Пасванди *-age* аз забони фаронсавии давраи қадим дар шакли *-age* пайдо шудааст. Пасванди мазкур яке аз пасвандҳои сермахсул буда, аз исм ва феъл исм месозад, ки дорои мафҳуми ягон амалро ба анҷом расонданро дорад. Дар баъзе ҳолатҳо пасванди мазкур аз исм низ исм, сифат ва феъл месозад, ки ин тарзи сохтор дар забони англисӣ хеле серистеъмол аст, чунончи: *coverage* – тавзеҳ, *to give wide coverage* – васеъ тавзеҳ додан, *engage* – ба кор гирифтани, *to engage a guide* роҳбалад гирифтани, *espionage* – воқеанавис, *publishing package* – ҷобачогузори наشريёт, *percentage* – миқдор, адад, *postage* – хароҷоти пошта, *storage* – анбор, маҳзани нигоҳдори китобҳо, *usage* – истифодабарӣ, *coverage* – дар матбуот тавзеҳ дода шуда.

8) R+ ence. [Old French *-ence*, Latin *-entia*] [196, 646-418]. Пасванди номбурда дар забони англисӣ аз забонҳои фаронсавӣ ва латинӣ иқтибос гардида, асосан аз феъл исм месозад. Масалан: *conference* – конференсия, *correspondence* – муқотибот, *eloquence* – суханпардозӣ, *experience* – таҷриба, *an experienced worker* – коргари ботаҷриба, *a book of rare occurrence* – китоби қамефт, он дар бештари мавридҳо ба пасванди сифатсозӣ – *ent* (*correspondent* – муҳбир) ҳамчун муродиф меояд.

9. R+ sion. [Latin, *-sio, -sionis*; akin to *-tion*] [196, 345]. Пасванди зикргардида монанди пасвандҳои, ки дар боло қайд намудем аз забони латинӣ ба забони англисӣ иқтибос шуда, исме месозад, ки амали

абстрактӣ ва ҳолат-ро ифода менамояд. Ба монанди: *concession* – имтиёз, *decision* – қарор, *discussion* – музокира, *expension* – пешрафт, *impression* – асар, *inclusion* – воридкунӣ, *session* – маҷлис, *provision* – маҳзан, *omission* – камбуд [196].

10) R+ ine. [French - ine, Latin -ina] [196, 1005]. Ин пасванд номи ашёҳо ва предметҳо-ро ифода мекунад. Масалан: *heroine* – қаҳрамонзан, *imagine* – тасаввур кардан, ҳаёл кардан, *discipline* – тартиб, интизом, *examine* – таҳқиқ кардан, *genuine* – ҳақиқӣ [196].

11) R+ ment. [Old French ment, Latin -mentum] [196, 1190]. Ин пасванд яке аз пасвандҳои сермаҳсули забони англисӣ ба шумор рафта, таҷҳизоти амал, маҳсулот ва ё натиҷаи иҷрои амалро ифода мекунад. Ба монанди: *development* – рушд, *arrangement* – қарор, *commitment* – супориш, *establishment* – муассиса, *fragment* – порча, *argument* – далел, *engagement* – зарурият, *department* – шӯъба, бахш, *document* – ҳуҷҷат, *installment* – бахш, *involvement* – иштироккунандагон, *experiment* – таҷриба, *encouragement* – ҳавасманд, рағбатнок, *establishment* – ташкил кардан, *statement* – изҳорот, *suppliment* – замима, *basement* – тағхона, *announcement* – хабар, маълумот [196].

12) R+ ent. [Latin -enis, -entis, present participle endings of Latin verbs - in -ere, -ire] [196, 615]. Пасванди мазкур аз забони лотинӣ гирифта шуда аз як исми мушаххас исми мушаххаси дигар месозад ба монанди: *content* – мазмун, *correspondent* – мухбир, *eminent novel* – асари бузург, *content* – мундариҷа, *eminent* – шоҳқор, *current literary* – раванди адабӣ, *compotent* – чузъ, *competent* – салоҳият, *superintendent* – сарпараст.

2.4. Ташаккули истилоҳоти китобдорӣ ба воситаи пешвандҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Дар созмони истилоҳоти китобдорӣ миқдори пешвандҳо он қадар фаровон нестанд. Инҳо он пешвандҳое мебошанд, ки дар сохтани истилоҳот нақши муҳимро мебозанд. Дар забонҳои муқоисашаванда тоҷикӣ ва англисӣ калимаҳое ки тавассути пешвандҳо сохта мешаванд, аз рӯйи қолаби R+R (пешванд+реша) истифода мегардад. Ин намуна мувофиқи қонуниятҳои забони адабии ҳозираи тоҷик пешниҳод гардидааст. Мисолҳои зерин далели гуфтаҳои болост.

Забони тоҷикӣ.

Дар забони адабии ҳозираи тоҷик пешвандҳои зерин барои сохтани истилоҳоти китобдорӣ мусоидат менамоянд:

1) **Ҳам+R**. Пешванди ham- (<ф.-м. ham). Пешванди ҳам серистеъмол буда, исм месозад. Ин пешванд, асосан, мутобиқат, ҳамроҳӣ ва шарикиро ифода мекунад, дар сохтани баъзе ҷонишинҳо низ корбаст мегардад. Истилоҳи мазкур муносибати пайванд, робита ва ҳамбастагиро ифода мекунад: ҳаммуаллиф (ҳам+муаллиф) – co-author; ҳамгироии китобхонавӣ – library integration, ҳаммаъно – synonymous, ҳамном – namesake, ҳамкор – co-worker.

2) **Но+R** (nā- // na- (< ф. - м. a- //an-). Пешванди мазкур, асосан, ба маънои инкор ва радқунӣ истифода гардида, ин пешванд, асосан исм, зарф ва сифатсоз мебошад. Ин пешванди сифатсоз, аслан каммаҳсул буда, дар таркиби истилоҳи китобдорӣ тоҷик истифода мегардад. Ин пешванд қариб ба пешванди «non»-и англисӣ шабоҳат дорад: номувофиқ – inconsistent, нодуруст – wrong, нодаркор – unnecessary, номаълум – obscure.

3) **Бе+R**. (< ф. -м. abe- // are-). Пешванди мазкур, асосан, зарф ва сифатсоз мебошад. Он ба гурӯҳи пешвандҳои сермаҳсул дохил шуда, дар сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ васеъ истифода мешаванд: бехато – unerring, бемуаллиф – anonymous, бехат – having no written, бесобиқа –

inexperienced [129, 22-26], бемазмун – senselessly, беасос – unfounded, бетартиб – disorganized, беътибор – unworthy, бенишондод – not-marked, беасар – without a trace, беном – nameless.

4)Ба+R. Пешванди мазкур дар шакли *bā* - (<*abāg-* // *arāk-*) аз забони форси миёна то ба имрӯз корбаст мегардад. Ин пешванд, низ сифатсоз ва зарфсоз буда, сермахсул ба шумор меравад: *барӯйхатгирӣ* – census, *баҳисобгирӣ* – inventory, *бақайдгирӣ* – registration.

Забони англисӣ

Истилоҳоти китобдории забони англисӣ бо илова намудани вандҳои калимасози зерин сохта мешавад, ки ин пешвандҳо барои сохтани истилоҳоти соҳаи китобдории забони англисӣ бештар истифода шудаанд: (-trans, -re, -dis, -over, -un, -in, -under, -em, -il, -im, -pre).

1) trans+R. [Latin trans, across, prep. and prefix; some root as E. through] [196, 763]. Пешванди номбурда ба вазифаи пешояндҳои тоҷикии ба воситаи, аз корбаст мешавад. Он муродифи пешояндҳои англисии across ва through мебошад: *transformed* – (trans+formed) – табдилдиҳӣ, *transmitter* (trans+mitter) – интиқолдиҳанда, *transmitted* (trans+mitted) – гузаранда, *transmuted* (trans+muted) – мубаддалшавӣ, *transcend* (trans+cent) – афзоиш, *transliteration* – ҳарфнавишт, *transmission* – интиқол [123, 367-368-369];

2) under+R. [Old English under]. [196]. Пешванди -sub дар бештари мавридҳо муродифи пешванди -under ба шумор меравад. Баромади ин пешванд пешоянд аст. Он ҳамеша пеш аз исми мушаххас омада, муносибати макониро ифода мекунад, ба мисли пешояндҳои тоҷикии зер, дар зери, дар таг. Чунончи: *underaction* (unred+action) – воқеа, *underappreciated book* (under+appreciated) – китоби беарзиш, *understate* (under+state) – ночиз, *undersecretary* – муовин *undersigned* (under+signed) – имзошуда, *undergraduate library* – китобхона барои донишҷуён;

3) in+R. Пешванди мазкур ба калима маънои инкорро медиҳад. Вазифаи ин пешвандро дар забони муосири тоҷик пешвандҳои -но, -бе

ичро мекунанд. Пешванди in – ҳамеша пеш аз исмҳои мушаххас омада ба онҳо маъноҳои инкорро медиҳад. Incalculable (in+calculable) – бешумор, index (in+dex) феҳраст, indenture (in+denture) – санад, хуччат, inestimable (in+estimable) – қиматбаҳо, initial – сараввал, inquirer – пурсишкунанда, intakes – воридот (китоб);

4) dis+R. Пешванди мазкур мисли пешвандҳои дар боло зикр гардида барои инкор сохтани исмҳои мушаххас истифода мегардад: dismount – ҷобачогузорӣ, disciple – тартибу низом, disorder – номурааттаб, discard – берун кардани хуччат аз маҳзан, dissertation – рисола;

5) re + R. Пешванди мазкур пешванди исмсоз буда, дар баъзе ҳолатҳо маънои дубора такрор шуданро дорост. Ин яке аз пешвандҳои сермаҳсул дар забони англисӣ аст, ки дар соҳмони истилоҳоти китобдорӣ бештар истилоҳ сохтааст ба монанди: reader – хонанда, reading – базми адабӣ, reading-room – толори хониш, recess – тоқча, record – сабт – сафҳа – ёддошт, recording – санад, registration – сабти ном, regulation – мукарарот, report – ҳисобот, reservation – захира – нигоҳдорӣ, reserve – захира, recreational book – китоби шавқовар reference book – маълумотнома, regular reader – хонандаи доимӣ;

6) un + R. Пешванди мазкур ба калима маънои инкорро дода асосан исм ва сифат месозад: unemployed – бекор (безработный), unavailable – дастнорас недоступен (отсутствует), unfinished edition – нашри нотаом, unbook – каммаъно (китоб), unbound – номусалсал, unauthorized edition – нашри бе муаллиф ва ғайра;

7) non+R. Истилоҳоте, ки бо ин пешванд сохта мешаванд ҳамеша бо тире сохта мешаванд ва ба калима маънои манфӣ дода ба пешванди бе-и забони тоҷикӣ ҳаммаъност: non-specialist ғайримутаххасис, non-fiction – ҳаҷвӣ, non-essential – нолозимӣ, non-book material – маводи ғайрикитобӣ, non-circulating book – китоби ғайри тираж, non-current literature – адабиёти ғайриқонунӣ, non-fiction book – китоби ғайри адабӣ, non-

literary material – маводи ғайри адабӣ, non-located books – китоби номаълум, non-shelved books – китоби ба раф гузоштанашуда;

8) over+R. Пешванди мазкур бо маънии беш аз ҳад иҷроиши амалро ифода мекунад. Яке аз пешвандҳои сермахсули забони англисӣ буда, аз феъл феъли дигари мушаххас ва исм месозад: overtime – соатҳои изофа, overwork – беш аз ҳад кор кардан, overseer – сарвар, нозир, overread – бештар хондан, overwrite – бештар навиштан, oversized book – китоби калонҳаҷм, overnight book – китоби шабона, overflow stock – фонди аз ҳад зиёд, overdue book – китоби муҳлаташ гузашта, overdue charge – ҷаримаи бозмондаги барои китоб, overseas library – китобхонаи хориҷӣ;

9) inter+R. Ин пешванд дар сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ зиёд истифода гардидааст. Ин пешванд ифодакунандаи робита ва ҳамгирӣ мебошад, масалан: interaction – таъсири тарафайн, intercommunication – огоҳсозӣ, intern – коромӯз, interview – мусоҳиба, intercohort – коллектив, interleaf – байни барга, interleave – баргаҳо, interleaved book – китоби баргаҳо;

10) en+R. Бояд қайд кард, ки пешванди мазкур аз забони лотинӣ гирифта шудааст, дар бештари мавридҳо феъл месозад. Он пешванди сермахсул буда, барои сохтани истилоҳоти соҳаи китобдорӣ истифода мешавад: enroll – ба узвият даровардан, encyclopedia – донишнома, энциклопедия, enjoin – фармон, enlist – номнавис кардан, enrolment – феҳристи теъдоди аъзоён, enrollment – бақайдгирӣ, entitle – ҳуқуқ [123];

11) co+R. Пешванди мазкур маънои амали якҷоя, ҳамкорӣ, умумиятро дар калимаҳои мураккаб ифода мекунад ва одатан ба забони тоҷикӣ бо пешванди «ҳам» тарҷума мешавад. Пешванди сермахсули исмсозии забони англисӣ буда, дар соҳаи китобдорӣ истилоҳоти зиёд офаридааст, масалан: co-author – ҳаммуаллиф, co-worker – ҳамкор, comic – китоби ҳикояҳои суратдор барои кӯдакон, comrade – ҷевон [123].

2.5. Истилоҳоти мураккаби китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ.

Миқдори истилоҳоти мураккаби соҳаи китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда хело зиёд аст. Дар ин қисмати рисола мо тасмим гирифтаем оид ба ин навъи калимасозӣ яъне калимаҳои мураккаб дар системаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда баррасӣ намоем. Калимаҳои мураккаб аз ду ва ё зиёда калимаҳои мустақилмаъно сохта мешаванд, ки қузъи аввал маънои худро гум карда, маъноҳои нав мегиранд. Калимаҳои мураккаб бо усулҳои морфологӣ ва синтаксисӣ сохта мешавад. Дар созмони истилоҳоти мураккаб дар забонҳои муқоисашаванда аз қолаби R+R истифода мебаранд.

Дар забонҳои муқоисашаванда калимаҳои мураккабе ҳастанд, ки аз ду ва ё зиёда калимаҳои сода бе воситаи калимасоз сохта мешаванд. Ин навъи калимаҳоро дар таркиби ҳамаи ҳиссаҳои нутқ махсусан дар таркиби исм ва сифат метавон мушоҳида намуд ва дар зер барои тақфийи фикр аз онҳо меорем:

1) **R+R.** *Дастхат* – *signature*, *сарлавҳа* – *heading*, *сарсухан* – *introduction*, *китобхона* – *library*, *ёднома* – *note*, *барҷасп* – *adhesive*, *пешнуса* – *offer*, *пурсишнома* – *questionnaire*, *нархнома* – *price list*, *пурмазмун* – *richy*, *маълумотнома* – *reference book*, *сарсап* – *солнома* – *calendar*, *микрочарта* – *little card*, *микрочитоб* – *booklet*, *микрочитоб* – *microtext*, *сернуса* – *interdot*, *бисёрнуса* – *multimodel*, *рӯзнома* – *newspaper*, *радиочитобхона* – *radiolibrary*, *китобдор* – *librarian*, *ҳисобном* – *counting*, *дастурнома* – *guidnance*, *таҷрибаомӯз* – *experienter*, *фономаводҳо* – *fonomaterial*, *китобшинос* – *bibliographer*, *библиотека* – *library*, *библиография* – *bibliography*, *библиоман* – *bibliomania* (*китобпараст*), *библиофоб* – *bibliographer* (*душмани китоб*);

2) **N+V:** *Масалнавис* – *fabulist*, *луғатсоз* – *lexicographer*, *китобчопкун* – *book – publisher* *китобдеҳ* – *bookgiver*, *масҳаканавис* – *fabulist*, *китобсанҷ* – *bibliographer*, *баҳисобгир* – *calculator* *китобфурӯш* – *bookseller*.

2. Калимаҳои мураккабе, ки ба воситаи миёнвандҳо пайваст намудани ду ва ё зиёда калимаҳои сода сохта мешаванд:

1). **V + y + V:** *кофтукоб – seaching, ҷустуҷӯ – exploring, додугурифт – exchange.*

3. Калимаҳои мураккабе, ки бо пасвандҳо сохта мешаванд.

1) **N + V + ӣ:** *китобпарастӣ – bibliomania, муқоваишиносӣ – bookbinding, ислоҳкунӣ – correction, китобдорӣ – librarian, китобдиҳӣ – bookgiver, китобчопкунӣ – book publishing, китобпаҳнкунӣ – book distribution, кишваршиносӣ – study of local country, ранггузорӣ – colouring, лугатсозӣ – lexicography – ёддоштнависӣ – writing recollection, захиракунӣ – storage, такмилдиҳӣ – improvement, матншиносӣ – texttual, баҳисобгирӣ – culculation, радабандӣ – sorting, китобсанҷӣ – book test;*

2) **N + V + иш:** *рафороиш – design;*

Забони англисӣ.

1). Калимаҳои мураккаби забони англисӣ ба монанди забони тоҷикӣ аз ду ва зиёда калимаҳои сода аз рӯи намунаи R+R сохта мешавад, ки дар зер аз онҳо ёдовар мешавем:

R + R: *radiolibrary – радиокитобхона, bookmark – китобфурӯш, bookmark – гузориш, bookcase – ҷевони китоб, bookshelf – китобмонак, bookshop –мағозаи китоб, bookstall – дукони китоб, bookstand – ҷевони китобҳо, bookcard – формуляр, bookend – китобдор, guidebook – роҳнамо (дар китобхона), handwriting – дастнавис (китоб), handbook – маълумотном, masterpiece – шоҳасар, musicbook – асари мусиқӣ, newspaper – рӯзнама, newsbook – китоби хабарҳо, newsroom – хучраи рӯзнамаҳо, pressman – қолибгар, paperwork – дафтардорӣ, bookbinding – муқовасозӣ, readership – толори хониш, authorship – муаллиф, textbook – китоби дарсӣ, withdraw – аз истифода баровардан (китоб аз фонд), bookmobile – китобхонаи электронӣ.*

2). Намуди калимаҳои мураккаби ба воситаи пасвандҳо сохташуда:

R + R + er: *bookseller* – китобфурӯш, *bookgiver* – китобдиҳанда, *bookbinder* – ҷилдбанд, *bookowner* – китобдор, *copywriter* – эълон, *bookmaker* – гузоришидиҳанда, *bookdealer* – фурӯшандаи китоб, *bookholder* – дорандаи китоб, *bookhunter* – *bookkeeper* – муҳосиб, *booklover* – китобдӯстдор, *book wrapper* – бастаи китоб, *book reviewer* – муоинаи китоб, *library binder* – пайванди китобхона, *library corner* – гушаи китобхона, *storywriter* – ҳикоянавис, *storyteller* – достон, *wordmonger* – калимасоз;

R + suf + tion : *classification* – табақабандӣ, *composition* – асар, *publication* – нашриёт, *information* – ахборот, *situation* – вазъ, *discription* – тақсимот;

R +R + ing: *microcopying* – нусхабардорӣ, *bookbinding* – китоббандӣ, *bookburning* – китобсӯзӣ, *bookkeeping* – китобдорӣ, *booksewing* – китобофарӣ, *book learning* – китобомӯзӣ, *storytelling* – ҳикоя кардан, *subheading* – зерсарлавҳа, *bookbinding* – китоббандӣ;

R + suf + ment: *enrollment* – бақайдгирӣ, *entitlement* – ҳуқуқ (асар), *publishment* – нашр, *acknowledgment* – эътироф;

R+ suf + able: *publishable* – нашршаванда, *readable* – хондашаванда;

R + R + er: *semipublisher* – нимношир, *self-wrapper* – худидоракунанда, *endpaper* – варақаи ниҳой, *photocopier* – нусхабардор, *bookseller* – китобфурӯш, *bookgiver* – китобдор, *reviewer* – баррасикунанда, *newspaper* – рӯзнома, *pathfinder* – роҳнамо, *nonsupplier* – таъминкунанда, *newsletter* – ахборот, *bibliographer* – библиограф;

R + R + tion: *telecommunication* – телекоммуникация, *superscription* – сабти ном, *superimposition* – изофа кардан, *subscription* – обуна;

R +suf +R: *readership* – хонандагон, *centerpiece* – шоҳасар;

3) Калимаҳои мураккаби ба воситаи пайвандакҳо сохта шуда:

1). **R + to + R:** *notice-to-reader* – огоҳинома ба хонанда;

2). **R + on +R:** *slide-on-clip* – баҳодиҳанда (рейтер), *book-on-sale* – китоби фурӯши, *book-on-tape* – китоб дар лента;

3). R+of+R: *book of account* – китоби ҳисоб, *book of hours* – китоби соатҳо, *book of original* – китоби асли, *place of librarian* – коргоҳи китобдорӣ, *publication of laws* – наири қонунҳо, *day of book* – рӯзи китоб, *group of library* – гурӯҳи китобхонаҳо, *work of librarian* – кори китобдорӣ, *library of school* – китобхонаи мактаб.

2.6. Ибораистилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Бо роҳи ибора сохтани истилоҳот яке аз усулҳои маъмултарин ва самарабахши забонҳои мавриди қиёс буда, дар соҳаи китобдорӣ барои сохтани истилоҳот хеле сермаҳсул аст. Ибораҳои бисёрҷузъае, ки дар алоҳидагӣ шояд истилоҳоти дигар соҳа бошад, бо якҷоя кардани ду, се ва ё зиёда унсурҳо ба вучуд омадаанд, метавонанд ҳамчун таркиби истилоҳии хоси соҳаи китобдорӣ фаҳмида шаванд.

Бояд тазаккур дод, ки тақрибан 90% истилоҳоти соҳаи китобдориро ибораистилоҳот ташкил менамояд. Дар соҳаи китобдорӣ ҷойгоҳи асосиро барои сохтани истилоҳот иборати изофии «и» ва ё истилоҳоти пешоянд-ибораҳо ё ибораҳои пешояндӣ ташкил менамоянд. Бештари истилоҳиборҳои забони тоҷикӣ ба воситаи алоқаҳои изофӣ ва пешояндӣ сохта шудаанд. Ҳамин тавр, истилоҳиборҳои тоҷикӣ аз рӯйи қолабҳои зерин сохта шудаанд.

1) **N+N:** *коргоҳи китобдорӣ* – *place of librarian*, *коргоҳи китобсозӣ* – *bookstore*, *баргаи иҷроӣ* – *performance – sheet*, *толори мутолиотӣ* – *reading hall*, *сарлавҳаи умумӣ* – *general title*, *фехристи алифбоӣ* – *alphabetical catalogue*, *радифи алифбоӣ* – *alphabetical order*, *китобхонаи шаҳрӣ* – *city library*, *китоби куҳнашуда* – *old book*, *адабиёти комсомолӣ* – *komsomol literature*, *фехристи хурд* – *small register*, *рӯймуқоваи иловагӣ* – *additional scarf*, *адабиёти тасвирӣ* – *descriptive literature*, *адабиёти таърихӣ* – *historical literature*, *дафтари бақайдгирӣ* – *registration notebook*, *китобҳои ибтидоӣ* – *primary book*, *фехристи иловагӣ* – *additional catalogue*, *асноди бойгонӣ* – *archive documents*, *нусхаи муаллифӣ* – *modern authour*,

китобхонаи оммавӣ – *public library*, наири обунавӣ – *subscription edition*, китоби нурқимат – *valuable book*, осори мунтахаб – *select work*, наири арзон – *cheap-addition*, наири бисёрҷилда – *multifaceted publication*, наири бесана – *unpublished addition*, наири комил – *perfect addition*, наири қонунҳо – *publication of laws*, рӯзи китоб – *day of book*, гурӯҳи китобхонаҳо – *group of library*, китобхонаи мактаб – *school library*, толори мутолиа – *reading hall*, арзиши китоб – *value of book*, феҳристи наириҳо – *publication catalogue*, феҳристи маҷаллаҳо – *list of magazine*, феҳристи сарлавҳаҳо – *header list*, феҳристи китобҳо – *book catalog*, мавзуи китоб – *theme of book*, сарсухани муаллиф – *author's introduction*, нишони китобҳо – *books address*, дафтари қайд – *registry*, толори намоиш – *exhibition hall*, бинои китобхонаҳо – *library building*, китоби садодиханда – *sounding book*, махзани китоб – *book database*, анбори китоб – *bookstore*, китобдори нуртаҷриба – *experienced librarian*, фонди аснод – *document fund*, дукони китоб – *book shop*, наири китобҳо – *book publishing*, маҳфили китоб – *book club*, ҷевони китоб – *bookshelf*;

3) **N+V**: феҳристи ёрирасон – *auxiliary direction*, картотекаи маълумотдеҳ – *reference card*, сарлавҳа гузоштан – *put title*, китоб навиштан – *write book*, мутолиа кардан – *read book*;

4) **V+A**: баҳисобгирии оперативӣ – *cooperating accounting*, кори китобхонавӣ – *library work*, феҳриствисии машинӣ – *machine registry*, кори китобдорӣ – *work of librarian*, ҷобаҷогузори алифбой – *alphabetical ordering*, рақамгузори алифбой – *alphabetical number*;

5) **V+N**: ҷилддӯзии китоб – *bookbinding*, дархости уҳдадорӣ – *request for commitment*, барӯйхатгирии хонандагон – *reader's register*, дархости китоб – *book request*, даврзании китоб – *book rotation*, нигоҳдори китоб – *book keeping*, кори китобчопкунӣ – *book publishing work*, тайёр кардани сарлавҳа – *prepare the title*, тайёркардани тасвир – *image preparation*, ҷудокунии китоб – *book separation*;

Бояд зикр намуд, ки дар забони тоҷикӣ ба чузъ алоқаи изофии ибораҳо бо роҳи пешванд сохтани ибораистилоҳот низ мушоҳида карда мешавад ба монанди: феҳрист бе ишора – *directory without reference*, ҷои китобдихӣ дар китобхона – *librarian place in the library*, муҳргӯзорӣ ба китоб – *sealed to the book*, ҷудокунии китоб дар маҳзан – *sort the book in the bookstore*, огоҳинома ба хонанда – *notification to the readers*, карточкаи иловагӣ дар феҳрист – *additional card in the catalogue*, нашри аз ҷоп набаромада – *unpublish addition*, нашри бе сана – *publish without date*, маҷмуъаи бе сарлавҳа – *untitled set*, ғунҷонидани китоб дар маҳзан – *storing the book in the bookstore*;

Ибораистилоҳоти забони англисӣ.

Дар забони англисӣ истилоҳибораҳо, асосан ба воситаи алоқаи тобеъ (тартиби калима ва пешояндӣ) сохта шудаанд. Қолабҳои маъмули сохташавии ибораистилоҳоти забони англисӣ чунинанд:

1) **Adj+N:** *public department* – муассисаи давлатӣ, *final addition* – наشري хотимавӣ, *memory book* – китоби ёддоштӣ, *periodic addition* – наشري даврагӣ, *periodic press* – матбуоти даврагӣ, *artificial title* – сарлавҳаи сунъӣ, *original model* – нусхаи асли, *regional literature* – адабиёти кишварӣ, *national literature* – адабиёти миллӣ, *analytical material* – маводи таҳлилӣ, *agitative literature* – адабиёти ташивиқотӣ, *propagate literature* – адабиёти тарғиботӣ, *literary work* – асарҳои адабӣ, *analytical index* – феҳристи таҳлилӣ, *alphabetical order* – тартиби алифбоӣ, *constant library* – китобхонаи муқимӣ, *literary current* – ҷараёни адабӣ, *literary magazine* – маҷаллаи адабӣ, *literary dictionary* – луғати адабӣ, *administrative library* – китобхонаи маъмурӣ, *religious book* – китоби динӣ, *traditional title* – сарлавҳаи анъанавӣ, *commercial book* – китобҳои тиҷоратӣ, *tragic book* – китобҳои фоҷиавӣ;

2) **N+Prep+of+N:** *publication of laws* – наشري қонунҳо, *day of book* – рӯзи китоб, *value of book* – арзиши китоб, *list of magazine* – рӯйхати маҷаллаҳо, *theme of book* – мавзуи китоб, *work of librarian* – кори

китобдорӣ, part of library – бахши китобхона, young of reader – хонандаи хурдсол, request of book – дархости китоб;

3) **Adj+N+N:** *quick composition list – босуръат тартибдиҳиши феҳрист, commercial community index – феҳристи умумии тиҷоратӣ, free mass library – китобхонаи оммавии бепул;*

4) **N+of+N+N:** *distribution of library fonds – тақсимоати фонди китобхонаҳо, maintenance of the book fond – нигоҳдорӣи фонди китоб, request of group of book – дархости гурӯҳи китобҳо, types of library plans – намуди нақшаҳои китобхона, book of selling prise – нархи фурӯши китоб, type of technical publication – намуди наири техникӣ, technical processing of books – коркарди техникӣи китобҳо, a book of mixed content – китоби мазмунаш омехта*

2.7. Ихтисораи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Калимасозӣ бо усули ихтисора (аббревиатура) дар забони тоҷикӣ ходисаи нав буда, бо таъсири забони русӣ пайдо шудааст. Дар забони тоҷикӣ ихтисораҳои тоҷикӣ, русӣ ва бо таъсири технологияи навин ҳам ихтисораҳои забони англисӣ дида мешавад. Миқдори ихтисораҳои забони тоҷикӣ нисбат ба забонҳои зикргардида камтар мебошанд. Ихтисораҳо дар забони тоҷикӣ ба қадри кофи рушд наёфтаанд. Заминаи асосии ихтисораҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таркибу ибораҳои устувору изофӣ ва истилоҳоти гуногуни забонҳои ғавқузикр мебошанд. Аз ин рӯ, ин тарзи калимасозӣ, асосан хоси исм аст. Ихтисораҳои забони тоҷикӣ манбаъи ғанӣ гардонидани истилоҳот дар ҳар як соҳаи илм ба шумор меравад. Мавҷудияти ихтисораҳо дар соҳаи китобдорӣ ҳам дар суҳанронии кормандони соҳаи китобдорӣ ва ҳам дар суҳанронии тамоми хонандагоне, ки ба китоб саруқор доранд, бараъло мушоҳида мешавад.

Дар забони англисӣ ин усули калимасозӣ нисбат ба забони тоҷикӣ сермахсул аст. Дар соҳаи китобдорӣ барои баёни номи шуъбаҳо, навъҳои

китобхонаҳо, номгӯи хуччатҳо аз ҳар калимаи ибора танҳо ҳарфи аввал гирифта калима месозанд, ба монанди: **КМТ** (китобхонаи миллии Тоҷикистон), **КЭМ** (китобхонаи электроники милли), **ДМЧ** (дастгоҳи маълумотдиҳии ҷустуҷӯӣ), **АБК** (абоненти байни китобхонаҳо), **РҲ** (расонидани хуччатҳо), **ЗМИ** (захираи маълумотномаи иҷрошуда), **ЗНМБ** (захираи наишрҳои маълумотдиҳӣ-библиографӣ), **ДМБ** (дастгоҳи маълумотдиҳии библиографӣ), **ММАБК** (маркази миллии абонентии байни китобхонаҳо), **НАКИ** (низоми автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ), **МБК** (мубодилаи байналмилалӣ китоб), **ТИМ** (тишкили илмии меҳнат дар китобхона), **ШММК** (шӯбаи маркетинг ва менеҷменти фаъолияти китобдорӣ), **МД КТМ** (муассисаи давлатии китобхонаи миллии Тоҷикистон), **МИҲ** (маркази иттилооти ҳуқуқӣ), **ТМЭ** (толори манобеи электронӣ), **ҶХК** (ҷойгоҳи худкори корӣ), **ШАРКИ** (шӯбаи автоматикунонии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ), **КТ** (китобхонаҳои тахассусӣ), **ТИМ** (ташкили илмии меҳнат дар китобхона) ва ғайра [42, 6-7].

Ихтисораҳо ҳамчун яке аз роҳҳои ташаккули калимаҳо тавонистаанд, ки диққати як қатор забоншиносонро ба худ ҷалб намоянд. Дар забони тоҷикӣ дар қисмати морфологияи «Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик», инчунин дар баъзе қисматҳои китобҳои дарсӣ қайдҳои начандон пурра дида мешавад. Аз забоншиносони тоҷик оид ба ихтисораҳо метавон аз асарҳои С.Хоркашев, Ю.Сафаров, Н.Шарипов, П.Нуров, каме маълумот гирифт. Аксарияти ихтисороти соҳаи китобдорӣ танҳо ба коршиносони соҳа маълуманд. Дар забоншиносии рус оид ба ихтисораҳо В.В.Борисов, Ю.В.Горшунов, Н.Н.Ракитина, С.И.Балишин таҳқиқот анҷом додаанд. Дар соҳаи китобдории англис ихтисораҳо дар таҳқиқотҳои Ч. Байрон, В. Джон, Л. Клак мушоҳида карда мешавад, вале ин ихтисораҳо ба таври пурра шарҳу тавзеҳ наёфтаанд. Дар грамматикаи забони англисӣ ихтисораҳоро чунин шарҳ додаанд: An abbreviation (from Latin brevis, meaning short) is

a shortened form of a word or phrase, by any method. It may consist of group of letters or words; taken from the full version of the word or phrase; abbreviation may be used to save space and time, to avoid repetition of long words and phrases, or simply to conform to conventional usage [195, 55].

Дар грамматикаи забони англисӣ «acronyms» ва «initialisms» низ як навъи ихтисораҳо ба шумор мераванд. Ҳар ду ихтисораҳое мебошанд, ки бо омезиши ҳарфи аввали ҳар як калима дар як ном сохта мешаванд. Ихтисораҳо дар забони англисӣ, одатан бо ҳарфҳои калон навишта мешаванд. Дар баъзе мавридҳо ихтисораҳоеро метавон мушоҳида намуд, ки бо ҳарфҳои хурд навишта шудаанд, аммо миқдори ин намуди калимаҳо хеле маҳдуданд.

Ихтисораҳо дар забони англисӣ на ба сифати ҳарфҳои алоҳида, балки ҳамчун як калимаи ягона талаффуз мешаванд. Ихтисораҳои маъмули забони англисӣ инҳоянд: **AASL** (American Association of School Libraries) – Иттиҳодияи амрикоӣ китобхонаҳои мактабӣ, **ABA** (American Booksellers Association) – Иттиҳодияи китобфурӯшони амрикоӣ, **ABAA** (Antiquarian Booksellers' Association of America) – Иттиҳодияи китобфурӯшони антиқаи Амрико, **AILA** (American Indian Library Association) – Иттиҳодияи китобхонаҳои Ҳиндустону Амрико, **AJL** (Association of Jewish Libraries) – Иттиҳодияи китобхонаҳои Яҳудиён, **ALA** (American Library Association) – Иттиҳодияи китобхонаҳои амрикоӣ, **ARLIS/NA** (Art Libraries Society of North America) – Ҷамъияти китобхонаҳои саноати Амрикои шимоли, **BISAC** (Book Industry Standards and Classification) – Стандартҳо ва таснифоти саноати китоб, **BISG** (Book Industry Study Group) – Гурӯҳи омӯзиши саноати китоб, **BIG** (Book Industry Communication) – Алоқаи саноати китоб, **abbr** (abbreviation) – кутохкардашуда, **Adm** (administrative) – маъмурият, (administrator) – мудир, маъмур, **amt** (amount) – шумора, адад, **Appx** (appendix) – замима, **B.B** (blue book) – китоби кабуд, **CLA** (Canadian

Library Associatoin) – Иттиҳодияи китобхонаҳои Канада, **CILIP** (Chartered Institute of Library and Information Professional) – Институти оинномавии касбии китобхона ва иттилоот, **BISAC** (Book Industry Standards and Classification) – Китоби стандартҳо ва таснифоти саноат, **BIG** (Book Industry Group) – гурӯҳи саноати китоб, **LRASS** (Library of the Russian Academy of Science's system) – Китобхонаҳои системаи Академияи илмҳои Русӣ **AACR** (Anglo-American cataloguing rules), **BBC2** (Bliss Bibliographic classification, Second edition) – Таснифоти библиографии Блисс нашри 2, **O.S** (out of stock) – дар фурӯш нест (китоб аз маҳзан), **OCLC** (Online Computer Library Center) – маркази китобхонаи компютери онлайн, **LC** (Library of Congress) – Китобхонаи Конгресси ИМА, **BL** (British Library) – Китобхонаи Бритониё, **e-book** (Electronic book) – китобҳои электронӣ, **FRBR** (Functional requirements for bibliographic records) – Таснифоти функционалӣ барои сабтҳои библиографӣ, **ILL** (Interlibrary loan) – абонименти байникитобхонавӣ, **ISBN** (International standard book number) – рақами стандарти байналмилалӣ китоб.

Хулосаи боби дуюм

Ҳангоми таҳлили истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ба чунин хулоса омадем:

1. Дар дастурҳои забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ калимасозӣ ва усулҳои он пурра шарҳу тавзеҳ ёфтааст. Агар дар забони англисӣ усули калимасозии конверсия (яъне аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ гузаштани калима) сермаҳсул бошад, ин тарзи калимасозӣ ба забони тоҷикӣ хос нест. Ин навъи калимасозӣ хоси забонҳои англисӣ мебошад ва дар баробари ин забоншиносони тоҷик ин навъи калимасозиро ба усулҳои калимасозии гурӯҳи забонҳои форсӣ тоҷикӣ мансуб надонистаанд.

2. Унсурҳои калимасоз чун пасвандҳо ва пешвандҳои забони тоҷикӣ аз забонҳои қадима ва миёнаи форсӣ маншаъ гирифтаанд. Аз

таҳлилу баррасӣ ва муқоисаи пасвандҳо ва пешвандҳои забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ дар соҳаи китобдорӣ маълум гашт, ки миқдори пасвандҳо ва пешвандҳои забони англисӣ нисбат ба забони тоҷикӣ хело зиёданд. Ин унсурҳои калимасоз дар забони англисӣ басомади юнониву лотинӣ доранд.

3. Истилоҳот дар забонҳои муқоисашаванда аз ҷиҳати маъно ба ҳамдигар шабоҳат дошта, аз ҷиҳати сохт аз якдигар чанде тафовут доранд. Бо усули ихтисора (abbreviation) сохтани калима як хусусияти фарқкунандаи истилоҳот дар забонҳои мавриди қиёс мебошад. Бо роҳи ихтисора сохтани калима ба забони тоҷикӣ хос набуда бо роҳи ихтисора сохтани калима як усули рушдёфтаи калимасозӣ дар забони англисӣ мебошад.

4. Аксарияти истилоҳоти соҳаи китобдорӣ аз забонҳои арабӣ, русӣ, англисӣ, форсӣ, ва дигар забонҳои дунё ба соҳаи китобдорӣ ворид гардидаанд, чунки адабиётҳои хориҷӣ баъзан бо тарҷума ва қисман бе тарҷума барои хонанда пешниҳод мегардад ва дар ин навъи асарҳо ҳазорҳо истилоҳоти нав ба вучуд меояд. Ба вучуд омадани мафҳумҳои нави адабӣ, иқтибос ва айнан тарҷума кардани онҳо дар натиҷаи робитаҳои адабӣ, фарҳангию маданияи забонӣ сураат мегиранд ва барои ғанӣ гардонидани захираи луғавии забонҳо мусоидат менамоянд.

5. Ҳангоми таҳқиқ маълум шуд, ки истилоҳоти мураккаб ва ибораистилоҳот дар таркиби истилоҳоти китобдорӣ дар ҳар ду забони муқоисашаванда нисбат ба истилоҳоти сода сершуморанд.

БОБИ Ш. ТАҲЛИЛИ МАЪНОИИ ИСТИЛОҲОТИ КИТОБДОРӢ ДАР ЗАБОНҲОИ ТОЧИКӢ ВА АНГЛИСӢ

Матолиби муқаддимотӣ. Дар боби мазкур сухан оид ба таҳлили маъноии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ меравад. Илова бар ин, аломатҳои сермаъноӣ, ҳамгунагӣ, муродифӣ, шарҳи луғавии бархе аз истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда, истилоҳоти иқтибосшуда ва ба кадом ҳиссаи нутқ марбут будани силсилаистилоҳот ва ё истилоҳибораҳои бахши ёдоваршуда мавриди баррасӣ қарор мегирад.

3.1. Сермаъношавии истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Масъалаи сермаъноии калима дар забони тоҷикӣ аҳамияти калон дорад. Ҳар як вожа воситаву тарзи баёни хоси худро дошта, дар раванди рушди таркиби луғавии забон саҳми муассир мегузорад. Полисемия ё сермаъноии вожагон дар забон зухуроти ҷадид набуда, дар шарҳи луғавии истилоҳ низ ба ҷашм мерасад. Аслан, ба маънии луғавии истилоҳи “полисемия” таваҷҷуҳ намоем, он аз забони юнонӣ дар шакли «poly – бисёр, сер ва semi (semasia) – маъно, аломат гирифта шуда мафҳуми сермаъно»-ро ифода мекунад, дар забони адабии ҳозираи тоҷик бо номи «калимаҳои сермаъно» маъмул аст. Дар забоншиносии тоҷик оид ба семантикаи калима ягон асари махсус таълиф наёфтааст, вале дар таркиби асарҳои ҷудогона баъзе қайдҳои метавон мушоҳида намуд.

Хусусияти сермаъноии калимаро дар матн метавон мушоҳида кард, аз ин рӯ калимаҳои забони тоҷикиро ба гурӯҳи калимаҳои каммаъно (моносемантикӣ) ва сермаъно (полисемантикӣ) ҷудо мекунам.

Калима ба кадом маъноӣ луғавӣ, ки наомада бошад, аз рӯи алоқамандии он бо дигар калимаҳо муайян карда мешавад. Бо маъноӣ асли ва ё маҷозӣ ба қор рафтани калима танҳо дар матн ошкор мегардад, зеро матн низ маъноӣ мушаххаси калимаи сермаъноро дар мавридҳои муайян равшан месозад ва дар баъзе ҳолатҳо метавонад гуногунии

семантикии калимаҳоро ё ба ибораи дигар, ба ҳам пайвасташавии мафҳумҳои алоҳидаи луғавиро ба вуҷуд орад. Яке аз роҳҳои муҳими сермаъноии калимаҳо ба маъноии маҷозӣ омадани онҳо мебошанд. Ҳангоми ба маъноии маҷозӣ омадани калима маъноии он тағйир меёбад.

Полисемия (сермаъноӣ)-ро метавон ба ду навъ ҷудо кард: 1) полисемияи грамматикӣ, 2) полисемияи луғавӣ. Дар системаи забонҳои таҳқиқшаванда нақши сермаъноии бениҳоят бузург аст. Полисемия чун ҳодисаи лексикӣ аст, ки калима дар пояи маъноии аслии маъноҳои маҷозӣ ва ё маъноии нав ба худ мегирад. Дар забони англисӣ чунин калимаҳо бениҳоят зиёд дида мешавад. Воқеан, дар матн байни маъноҳои калимаҳои сермаъно алоқаи семантикӣ вуҷуд дорад, аммо дар бештари ҳолатҳо маъноии маҷозӣ метавонад мавқеи маъноии аслиро маҳдуд созад, ки ин ҳолат на ҳама вақт ба ҷашм мерасад.

Дар бисёр мавридҳо маъноҳои аслии ва маҷозии калимаҳоро чун маъноҳои аввалиндараҷа ва дуюмдараҷа тавсиф мекунанд, ки ин шарҳ он қадар қобили қабул нест, зеро бо мурури замон ва гузашти солҳо калима аз истемол баромада, дар захираи луғавии забон бо маъноии аслии худ боқӣ мемонад. Дар забони англисӣ низ чун забони тоҷикӣ полисемия ба амал меояд.

Полисемия низ дар навбати худ ба «луғавӣ-грамматикӣ» ва «категориявӣ» ҷудо мешавад. «Полисемияи луғавӣ-грамматикӣ» бори нахуст аз ҷониби забоншиноси машҳур В.И. Абаев мавриди истифода қарор гирифт ва истилоҳи «полисемияи категориявӣ» бошад, аз тарафи забоншинос С.Д. Кастнелсон шарҳи худро ёфтааст. Ҳар кадоме аз ин муаллифон зерин истилоҳоти зикршуда ҳамон як мафҳуми «сермаъноӣ»-ро дар назар доранд.

Дар забоншиносии тоҷик низ перомуни мафҳуми «полисемия» ва қорбурди он асару мақолаҳои зиёде ба нашр расидаанд. Дар забоншиносии тоҷик Н. Маъсумӣ, Б. Ниёзмухаммадов, Ш. Рустамов, А. Муминов, Р. Ғаффаров, М. Муҳаммадиев, Б. Камолиддинов, Ҳ. Маҷидов

ва дигарон дар мавзуи полисемия ва хелҳои он корҳои муҳимро ба анҷом расонидаанд. Оид ба полисемия забоншиносони рус ва англис низ кор карда баромадаанд. Аз забоншиносони рус Н. Шанский, А. Потеня, В. Виноградов, А. Реформатский, А. Будагов, А. Смирнитский, Аракин, дар забоншиносии англис О. Есперсон, Ч. Филимор ва дигарон саҳм гузоштаанд.

Ба вучуд омадани сермаъноӣ дар забонҳои муқоисашаванда аз омилҳои берунизабонӣ ва дохилизабонӣ вобастагӣ дорад. Дар забони англисӣ калимаҳои хусусияти сермаъноӣ дошта нисбат ба забони тоҷикӣ зиёдтар ба назар мерасанд. Хусусияти сермаъноӣ дар забони англисӣ бештар ҳоси исм ва феъл мебошад. Сохтори калимаҳои сермаъно нисбат ба забони тоҷикӣ душвор мебошад, чунки дар онҳо фарқ кардани маънои асли аз маъноҳои дигар ё истилоҳӣ мушкилӣ эҷод мекунад.

Бояд таваҷҷуҳ дод, ки падидаи «сермаъноӣ» дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ низ ба ҷашм мерасад. Ба сифати полисемияи луғавӣ-грамматикӣ дар забонҳои таҳқиқшаванда, асосан, семемаҳо, лексемаҳои субстантивӣ ва феълӣ баромад менамоянд. Дар ҳар ду забон ҳам, сермаъноӣ бештар ҳоси исм ва феъл аст, зеро дигар ҳиссаҳои нутқ маҳз ба воситаи ба исм ва феъл ҳамроҳ намудани унсурҳои калимасоз ва қоидаҳои дохили забонии калимасозӣ сохта мешаванд.

Ҳамчун намуна метавон вожаҳои **stock, table, cover, book, card, volume, composition, index-po** дар забони англисӣ шарҳ дод, зеро ҳар яке аз онҳо хусусияти сермаъноиро соҳиб буда, бо хусусияти маънои истилоҳии худ аз дигар воҳидҳои луғавӣ тафовут мекунанд.

– **Stock** истилоҳи мазкур дар забони англисӣ ба сифати исм ва феъл истифода мегардад. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз ҳафт маънои асли, луғавӣ ва маъноӣ дошта, дар баробари ин ҷузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта ва мураккаб буда, боиси пайдо шудани калима ва истилоҳоти нав гардидааст. Чунончи, маънои аслии калимаи **stock** «танаи дарахт, танаи бешоҳу барги дарахт, танаи

хушк» бошад, дар соҳаи китобдории англис ба маънои «фонд, захира» «they had a good stock of book» [123, 820-821] истифода мегардад. Ин калима боз ба маъниҳои «нажод» «humans are usually divided into four stocks» [123, 820-821]; ҳайвонот, ғалла «He got up early to feed the stocks» [123, 820-821]; сахм, сахҳом, сахмия «He owns stock in several companies» [123, 820-821] истифода мешавад. Истилоҳи мазкур ҳамчун феъл ба маънои: 1) таъмин кардан, пур кардан (анбор); 2) фароҳам овардан, таҳия кардан, анбор кардан, дар анбор гузоштан истеъмом мегардад. Инчунин ҷузъи таркибии калимаҳои *stockbreeder*, *stockbroker*, *stock exchange*, *stockfish*, *stockholder*, *stocking*, *stockpile*, *stock-still*, *stock-taking* ва ғайра ба ҳисоб меравад.

– **Store** истилоҳи мазкур ҳамчун исм ва феъл ба худ хусусияти сермаъноӣ касб намудааст. Дар забони англисӣ бо маъниҳои гуногун истифода мегардад. Истилоҳи мазкур дар соҳаи китобдории англис бо маънои аслии худ: 1) «захира, маҳзан, пасандоз, андӯхт» истифода мешавад: «the squirrel makes a store of nuts for the winter» [123, 824-825]; 2) «анбор» «there was a store behind the shop» [123, 824-825]; 3) «дуқон, мағоза, супермаркет» «they went to a clothing store» [123, 824-825]; 4) «таҷҳизот, захираҳо» [123, 824-815]. Чун феъл ба маъниҳои: 1) анбор кардан, андӯхтан, анбоштан, захира кардан «the farmer stored hay for the winter» [123, 824]; 2) нигоҳ доштан «they stored the old furniture in the attic» [123, 824]; 3) дар анбор ба амонат супоридан; 4) ғунҷоиш доштан. Инчунин ҷузъи таркибии калимаҳои *store-house*, *store-keeper*, *store-room*, *storey* ва ғ. мебошад.

– **Table** истилоҳи мазкур бо маънои маҷозии худ дар соҳаи китобдории англис ба таври васеъ истифода гардида, дорои маъниҳои гуногун аст. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз шаш маъноӣ асли, луғавӣ ва маҷозӣ дошта, дар баробари ин ҷузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта ва мураккаб ва ибораҳо буда, боиси пайдо шудани калима ва истилоҳоти нав гардидааст. Истилоҳи

фавқуззикр ба маънои: 1) «миз» хело серистеъмол буда, ба маъниҳои; 2) «ғизо, суфра»; 3) «лавҳа, лист, феҳристи хулоса, кутоҳвора «a table of content» [123, 857]; 4) «ҷадвал» «a table of weights and measures» [123, 857] истифода мешавад. Истилоҳи мазкур ҳамчун феъл ба маъниҳои зерин истифода мегардад: 1) пешниҳод кардан, ба муҳокима пешниҳод кардан, матраҳ кардан «to table a motion» [123, 857]; 2) мавқуф гузоштан (лоиҳа, пешниҳод) «his proposal was table until the next meeting» [123, 857]; 3) ғизо додан ва ғайра дар забони гуфтугӯи истифода мешавад. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар сохтани ибораистилоҳи *table-tennis, on the table, the tables, turns the tables, under the tables* ва ҷузъи таркибии калимаҳои *tablecloth, tableland, tablespoon, tablet* истифода мешавад.

– **Cover** истилоҳи мазкур бо маънии маҷозии худ дар соҳаи китобдорӣ англис ба таври васеъ истифода гардида, дорои маъниҳои гуногун аст. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз даҳ маънои асли, луғавӣ ва маҷозӣ дошта, дар баробари ин ҷузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта ва мураккаб ва ибораҳо буда, боиси пайдо шудани калима ва истилоҳоти нав гардидааст. Истилоҳи номбаршуда дар соҳаи китобдорӣ ба маънои «чилд, муқова, лифофа» истифода мешавад: «The cover of this book has turn off» [123, 187]; 2) паноҳгоҳ, ҷонпаноҳ, паноҳ «We tried to find cover from the storm». Ҳамчун феъл маъниҳои: 1) пӯшидан, пӯшондан «The ground was covered with snow» [123, 188]; 2) паймудан, тай кардан «The train covers the distance in two hours» [123, 187]; 3) фаро гирифтани «His research covers a wild field» [123, 187]; 4) барои матбуот хабар додан, пахш кардан «to cover a conference» [123, 188]; 5) пинҳон кардан, махфӣ нигоҳ доштан, ва ғ. Бояд таъкид дод, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ ҷузъи таркиби калимаҳои мураккаб ва ибористилоҳот ба ҳисоб меравад, ба монанди: *coverage, coverall, coverchief, covering, coverless, coverlet, cover story, cover into, cover shot, cover-shame, cover point* [196, 524-525] корбурд мегардад.

– **Book** ин истилоҳ дар забони англисӣ дорои якчанд маъно буда, ба чузъ маъноҳои аслий боз маънои луғавӣ ва маҷозиро доро мебошад. Истилоҳи мазкур дорои маъноҳои зиёд буда, чузъи таркибии калимаҳои зиёде ба шумор меравад. Дар соҳаи китобдорӣ бо маънои аслии худ, яъне «китоб» истифода мешавад: «a book of poetry» [123, 96]. Ҳамчун феъл ба маънои «сабт кардан, чой гирифтани» корбаст мегардад. Ҳамчунин чузъи таркибии калимаҳои *bookcase, booklet, booking clerk, booking office, bookish, bookshop, book-keeper, book-keeping, booklet, book-maker, bookseller, bookstall, bookworm* [196, 252-253] ба шумор меравад.

– **Card** истилоҳи мазкур бо маънои аслии худ дар соҳаи китобдорӣ ба таври васеъ истифода гардида, дорои маъноҳои гуногун аст. Қайд кардан ба маврид аст, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз нух маънои аслий ва маҷозӣ дошта, дар баробари ин чузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта ва мураккаб ва ибораҳо буда, боиси пайдо шудани калима ва истилоҳи нав гардидааст. Истилоҳи номбурда дар соҳаи китобдорӣ ба маънои «кортҳои узвият» истифода мешавад. Дар забони англисӣ аз таркиби истилоҳи мазкур, асосан исм ва сифат сохта шудааст. Ҳамчун исм калимаҳои *cardboard, cardanol, carder, card field, cardholder, cardhouse, cardialgia, cardigan, card index, card page, cardplayer, cardsharper, cardroom, cardiography* [196, 337-338] аз ин истилоҳ ба вучуд омадааст. Ҳамчун сифат истилоҳи мазкур дар таркиби калимаҳои *cardiff, cardiform, cardioid* [196, 337] корбурд мегардад.

– **Volume** истилоҳи мазкур бо маънои аслии худ дар соҳаи китобдорӣ истифода гардида, дорои маъноҳои маҷозӣ ва луғавӣ мебошад. Дар забони англисӣ беш аз чор маъноро доро буда, дар баробари ин чузъи таркибии бисёр калимаҳои сохта, мураккаб ва истилоҳи ибораҳо мебошад. Истилоҳи зикргардида ба маънои: «ҷилд» хеле серистеъмол аст: «a set of Dicken`s work in 24 volumes» [123, 387]; 2) «ҳаҷм, андоза, миқдор» «the volume of water in a tank» [123, 387]. Истилоҳи зикргардида чузъи таркибии калимаҳо ва ибораистилоҳоти ба монанди:

volume displacement, volumenometer, volume resistance, volume table, volumeter, volume unit ва ғ. мебошад.

– **Composition** истилоҳи мазкур бо маънои аслии худ дар соҳаи китобдорӣ ба таври васеъ истифода гардида, дорои маъноҳои гуногун аст. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи мазкур дар забони англисӣ беш аз чор маъниро доро буда, дар баробари ин чӯзӣ таркибии бисёр калимаҳои сохта, мураккаб ва истилоҳибораҳо буда, боиси пайдо шудани калимаҳои нав гардидааст. Истилоҳи номбаршуда дар соҳаи китобдорӣ ба маънои: 1) «асари адабӣ ё мусиқӣ» истифода мешавад: «What compositions will be played tonight?» [123, 77]; 2) иншо «What did you get for your composition?» [123, 77]; 3) сохтор, таркиб «the composition of water» [123, 77].

– **Index** истилоҳи мазкур бо маънои аслии худ дар соҳаи китобдорӣ истифода мегардад. Инчунин дорои маъноҳои гуногун мебошад. Бояд зикр намуд, ки дар забони англисӣ ин истилоҳ чор маъноро ба худ касб намудааст. 1) феҳрист; 2) роҳнамо; 3) нишондиҳанда; 4) номгӯй [123, 176]. Истилоҳи фавқуззикр чӯзӣ таркибии калимаҳо ва ибораҳои зерин мебошад: index bar, index center, indexer, index finger, index forest, index hand, index mark, index number, index plate, index table [196, 1148].

Дар забони тоҷикӣ низ истилоҳоти соҳаи китобдориро мебинем, ки хусусияти сермаъноиро дорад. Масалан вожаи тоҷикии **махзан** хусусияти сермаъноиро доро буда, дар соҳаи китобдорӣ ба маънои асли ва луғавию маҷозӣ истифода мешавад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи мазкур чунин маънидод карда шудааст: 1) «чой, ганҷ ниҳодан, хизона, ганҷ» «Ки гар ман банда бошад, ҳафт махзан» Низомӣ [143, 658]; а) махзани асрор; б) ганҷинаи асрор; с) киноя аз якумин китоби «Хамса»-и Низомӣ «Махзан-ул асрор». «Маро чун махзани асрор ганҷе» Низомӣ [143, 659]. 2) анборча, «Казвиние табаре дошт, ки ҳар шаб дар махзан мениҳод» Убайди Зоконӣ [143, 658].

Истилоҳи **намуна** ки дар соҳаи китобдорӣ васеъ истифода мегардад дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба чандин маънӣ омадааст, аз он чумла; 1) миқдори андак аз ҳар чиз, нишону аломат аз ҳар чиз «Дар ин ду байт ихтисор кунем, ки андак далели бисёр бошад ва муште намунаи харворе» Саъдӣ [144, 832]; 2) шабеҳ, монанд, мисл, мисол: «Ба ҳамин хангома, ки дар тамошохонаи Париж ҳам намунаи он мавҷуд намешавад, аз гаронии дастору либосҳои қатор андар қатор ҳазрати устозро қуввати рафтор набуд» [144, 832]; 3) зишт, беҳуда, бефоида, аз кор афтода, бекор кардашуда: «Китобу килки ҳама китобон намуна шавад» [144, 832].

Вожаи тоҷикии **нусха** хусусияти сермаъноиро доро буда, дар соҳаи китобдорӣ ба маънои аслии худ истифода гардида, ба маъниҳои луғавӣ ва маҷозӣ низ истифода мегардад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи мазкур чунин маънидод карда шудааст: 1) «китобе, ки аз рӯйи он китоби дигаре китобат мекунад»; 2) «рӯйнавис, копия» «Нусхаи он дуо дар «Таърихи табарӣ» дохил аст» [144, 879]; 3) «коғази табиб барои доругирӣ, ретсепт» табиби бетачриба дар навиштани нусхаҳо аз кайфияту камияти ғизо ва шарбат фориғ буд [144, 879]. Ҳамчун феъл ба маъниҳои нусха кардан, рӯйнавис кардан, китобат кардан, барои гирифтани дору коғаз навиштан ва ғайра низ истифода мегардад.

Истилоҳи тоҷикии **китоб** ки дар соҳаи китобдорӣ васеъ истифода мегардад, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба чунин маънӣ омадааст, аз он чумла: 1) маҷмуаи навиштаҳои ҷилдшуда (дастнавис ё ҷопӣ) «Ва он чи аз илми риёзӣ андар ин китоб бихоҳем, ба охир гӯем ва ба ҷое гӯем» Ибни Сино [144, 555]; 2) навишта, чизи навишташуда; 3) хат, нома, мактуб «Нависад китобе сӯи модараш» Ҷомӣ [144, 555]. Инчунин ҷузъи таркибии калимаҳои китобат, китоба, китобхона, китобӣ мебошад.

Вожаи тоҷикии **асар** хусусияти сермаъноиро доро буда, дар соҳаи китобдорӣ ба маънои маҷозӣ истифода мешавад. Он дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба чунин маънӣ омадааст, аз он чумла: 1) пай, из, ақиб, пас, қафо, дунбол «Он саги сиёҳ ҳамчунон пеш аз лашкар даррафт ва

эшон бар асари ӯ рафтанд [144, 89]; 2) нишон, аломат, нишон ва аломати захм; 3) таъсир; 4) ёдгорӣ, хотира «Сиёвуш хост, ки аз вай асаре монад ва дар ин вилоят, ...пас вай ин ҳисори Бухоро бино кард» [144, 89]; 5) самар, натиҷа [152, 89].

Достон – истилоҳи мазкур хусусияти сермаъноиро доро буда, дар соҳаи китобдорӣ ба маънои аслии худ, яъне жанри адабӣ, истифода гардида, дорои маъниҳои луғавӣ ва маҷозӣ низ мебошад. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи мазкур чунин маънидод карда шудааст: 1) қисса, хикоя, афсона 2) воқеа, мочаро, саргузашт «Пеши падар шавем ва ин достон он ҷо бигӯем то падар миёни мо мутавассит бошад» [143, 393]; 3) овоза, шуҳрат, машҳур [143, 393]. Инчунин ҷузъи таркибии феълҳои достон гуфтан, достон шудан, достон задан мебошад.

Вожаи тоҷикии **радиф**, ки дар соҳаи китобдорӣ васеъ истифода мегардад, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» бо чунин маънӣ омадааст, аз он ҷумла: 1) ду ё як чанд чиз, ки дар пахлуи ҳам ё паси ҳам воқеъ шудаанд, ҳамсаф, ҳамсафар; 2) касе, ки ба асп ё хар аз паси чилавдор савор бошад; 3) калима ё иборае, ки дар шеър дар охири мисраъҳо баъд аз қофия такрор мешавад ва қисми дигари ҷудонашавандаи он мебошад [142].

Бояд гуфт, ки миқдори истилоҳоти китобдорӣ, ки хусусияти сермаъноиро дар ҳар ду забони таҳқиқшаванда соҳибанд, хеле зиёд нестанд, ба монанди: а) дар забони тоҷикӣ: нарх – prise [144, 834], нусха – model [144, 879], адабиёт – literature [144, 38], тоқ – shelf [144, 655], замима – index [144, 433].

б) дар забони англисӣ: stock – захира [123, 337], model – намуна [123, 215], index – феҳрист [123, 176], book – китоб [123, 51], novel – роман [123, 226], number – миқдор [123, 227], publication – нашр [123, 269], lyric – асарҳои лирикӣ [123, 203], melodrama – мелодрама [123, 210] ва ғ.

Бояд зикр намуд, ки ҳамаи он истилоҳи зикршуда баромади юнонӣ ва лотинӣ дошта бошанд ҳам, феълан дар таркиби луғавии забони

англисӣ бо маънии истилоҳии худ дар қатори вожагони бунёдии ин забон ҷой доранд. Аз таҳлилу баррасиҳои истилоҳоти номбурда маълум гардид, ки истилоҳоте, ки зикрашон дар боло рафт, дар баробари маъноӣ луғавиро соҳиб будан боз, бо маънии истилоҳии худ дар риштаи китобдорӣ қор фармуда мешаванд.

3.2. Муродифошавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Истилоҳи «муродиф» аз калимаи арабӣ аз асоси «радиф» гирифта шуда, лафзест, ки «ба лафзи дигар дар маънӣ шарик бошад» [Ғиёс-ул-луғот]. Синоним аз калимаи юнонии «synonym – ҳамном» гирифта шуда, калимаҳои меноманд, ки аз лиҳози талаффузу шакл ва таркиби овозиашон гуногун буда, аз нигоҳи маъно якрангу ҳаммаъно ва ё калимаҳои, ки шаклан гуногун буда, аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик мебошанд. Дар лексикологияи забони тоҷикӣ синонимҳоро чунин шарҳ доданд: «Синонимҳо ду ва ё зиёда калимаҳои мебошанд, ки аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик ва баъзан баробар буда, бо истифодаи тобишҳои маъноӣ, услубӣ ва дараҷаи истеъмор аз якдигар фарқ мекунанд» [7, 33]. Гарчанде ки баъзе синонимҳо дар маънӣ фарқе надошта бошанд ҳам, аммо онҳо мафҳумҳоро бо ягон хусусияти махсусе номбар мекунанд. Фарқи калимаҳои синонимиро асосан ба тариқи зерин муайян кардан мумкин аст:

- 1) аз ҷиҳати маъноӣ лексикӣ, яъне тобиши семантикӣ, ки хоси он калима аст;
- 2) аз ҷиҳати обуранги бадеӣ ва хусусияти эмотсионалӣ;
- 3) аз ҷиҳати таносуби услубӣ;
- 4) аз ҷиҳати дараҷаи истеъмор;
- 5) аз ҷиҳати синоним шуда тавониш ба калимаҳои дигар.

Синонимҳоро дар забоншиносӣ аз рӯи мазмун ва мавқеашон ба чунин навъҳо метавон ҷудо намуд:

– синонимҳое, ки айнан як маъноро доро мебошанд, масалан, як воқеа, ҳодиса ва ё чараёни муайянро ифода мекунанд ба хусусияти услубию дараҷаи истеъмолашон аз якдигар фарқ мекунанд;

– синонимҳое, ки ба якдигар аз ҷиҳати маъно наздик, аммо аз ҷиҳати хусусияти услубии худ фарқ мекунанд;

– синонимҳое, ки як ифодаро аз ифодаи дигар аз ҷиҳати обу ранги бадеӣ ва қувваи эмотсионалӣ пурзуртарро иваз карда ба амал меояд;

– синонимҳое, ки аз калимаҳои забони адабӣ ва калимаҳои шева ба забони адабӣ дохил шудаанд, иборатанд.

Зиёд будани синонимҳо ва хусусияти синонимии калимаҳо дар забони тоҷикӣ шоҳиди барҷастагӣ ва боигарии таркиби луғавии он ба шумор меравад.

Синонимҳо дар забони тоҷикӣ мисли дигар забонҳо хусусияти миллии худро доро мебошад. Синонимҳо дар забон бо сабаби ба амал омадани иқтибосот, бой гардидани таркиби луғавии забон, забони шева ва лаҳҷа ба амал меояд. Сабаби дигари ба вучуд омадани синонимҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ин вулгаризмҳо мебошанд, ки онҳо ибора ва калимаҳои дағал ва дуруштро дар бар мегиранд аз лаҳҷаҳо ва шеваҳои чудоғона ба забони адабӣ ворид шудаанд.

Синонимҳои зиёде, ки имрӯз дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ маҳфузанд бо роҳҳои зерин ба вучуд омадаанд:

1) бо роҳи сохта шудани калимаҳои нав аз калимаҳои забони модарӣ.

Дар ин бобат калимасозӣ, хусусан, вандҳо ва сохти мураккабии калимаҳо нақши калон мебозад;

2) бо роҳи бой гардидани лексикаи забони адабӣ аз ҳисоби лаҳҷа ва шеваҳои маҳаллӣ;

3) бо роҳи ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ гузаштани лексикаи халқҳои дигар;

Синонимҳо ғайр аз чудо омадан, дар бисёр мавридҳо дар як ҷо ҷуфт-ҷуфт ҳам меоянд, ки дар ин ҳол онҳо ба ибораҳои фразеологӣ наздик

мешаванд. Забони тоҷикӣ аз ин гуна ибораҳо бениҳоят бой аст. Дар нутқ характернок шуда мондани онҳо натиҷаи бетағйир такрор ёфтани онҳост. Ин тип ибораҳо бештар ба воситаи пайвандакҳои пайҳами -у, -ю, (ву) меояд [6, 36-37].

Масъалаи омӯзиши синонимҳо кайҳо боз мавриди таваҷҷуҳи забоншиносон қарор гирифтааст. Оид ба масъалаи синонимия забоншиносони рус ба монанди: Н.В.Крушевский, В. А. Богородитский, А.И. Анастасиев, А.И. Александров, Н.С. Кукуранов, П.В. Владимиров, А. А. Шахматов, Д. Н. Ушаков, Н.Н. Дурнова, А.М. Пешковский, В.К.Поржезинский, В.М. Истрин, Б.М. Ляпунов, А.И. Томсон, С.М. Кулбакин, Л.В. Шерба, Е.Д. Поливанов, Л.П. Якубинский, С.И. Бернштейн, В.В. Виноградов, Н.В. Юшманов, А.А. Драгунов, Харков А. Потебня, Д.Н. Овсяннико-Куликовский, А.В.Ветухов, А.Г. Горнфелд, М.А. Колосов, Б.А. Лезин, А.В. Попов, М. Г.Халанский, В.И. Хартсиев, ба таҳқиқи омӯзиши масъалаҳои синоним даст зада бошанд, пас дар забоншиносии тоҷик таҳқиқ ва омӯзиши масъалаи мазкур бо номи Б. Ниёзмаҳмадов, Н. Масъумӣ, Д. Тоҷиев, Ш. Рустамов, Б. Камолиддинов, М. Муҳаммадиев, М.Н. Қосимова ва дигарон алоқаи ногустастанӣ дорад.

Шумораи муродифоти марбути истилоҳоти китобдорӣ дар ҳар ду забон ҳам хеле зиёд аст ва онҳоро ба тартиби зерин бо назардошти хусусияти синонимии онҳо гурӯҳбандӣ ва таҳлил кардан мумкин аст:

а) забони тоҷикӣ: сархат – фосила [129, 7], феҳристи алифбой – феҳристи муратаббӣ [129, 14], аснод – санад – хуччат [129, 14], махзан – бойгонӣ – анбор [129, 18-19], китобдорӣ – библиографӣ [129, 20], фонди бойгонӣ – захираи бойгонӣ [129, 19], фонд – захира [129, 159], адабиёти атеистӣ – адабиёти зиди динӣ [129, 19], образнокӣ – тасвирнокӣ [129, 161], тироз – зер – широза [129, 162], фарсуда – кухнашуда [129, 155], феҳрист – номгӯй [129, 152], рақам – шумора [129, 152], чамъкунӣ – захиракунӣ [128, 144], муқова – ҷилд [129, 114], нусха – намуна [129, 121], маводи бойгонӣ – асноди бойгонӣ [129, 19].

Барои тақвияти назари мазкур зухуроти муродифро дар мисоли истилоҳоти «фонд ва нусха» дида мебароем. Истилоҳи «фонд» дар рисолаи «Китобҳои электронӣ ва дастёби ба он» ба маънои «захира» истифода шудааст: «Афзоиши миқдории захираҳои электронӣ аз рӯи шаклу мазмун гуногун имрӯз имкон намедихад, ки мутобиати он имконпазир гардад» [5, 21]. Аммо дар асари «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» бо маънии «фонд» омадааст: «Шуъба дорои фонди комили адабиёти хориҷӣ буда, 87091 нусха китоб ва матбуоти даврӣро бо 42 забони халқҳои ҷаҳон дар бар мегирад» [42, 63].

Истифодаи истилоҳи «**нусха**» дар асару рисолаҳо ба маъниҳои гуногун истифода гардидааст. Истилоҳи мазкур дар асари «Таърихи китобдорӣ кишварҳои хориҷ» ба маънои ҷилд чунин тавзеҳ ёфтааст: «Замоне, ки китобхона ба қор оғоз кард, дар марҳилаи нахустин маҷмуи он 100000 ҷилд буд ва соли 1947 ба 250000 ҷилд расид» [25, 198]. Аммо дар рисолаи «Китобҳои электрони ва дастёби ба он» ба маънои нусха истифода шудааст: «Собит гардидааст, ки нархи як нусха китоби ҷопӣ аз диски китоби электронӣ то даҳ баробар гаронтар аст, ба илова теъдоди китоби ҷопӣ маъмулан аз 1000-2000 нусха боло намеравад, ҳол он, ки диски китоби электронӣ то 20-30 ҳазор нусха бо нархи ҳар яке 2-3 сомонӣ метавонад тез ба фурӯш равад» [5, 5]. Аз шарҳи ҳар ду истилоҳ маълум гардид, ки онҳо бо ҳамдигар муродиф буда, зухуроти мазкур ба онҳо хос будааст.

Истифодаи истилоҳи «**нусхаи хаттӣ**» дар асару рисолаҳо ба маъниҳои гуногун истифода гардидааст. Истилоҳи мазкур дар асари «Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон» ба маънои «нусхаи дастнавис» чунин тавзеҳ ёфтааст: «Мавзуи дастнавис ва фарқияти он аз нусхаҳои дигари дастнавис, ки дар феҳристҳо тавсиф ёфтааст» [42, 131]. Аммо дар «Дастури тавсиявӣ» - Роҳнамои хонанда бо маънии «нусхаи хаттӣ» омадааст: «Нусхаҳои хаттӣ ба унвони муқаддастарин арзишҳои миллӣ

барои шинохти таъриху фарҳанги ҳар як миллат, алалхусус мо тоҷикон аҳамияти калон доранд» [36, 20].

б) забони англисӣ: *barn – warehouse – stock – маҳзан; stock – supply – provisions – resources – захира; table – index – list – catalogue – inventory – феҳрист; publication – edition – нашр; volume – case – cover – муқова; file – cabinet – file – cards; collection of books – bibliography – ҷамъи китобҳо; board – plate – лавҳа; foreword – preface – introduction – пешгуфтор; printed – published – чоп; printing – publishing – нашр.*

Истилоҳоти марбути соҳаи китобдориро дар мисоли истилоҳи *printing – publishing* дар забони англисӣ дида мебароем: «*The authors considered publishing a list of a couple of hundred of bibliographic records unnecessary*» [123, 263]; «*This dictionary was printed in the Republic of Tajikistan*» [123, 263].

Аз шарҳи мисолҳои овардашуда маълум гардид, ки онҳо ба ҳамдигар синоним мебошанд. Синонимҳоро дар ҳар ду забон низ метавон аз нигоҳи сохтору таркибашон ба содаву сохта ва мураккаб чудо намуд.

а) муродифоти сода. Ин намуди синонимҳо асосан аз калимаи сода иборат буда, дар таркиби худ ягон унсури калимасоз надоранд, ба монанди: тироз – зер [130, 162], рақам – шумора [130, 152], муқова – ҷилд [129, 114], маҳзан – анбор [129, 43], *store – treasure* [123, 643-715], *figure – number cover – binding*.

б) муродифоти сохта. Ин навъи синонимҳо калимаҳоро меноманд, ки ба онҳо пешванд ва пасванд ҳамроҳ карда мешавад, сохта мешаванд, ба монанди: бойгонӣ – захиравӣ [130, 18]; *archives – thriftness*

в) муродифоти мураккаб: муродифоти мураккаб калимаҳоро мегӯянд ки аз якчанд ҳичои мустақил ташкил ёфтаанд: китобдор – библиограф [129, 42], *librarian – bibliographer* [129, 56], сарбиблиограф – саркитобдор [129, 46].

Ҳамин тариқ, аз таҳлилу баррасии маводи овардашуда маълум гардид, ки зухуроти муродифӣ хоси истилоҳоти забонҳои муқоисашаванда будааст.

3.3. Ҳамгунашавии истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Зухуроти омонимия дар забонҳои мавриди қиёс яке аз мушкилотҳое ба шумор меравад, ки омӯзиши он то ҳол ҳам давом дорад. Гарчанде ки оиди масъалаи мазкур андешаҳои забоншиносони зиёди ватаниву хориҷӣ дар шакли мақолаҳои илмӣ, монографияҳо, китобҳои дарсӣ, дар саҳифаҳои маҷаллаву рӯзномаҳо, маҷмуаҳои илмӣ ва луғатҳо дарҷ ёфта бошанд ҳам, мутаассифона, оид ба мавзӯи омонимия то ҳол рисолаи ҷудоғонае, ки тамоми паҳлуҳои норавшану номаълуми онро ошкор созад, дастраси хонандагон нагардидааст. Бояд зикр намуд, ки истилоҳи «омонимия» бори нахуст дар забоншиносӣ дар асри XIX мавриди таҳқиқу омӯзиш ва қарор гирифтааст.

Калимаҳое, ки таркиби овозиашон баробар (монанд) буда, лекин аз ҷиҳати маъно гуногунанд ва баъзеашон вобастагии таърихӣ маъноӣ доранд омоним номида мешаванд [6, 24].

Омоним вожаи юнонӣ буда, аз решаи *homos* – якхела ва *onima* – ном таркиб ёфтааст. Омоним гуфта калимаҳоеро меноманд, ки аз ҷиҳати таркиби овозиашон якранг буда, маъниҳои гуногун дошта, ба як ҳиссаи нутқи муайян мансуб мебошанд, дар назар дошта мешавад. Оид ба омонимия забоншиносонони ватаниву хориҷӣ ба монанди: Т. Зеҳнӣ, М. Муҳаммадиев, Р. Саидов, Г. Ҷӯраев, Ш. Исмоилов, И. Сулаймонов, Ш. Кабиров, Ш. Жилйерин, Р. И. Минер, Ж. Опп, В. И. Абаев, Л. А. Булоховский, Р. А. Бугалов, С. Усман, В. В. Виноградов, А. И. Смирнитский, Ю. С. Степанов, Ш. Балли, Д. Розентал, М. И. Фони́ма, О. С. Ахманова, Р. Р. Неменова, дар асарҳо ва мақолаҳояшон фикру андешаҳои худро матраҳ намудаанд.

Олимону муҳаққиқон оиди масъалаи омонимия фикру ақидаҳои гуногун дошта доир, ба ин мавзӯ мунтазам таҳқиқ менамоянд. Гарчанде ки бештари муҳаққиқон дар масъалаи зикргардида перомуни ин зухуроти луғавӣ-маъноии истилоҳи «омоним» «омонимияро» истифода баранд ҳам, аммо дар забоншиносии тоҷик андар боби унвони ин истилоҳ назари муҳаққиқону забоншиносон якранг нест.

Т. Зехнӣ дар асари худ «Санъати суҳан» омонимҳоро чунин таъриф додаст: «Дар забони тоҷикӣ (хоҳ дар забони гуфтугӯӣ ва хоҳ дар забони адабӣ калимаҳое дучор меоянд, ки таркиби овозиашон якхела буда, дорои ду ва ё зиёда маъноҳои мустақил ва ё маҷозии ба ҳам наздиканд» [19, 163]. Мавсуф омонимҳоро ба хелҳои зерин ҷудо кардааст: 1) Калимаҳое, ки дар забони шеър шаклан як буда, вале ҳар кадоми онҳо маъноҳои дигареро ифода мекунад, аз нуқтаи назари забон омоним ҳастанд вале дар илми бадеъ ин навъи калимаҳоро «таҷнис» ном мебаранд, зеро ду калимаи ҳамчинсу ҳамшакл бо ду маънои ҷудогона зикр ёфтааст; 2) Калимаҳое, ки дар як ҷулма ё мисраву байте ду ва ё зиёда маъноро ифода намояд. «Ҳофизи рози худу орифи вақти хешам» [19, 163]. Дар ин мисраи шеъри калимаи «ҳофиз» ба ду маънои омадааст: якум сирру роз, дуюм таҳаллус. Дар забони гуфтугӯӣ ин навъи калимаҳоро (омонимҳоро) лутф меноманд. Таҷнисҳо (омонимҳо)-ро ба ду гурӯҳи калон тақсим намуда, таҷниси маънавӣ ва таҷниси лафзӣ ном мебаранд. Таҷниси маънавӣ гуфта вожаҳоро меноманд, ки шоир калима ва ё калимаҳоро зикр менамояд, ки ҳар кадом дорои ду ва ё зиёда маъноҳо мебошанд ва дар миёни маъноҳо муносибати қулӣ ва ҷузъӣ мавҷуд аст. Дар таҷниси лафзӣ калима ва дар таҷниси маънавӣ маъно такрор меёбад. Таҷниси маънавӣ дар навбати худ ба навъҳои зерин ҷудо мешавад.

1) Санъати муҳтадилзиддайн – ин як навъи таҷниси маънавӣ буда, дар санъати бадеъ васеъ истифода мешавад, нависанда ҳангоми эҷоди

шеър сухане меорад, ки эътимоли ду маънои ба ҳам зидро дорад, ҳамчун мусбату манфӣ; 2) тавҷех; 3) тавзия.

Дар илми бадеъ омонимҳоро «ихом» низ меноманд. Ихом дар луғат ба ғалат андохтани хонанда, тарки тавзеҳу тасреҳ кардан, аз равшанбаёнӣ худорӣ намудан аст [19, 168]. Чи тавре ки зикр намудем дар илми бадеъ нависанда калимаҳоеро, ки ду маъно доранд, ба кор мебарад ва аз ин ду маъно яке маънои наздик ва дигаре маънои дурро дорад. Мақсади шоир маънои дур дар шеър аст, аммо ба назари хонанда фақат маънои наздикро мефаҳмад. Санъати ихом як навъи мураккабтарини омонимҳо дар санъатҳои бадеиёти классикист ва шоирон онро барои пардапӯш кардани фикр, барои афзудани латофати калом бадеӣ истифода менамоянд. Адабиётшиносони классики форсу тоҷик баракси адабиётшиносони араб ихомро ба таҷниси маънавӣ, ки ду ва ё зиёда маънои баробархукукро ифода менамояд, як донистаанд.

Бояд тазаққур дод, ки дар забоншиносии тоҷик омонимҳоро бо чандин номҳо истифода менамоянд, масалан забоншиносон Р. Ғаффоров, Ш. Кабиров, А. Абдуқодиров, А. Рустамов, О. Давлатов, М. Алламуродова, И. Сулаймонов дар таҳқиқотҳои худ истифодаи истилоҳи умумилингвистикии «омоним, омонимия»-ро қабул донистаанд.

Зимни таҳқиқи масъалаи омонимия забоншиносон асосан ба омонимияи луғавӣ рӯй овардаанд ва дар ин ҳолат дар забоншиносии рус мавҷудияти се нуқтаи назарро таъкид кардан зарур аст:

1) вожаҳои омонимӣ танҳо омонимҳои этимологие мебошанд, ки дар натиҷаи мутобиқати тасодуфии таркибҳои овозӣ ба вучуд омадаанд. Ҷонибдорони назарияи мазкур Ш. Жилйерин, Р.И. Минер, Ж. Орр, В.И. Абаев мебошанд;

2) омонимияи луғавӣ аз ду манбаъ сарчашма мегирад: а) таҳаввули монандшавии овозии вожаҳои гуногуншакл; б) таҳаввулоти дивергентии семантикии як калима. Тарафторони назарияи дуввум

забоншиносон Л.А. Булаховский, Р.А.Будагов, С. Улман ба шумор мераванд.

3) гурӯҳи сеюми забоншиносон чунин андеша доштанд: омонимҳо аз ҳисоби роҳу василае ташаккул меёбанд. Назарияи мазкурро забоншиносон В.В.Виноградов, А.И. Смирнитский, Ю.С. Степанов, Ш. Балли ва дигарон дастгири менамуданд.

Оид ба омонимия на танҳо дар забоншиносии тоҷик, балки дар забоншиносии хориҷӣ низ фикру ақидаҳои якхела вучуд надорад. Яке аз забоншиносони рус В.В.Виноградов муҳимтарин таҳқиқотро дар ин масъала анҷом додаст. Ӯ дар мақолаи «Дар бораи омонимҳо ва зухуроти ба он монанд» (1986) умумият ва шаклҳои ба он мушобехро муайян кардааст. Фикр ва ақидаҳои В. В. Виноградовро забоншиносии дигари рус Д. Розентал ҷонибдорӣ намудааст. Забоншиносон ба хулосае омадаанд, ки омонимҳои луғавӣ калимаҳои мебошанд, ки талаффузи якхела дошта, маъниҳои гуногунро ифода мекунанд. Ҳар як забоншинос оид ба омонимия ақидаҳои худро баён сохта, гоҳе ба калимаҳои ҷиносӣ, гоҳе ба таҷнис, лутф, ихом фикронӣ намудааст.

Забоншиносони тоҷик омонимияро аз рӯи сохти калимаҳои, ки омоним мешаванд, ба ду гурӯҳ ҷудо кардаанд.

1) омонимҳои пурра. Омонимҳои пурра калимаҳои омонимшавандае, ки аз рӯи шакли аслии бе ҳеч ванд ба ҳам монанд мебошанд.

2). омонимҳои нопурра. Дар омонимҳои нопурра калимаҳои танҳо дар натиҷаи қабул шудани ягон шакли морфологӣ ба ҳамдигар монанд шудаанд. Ин гуна калимаҳоро дар забон омонимҳои нопурра номидаанд.

Дар забони тоҷикӣ омонимҳо он қадар хусусияти зиёди услуби надоранд ва онҳо аз ҷиҳати хусусияти грамматикӣ бештар ба исмҳо мансубанд. Дар забоншиносии рус омонимҳоро ба мисли забоншиносии тоҷик ба омонимҳои пурра ва нопурра ҷудо кардаанд.

Забоншиноси рус М.И.Фомина дар луғатшиносии рус ду навъи калимаҳои омонимиро фарқ мекунанд: омонимҳои пурра ва нопурра.

Дар ин самт низ афкори ягона ҷой надорад, масалан, омонимҳои луғавии пурра гуфта, калимаҳоеро меноманд, ки ба як ҳиссаи нутқ мутааллиқанд ва тамоми шаклҳои онҳо ба ҳам монанданд. Зимни он калимаҳои омонимие фаҳмида мешаванд, ки аз ҷиҳати талаффуз, шакли навишт, падеж, шумора ва амсоли инҳо мувофиқат мекунанд, вале дар омонимҳои нопурра яке аз шаклҳо аз ягон ҷиҳат (шумора, падеж) мувофиқат намекунанд.

Омонимҳоро аз рӯйи сохторашон муҳаққиқон ва забоншиносони рус ба омонимҳои решагӣ ва сохта ҷудо намудаанд. Барои намуна ақидаи баъзе аз забоншиносонро дар зер меорем. Ба ақидаи М.И.Фомина, омонимҳо сода ё ғайрисохта ва сохта мешаванд. Забоншиноси дигари рус О. С. Ахманова бошад, омонимҳои сохтаро «калимаҳои бо сохтори морфологӣ ифодаёфта» номида, онҳоро боз ба 5 зергурӯҳ ҷудо кардааст: а) омонимияи асосҳо; б) омонимияи вандҳо; в) омонимия бо дараҷаи гуногуни тақсимшавӣ; г) омонимия бо сохтори дохилии гуногун; ғ) омонимияи ҳиссаҳои гуногуни нутқ.

Масъалаи зухуроти омонимия дар забоншиносии рус кайҳо боз мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст. Дар забоншиносии тоҷик оид ба омонимия ва роҳҳои пайдоиши омонимҳо дар лексикологияи забони тоҷикӣ соли (1968) маълумот дод шудааст, аммо ин маълумот пурра набуда, пахлуҳои норафшани зиёдеро фарогир мебошад. Оид ба луғатҳои омонимии забони тоҷикӣ ҳаминро метавон қайд намуд, ки нахустин маротиба дар заминаи маводи тоҷикӣ «Луғати омонимҳои забони тоҷикӣ» (1992) мураттаб гардидааст.

Сарчашмаҳои пайдоиши омонимия дар забоншиносии тоҷик гуногунанд, фикру ақидаҳои муҳаққиқон дар ин самт якхела нест. Масалан, М. Муҳаммадиев омонимҳоро аз рӯйи роҳҳои пайдо шуданашон ба лексикӣ ва морфологӣ ҷудо кардааст (1959) ва манбаи

асоси пайдоиши онҳоро дар забони тоҷикӣ ин ворид гардидани иқтибосот ва баъзе калимаҳое, ки аз забонҳои дигар ба забони тоҷикӣ гузаштаанд, аз ҷиҳати шакл ба калимаҳои забони тоҷикӣ мувофиқ омада, боиси пайдо шудани омонимҳо шудаанд, меҳисобад.

Калимаҳои иқтибосиро М. Муҳаммадиев, Ҳ. Мачидов ва дигарон як манбаи муҳими омонимшавӣ меҳисобанд, ки воқеан, чунин аст. Муҳаққиқони мазкур чунин мепиндоранд, ки вожаҳои иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ ба инкишофи маъноӣ дучор омада, бо шаклҳои пешинаи худ муносибати омонимӣ пайдо мекунад. Вожаҳои иқтибосӣ зимни пайдо намудани муносибатҳои луғавию семантикӣ, хусусан, омонимшавӣ хусусияти якхела зоҳир намекунад.

Бинобар ин, имкониятҳои омонимшавии вожаҳои аз забонҳои дигар воридшуда ба таври гуногун ба назар мерасад: 1) омонимҳои этимологии тайёр иқтибосоте мебошанд, ки ҳангоми ворид гардидан ба забони тоҷикӣ шакли омонимӣ доранд; 2) омонимҳои этимологии омехта иқтибосоте мебошанд, ки пас аз ворид шудан ба забони тоҷикӣ ба калимаҳои иқтибосии дигар забонҳо ҳамгун шудаанд; 3) омонимҳои этимологии маснуъ иқтибосоте, ки бо калимаҳои аслан тоҷикӣ мувофиқати шаклӣ пайдо кардаанд.

Бояд зикр намуд, ки теъдоди зиёди иқтибосоте, ки ба забони тоҷикӣ ворид мегарданд, вожаҳо ва калимаҳои забони арабӣ буда, омонимҳои забони арабӣ дар луғат ва фарҳангномаҳои забони тоҷикӣ нисбат ба омонимҳои этимологии забонҳои дигар зиёдтаранд.

Омонимҳои соҳаи китобдорӣ-ро аз рӯи мансубияташон ба ин ё он забон метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: а) омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони арабӣ муносибат доранд; б) омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони русӣ мансубанд.

а) Омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони арабӣ муносибат доранд дар забоншиносии тоҷик ба сифати истилоҳ ва калимаҳои муқаррарӣ меоянд: масалан, вожаҳои омонимии шакли арабӣ

доштаи марбут ба истилоҳи китобдорӣ инҳоянд: адабиёт, байт, нашриёт, китоб, феҳрист, марчаъ, тафсир, ташхис, иқтибос, маҳдуд, муаммо, таърих, мунозира, мутоиба, асрор, назм, наср, радиф, раҳл, баст, тазмин [144, 5-985] ва ғ.

Феҳрист I – шакли арабишуда буда дар фарҳанги забони тоҷикӣ ҳамчун «феҳрист» нишондода шуда, ба маънии рӯйхат, фусули китоб [144, 430].

Феҳрист II – чадвал, чадвал барои муайян кардани мундариҷа, фаслу боби ягон китоб, чадвали унвонҳо сарлавҳаҳои ягон китоб, ки бештар дар аввали китоб дода мешавад.

Раҳл I – лавҳи китобхонӣ, курсичаи хурди китобмонӣ, махсусан барои гузоштани китобҳои муқаддас ҳамчун Қуръон [144, 132].

Раҳл II – асбоб, анҷом, чиҳоз ва раҳти хона, асбобу анҷоми куч ва сафар [144, 133].

Нашр I – зинда шудан ва зинда кардан баъд аз марг, эҳё [144, 842].

Нашр II – паҳн шудан, пароканда шудан, густурда шудан, пароканда кардан [144, 842].

Нашр III – бӯй, бӯйи хуш, хушбӯй [144, 842].

Тоқ I – сақфи камоншакли қуббадор (дар қасрҳо, купрукҳо) равоқ, айвон, ҳар чизи камоншакл монанди абрӯ, тоқча, раф (дар соҳаи китобдорӣ ба чунин маъно истифода мегардад), баландӣ, иртифот [144, 375].

Тоқ II – фард, танҳо, якка, бечуфт, бемонанд, як либосвор [144, 375].

Тоқ III – чомаи рӯйпӯш, чомае, ки аз болои дигар либосҳо мепӯшанд [144, 375].

а) Дар забоншиносии англис ба омонимҳое метавон дучор омад, ки шакли маъноии онҳо пурра ба забони юнонӣ муносибат доранд. Дар системаи луғавии забони англисӣ, ки шаклҳои омонимӣ доранд, нисбатан густурдатар аст. Калимаҳое, ки аз забони юнонӣ ба забони

англисӣ иқтибос шудаанд, нахуст аз забонҳои латиниву фаронсавӣ ба забони юнонӣ ворид шуда, сипас ба англисӣ ворид гардидаанд.

Дар забоншиносии англис омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо пурра ба забони латинӣ муносибат доранд, дар таркиби луғавии забони англисӣ мавқеашон хеле назаррас аст, ба монанди: **subscriber** [ME *sunscriben*, < Latin *sunscribere*, *sub*+*scriber* to write more at SCREBE] *subscriber*- one that subscribes as: **I (a) subscriber** one that sings something (as a letter, document, agreement), **II (b) subscriber** one that agrees or consents, **III (c) subscriber** one that favors, aids or supports (as by money, contribution, moral influence, personal membership) **IV (d) subscriber** an individual having commercial telephone equipment installed on his premises [196, 2278].

Истилоҳи *library* – китобхона (*li-brere*) <middle English (*librarie*)< middle Latin (*librarium, libraria*) [196, 1304] аз забони латинӣ ба забони англисӣ дохил шудааст ба маънои китобхона, қироатхона, билети ғаврии театр ва асоси кор барои сурат гирифтани муомилот бо дигарҳо. **I (a):** *a room, a section or series of section of a building, or a building itself given over to books, manuscripts, musical scores, or other library and sometimes artistic materials (as paintings or musicals recordings) usu. kept in some convenient order for use but not for sale, (b) 1: a collection of books manuscripts, or other library materials kept for study or reading or a collection of paintings musical scores musicals recordings, photographer, maps or films kept for convenient use, study, or enjoyment, (c) rental library, (d) 1 conon 2 a series of books for some similarity issued by a publisher. II (a) a business established to conduct transactions for others, (b) a theatre ticket agency- Ҷуҷра, бахш ё силсилаи қисмати бино ё худи бино ба китобҳо, дастнависҳо, партитураҳо ё дигар китобхона ва баъзан маводи бадеӣ (ҳамчун расмҳо ё сабтҳои мусиқӣ) дода мешавад, бо тартиби мувофиқ барои истифода нигоҳ дошта мешавад, вале барои фурӯш нест, (б) 1: маҷмуаи дастнависҳои китобҳо ё дигар маводҳои китобхона барои омӯзиш ё хондан ё маҷмуаи наққошҳои мусиқӣ, сабтҳои мусиқӣ, суратгир, харитаҳо ё*

филмҳо, ки барои қулай нигоҳ дошта мешаванд, омӯзиш ё лаззат бурдан, (в) китобхонаи иҷора, (г) 1 Конон 2 силсилаи китобҳо барои баъзе шабоҳатҳо, ки аз ҷониби ношир наишр шудааст. II (а) тиҷорате, ки барои анҷом додани муомилот барои дигарон таъсис ёфтааст, (б) агентии чинтаҳои театри [196, 1304].

Истилоҳи index аз лотинии «indic», «index» [196, 1148] бо зухуроти омонимии ба таври зайл истифода мешавад. I (а): *alphabetical list that includes all or nearly all items (as topics, names of people and places) considered of special pertinence and fully partially covered or merely mentioned in a printed or written work (as a book, catalog or dissertation) that gives with each item that place (as by page number) where it may be found in the work, (b) something that serves as a pointer or indicator.* II I(а) to provide (as a book) with an index, (b) to list (as the contents of a book) in an index. II (а) to serve as an index, (b) to point to (a compass needle that is true north). III to move (a machine or a piece of work held in a machine tool - Рӯйхати алифбо, ки ҳама ё қариб ҳамаи ашёро дар бар мегирад (ҳамчун мавзӯҳо, номи одамон ва дархостҳо), ки дорои аҳамияти махсус мебошанд ва қисман фаро гирифта шудаанд ё танҳо дар асари ҷонӣ ё хаттӣ (ҳамчун китоб, каталог ё рисола) зикр шудаанд, ки бо ҳар як банд дода мешаванд он ҷой (аз рӯйи рақами саҳифа), ки он метавонад дар асар пайдо шавад, (б) чизе, ки ҳамчун нишондиҳанда хизмат мекунад. II I(а) таъмин кардан (ҳамчун китоб) бо индекс, (б) номбар кардан (ҳамчун мундариҷаи китоб) дар индекс. II (а) ҳамчун индекс хизмат кардан, (б) шиора кардан (сӯзани қутбнамо, ки шимолӣ ҳақиқӣ аст). III ҳаракат кардан (дастгоҳ ё коре, ки дар дастгоҳ нигоҳ дошта мешавад [196, 1148-1149].

Дар соҳаи китобдорӣ ба истилоҳот ва омонимҳое, ки ҷузъҳои маъноии онҳо баромади русӣ доранд ва албатта, миқдори онҳо нисбатан зиёдтаранд, мушоҳида карда мешаванд. Ин гуна омонимҳо, асосан, пас аз низоми Шуравӣ ба забонамон ворид шудаанд. Чунин зухурот аз зиндагии дуру дарози қавмҳои рус ва дар як минтақа фаъолияти якҷояи

миллатҳои русзабон боиси ворид гардидани истилоҳоти русӣ ва натиҷаи таъсири тарафайни забонҳои тоҷикӣ ва русиро дар заминаи ҳодисаҳои абстрактиву суперстратӣ нишон медиҳад.

Сабаби дигари ворид гардидани истилоҳоти русӣ ба забони тоҷикӣ ин истифодаи фарҳангҳои китобдорӣ дар китобхонаҳо ва факултаҳои китобдорӣ мебошад, чунки тамоми маводҳои китобдорие, ки то кунун дастрасамон гардидаанд, аз забони русӣ сарчашма гирифтаанд. Оид ба ин масъала китобхонашиносӣ тоҷик С. Сулаймонӣ дар асараш «Таърихи китобдории кишварҳои хориҷ» чунин қайд намудааст: «Агар қадаме оид ба китобдории тоҷик бардошта шавад бояд онро шоҳкори бузурге номид»; мисолҳои зерин далели гуфтаҳои болост: 1) абонемент (шуъбаест, ки ба хона китоб медиҳад), 2) абонемент (обуначӣ), 1) карикатура (расми хачвӣ), 2) карикатура (тақлиди хандаовар), 1) картотека (маҷмуи карточкаҳои ба тартиб даровардашуда) 2) ящик (кутӣ) [25, 3-97].

Табии ин қабил вожаҳо хело зиёд мебошад. Ба ҳамин монанд, калимаҳои омонимии баромади русӣ дошта дар забони адабии тоҷик дар натиҷаи муносибатҳои дарозмуддати қавмҳои тоҷику рус шуруъ карда аз замони Шуравӣ инҷониб мақоми муайян пайдо кардаанд. Бо ташаккул ва пешрафти забоншиносии тоҷик нуфузи ин қабил вожаҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик таназзул ёфта истодааст.

Бояд қайд кард, ки баъзе аз паҳлуҳои семантикии чунин омонимҳо дар забони ҳозираи тоҷик ва шеваҳои лаҳҷаҳои он тобишҳои нави маъноӣ касб кардаанд. Омонимҳои этимологӣ чунин нави омонимҳо мебошанд. Ин нави омонимҳо вожаҳоеанд, ки яке аз ҷузъҳои маъноии онҳо аз рӯи маъно ва мансубият тоҷикӣ буда, ҷузъи дигари маъноияшон иқтибосӣ аст. Ҳамзамон дар забоншиносии тоҷик ба омонимҳои дучор омада, метавон, ки як ҷузъи онҳо баромади тоҷикӣ ва ҷузъҳои дигар арабӣ, русӣ, узбекӣ, англисӣ ҳастанд.

Хулоса, дар забоншиносии тоҷик омонимҳоро ба номҳои гуногун ба монанди: таҷнис, ҳамшакл, ихом, омонимҳо ва ғ. ном мебаранд. Инчунин ба навъҳои гуногун гурӯҳбандӣ намудаанд. Омонимҳои этимологӣ яке аз навъҳои серистеъмоли омонимҳо ба шумор мераванд. Ин навъ таҷнисҳо, аз як тараф барои инкишоф ёфтани таркиби луғавии забонамон аз ҳисоби вожаҳои иқтибосӣ истифода шаванд, аз тарафи дигар, дар образнокии баён, шевоӣ ва ҷаззобии нутқи ғӯянда ҳамчун категорияи фаъоли луғавию семантикӣ дар тақомули услубӣ-бадеии нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ мусоидат мекунад. Вожаҳои иқтибосие, ки ҳамчун зухуроти омонимия дар забонҳои тоҷикиву англисӣ ворид шудаанд, саҳми басо назарас доранд.

3.4. Мутақодшавии истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

Антоним калимаи ҷунонӣ буда, таркибан аз ду реша: *анти* – *зид* ва *онима* – *ном* иборат аст. Антонимҳо калимаҳое ҳастанд, ки аз ҷиҳати маъно муқобили якдигаранд. Онҳо муносибати зидмаъноии калимаҳоро дар бар мегиранд, аз муносибат ба мафҳуми муқобилгузорӣ асос ёфтааст. Падидаи зидмаъноӣ дар ҳолатҳои ифодаи аломат, хусусият, нишона, қору қирдор, рафтор, амалиётҳои ашӯву шахс, барои инъикоси ҳодисаҳои табиату ҷамъият, замону макон, ҳаҷму миқдор, андоза ва ғ. истифода карда мешавад.

Антонимҳо яке аз категорияҳои муҳими луғавӣ буда, дар забон вазифаҳои гуногуни маъноифодакунӣ ва услубиро иҷро менамоянд. Бояд тазаққур дод, ки дар забони тоҷикӣ падидаи зидмаъноӣ бештар дар сифати асли ва зарфҳо мушоҳида мешавад. Инчунин, дар забони адабӣ калимаҳое мушоҳида мешаванд, ки ду ва ё зиёда антонимҳоро доро мебошанд. Дар исму феъл антонимҳо камтар ба назар мерасанд, ба монанди: шаб – рӯз, равшан – торик ва ғайра.

Калимаҳои антонимшаванда аз ҷиҳати сарчашмаи луғавии худ ба ду гурӯҳи калон ҷудо мешаванд:

1) калимаҳои антоним шуда меоянд, ки баромади луғавиашон гуногун аст, яъне аз решаҳои гуногун сохта шудаанд. Ин гурӯҳ антонимҳо дар забони тоҷикӣ хело зиёд мебошанд. Онҳо дар алоҳидагӣ ҳам хусусияти антонимии худро пурра нигоҳ медоранд. Чунончи: дӯст – душман.

2) баъзан шаклҳои гуногуни як калима нисбат ба якдигар антоним шуда меоянд. Дар ин ҳолат вазифаи ҳиссаҳои калимасоз – пешвандҳо ва пасвандҳо калон аст [15, 28].

Дар забоншиносии тоҷик то имрӯз оид ба антонимия ягон асару китобҳои илмие вучуд надорад, ки тамоми паҳлуҳои ноаён номаълуми антонимияро равшан намояд. Дар мавзуи мазкур Б. Камолиддинов, М. Муҳаммадиев, Ҳ. Талбакова, М. Қосимова, Т. Зехнӣ, Р. Саидова, С. Ҷаматов дар дохили асарҳои худ чанде суханронӣ намудаанд.

Дар «Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ»-и С. Ҷаматов мафҳуми «антоним» ба чунин тарз шарҳ ёфтааст: «калимаҳои антоним, ки маънои ба ҳам зиддоранд» [148, 37].

Антонимҳои забони тоҷикӣ аз рӯи мазмун ва маънои калимаҳои антонимшаванда ба ҳелҳои зерин ҷудо мешаванд:

- 1) калимаҳои антонимие, ки ба аломат, ҳолат ва қобилияти шахс ва ашё ишора мекунад;
- 2) калимаҳои антонимие, ки номи ҳодисаи табиатро ифода мекунад;
- 3) гурӯҳи калимаҳои антонимие, ки номи вақт ва фаслҳои соланд;
- 4) калимаҳои антонимие, ки маънои масоҳат, ҳаҷм ва андозадоранд;
- 5) калимаҳои антонимие, ки муносибат, ҳиссиёт ва ҳолати шахсро ифода мекунад;
- 6) антонимҳои антонимие, ки ба хусусият ва сифати предмет ишора мекунад;
- 7) калимаҳои антонимие, ки ҳаҷм, миқдор ва сифати предметро ифода мекунад.

Антоним шудан ба ҳама калимаҳои забон хос нест. Истилоҳи «антоним» бо муродифоти «мутаод, тазод, мутобиқа, тибок, татбиқ, муқобала, такофу, таноқуз, тақобул» ба чашм мерасад. Забоншинос Б. Камолиддинов мафҳуми «антоним»-ро ба таври зайл шарҳ медиҳад: «Антонимҳо ё калимаҳои зидмаъно чунин воҳидҳои луғавианд, ки маъноҳои муқобили ҳамдигарро ифода мекунанд» [6, 38].

Т. Зехнӣ мафҳуми антонимро дар «Санъати сухан» чунин таъриф додаст. «Яке аз пуртаъсиртарин воситаҳои тасвири бадеӣ ҳамоно муқобил гузоштани ду фикр ба ҳамдигар аст ва ё бо таъбири дигар гӯем, сифату хислатҳои ду кас ва ё ду чизро ба таври муқоиса ба ҳам муқобил гузоштан аст, ки санъати тазод ва муқобила ном дорад [19, 99].

Антонимҳоро бештар дар ҳиссаҳои нутқи сифату зарф метавон мушоҳида кард. Антоним нисбат ба синониму полисемия дар истилоҳоти соҳаи китобдорӣ камтар дучор мешавад. Антонимҳо ба мисли синонимҳо аз ҷиҳати услубию эҳсосӣ (эмотсионалӣ) фарқ накарда, балки аз рӯйи ифодаи мафҳум фарқ мекунанд.

Дар забони тоҷикӣ ибораҳои низ мавҷуданд, ки аз ҷиҳати сохт ва маъно як қисми ибораҳои фразеологиро ташкил менамоянд. Ин гуна ибораҳо баъзан дар ҳамин шакл антоними якдигар шуда меоянд. Антонимҳо ба хусусияти грамматикӣ худ аксар ба як ҳиссаи нутқ мансубанд.

Миқдори он истилоҳоти китобдорӣ, ки ин воҳид ё хусусияти луғавиро ба худ касб кардаанд, хело зиёд нестанд, ба монанди: *асноди хатмӣ – writing document – асноди чопӣ – printed document, тозанашир – new edition, қуҳнашуда – old edition, гравюраи чопи баландсифат – high quality print engraving, гравюраи чопи пастсифат – low quality print engraving, китобхонаи давлатӣ – stated library, китобхонаи шахсӣ – private library, дастнавис – handwriting, чопӣ – printing, образи манфӣ – negative imagine образи мусбӣ – positive imagine, умтилооти хатмӣ – writting information,*

иттилооти шифоҳӣ – verbal information, нашру санаддор – edited edition, нашру бесана – undated edition [129, 3-170].

Антонимҳо ба забони англисӣ: *epic – short story – ҳикояҳои дароз, ҳикояи кӯтоҳ, of high quality – of low quality – чопи баландсифат – чопи пастсифат, printed – publition – written – in written form – чопи – дастнавис, ode – prose, назм – наср, creative – uncreative, эҷодӣ – ғайриэҷодӣ, private library – stated library – китобхонаи шахсӣ – китобхонаи давлатӣ, introduction – conclusion – сарсухан – охирсухан, legend – short story.*

Бояд тазакурр дод, ки ҳамаи истилоҳоти зикргардида махсусан ба соҳаи китобдорӣ тоҷик таалуқ дошта, хусусияти муқобилгузориро соҳиб мебошанд.

Дар рафти пажӯҳиш зиёда аз 20 ҳолати тазодшавии истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забонҳои мавриди қиёс муқаррар гардид, аз ҷумла дар забони тоҷикӣ 10 падидаи антонимияи истилоҳот ва дар забони англисӣ 10 падидаи антонимияи истилоҳот, мавриди омӯзиш ва муқоиса қарор дода шуданд.

3.5. Вожаҳои иқтибосӣ дар таркиби истилоҳоти соҳаи китобдорӣ

Ҳар як забон бе калимаҳои иқтибосӣ аз забонҳои дигар вучуд дошта наметавонад. Падидаи иқтибосгирӣ, ки иборат аз калима, ибора ё ҷумлаҳое мебошад, ки аз забонҳои дигар бевосита ва ё бавосита гирифта мешаванд, яке аз роҳҳои пурмаҳсули бой гардонидани фонди луғавии забонҳо мебошад. Яке аз унсурҳои ғайриҷашмдошти рушди таърихи ҳар як забон раванди иқтибосшавии воҳидҳои луғавӣ ба шумор рафта, он ба сатҳҳои мухталифи забон тааллуқ дорад, аз ҷумла, ба сатҳи фонетикӣ (овоӣ), калимасозӣ, морфологӣ (сарфӣ), наҳвӣ (синтаксисӣ). Сабабҳои аз забонҳои дигар иқтибосшавии калимиҳо, таркибҳо, ибораҳо ва ё ҷумлаҳо метавонанд гуногун бошанд: ҳамсарҳад будан, доду гирифт, муносибатҳои хешутаборӣ, тичорат, муносибатҳои дипломатӣ, пешрафти илму техника, тарҷумаи асарҳои халқҳои дигар ва ғайра.

Омӯзишу таҳқиқи иқтибосот яке аз масъалаҳои илми забоншиносӣ ба ҳисоб меравад. Маълум аст, ки калима, таркибу ибораи аз забони дигар бевосита ё бавосита воридшударо иқтибос меноманд. Барои фарқ кардани калимаҳои иқтибосӣ аз вожаҳои тасодуфӣ, таърихи ин калимаҳоро доништан кифоя нест. Калимаҳои иқтибосӣ меъёрҳои муайян доранд: ба савтиёти забони иқтибосшаванда мутобиқат мекунанд; ба қонуниятҳои задагузори забони иқтибосшаванда тобеъ мешаванд ва меъёри сарфу нахвӣ забони иқтибосшавандаро риоя намуда, ба ин ё он ҳиссаи нутқ мансуб мешаванд. Калимаҳои иқтибосӣ дар заминаи забони иқтибосшаванда калимаҳои нав месозанд, яъне калимаҳои иқтибосӣ ба қонуну қоидаҳои забони иқтибосшаванда мувофиқ мегарданд ва чунон дар забон ҳазм мешаванд, ки соҳиби забон иқтибос будани ин гуна калимаҳоро баъзан дарк намекунад.

Дар мавриди иқтибосот забоншиносони тоҷик: Н. Маъсумӣ, М. Н. Қосимова. Х. Мачидов. Б. Камолиддинов, С. Сулаймонов, Д. Саймиддинов, С. Назарзода, Т. Бердие ва забоншиносони маъруфи рус: Я.С. Пейсиков, В. А. Капранов, А. А. Ковалев, Ю. А. Рубинчик, А. Л. Пумянский; инчунин забоншиносони эронӣ: Сайид Нафисӣ, Алиасиари Холабӣ, Довуди Насруллоҳ, Забеҳуллоҳ Сафо, Карими Кишоварз, Парвиз Нотили Хонларӣ, Ризозода Шафақ ва дигарон таҳқиқоти густурдае анҷом додаанд.

Забоншинос С. Ҳошимов дар таҳқиқоти хеш чунин менигорад: «Таркиби луғавии забон тамоми калимаҳои мавҷудаи дар истеъмолбударо дар бар мегирад, аз ин рӯ то ба дараҷае ҳолати дирӯза ва имрӯзаи забони миллатро инъикос карда метавонад. Таркиби луғавии забон манзараи умумии забонро инъикос менамояд. Зиёд будани калимаҳо дар забон нишони боигарии он аст» [47- 65].

Асоси таркиби луғавии забонро калимаҳои худи забон ташкил медиҳанд. Калимаҳои забонҳои дигар бо сабабҳои гуногун иқтибос мешаванд ва таркиби луғавии забонро бой мегардонанд.

Дар таркиби луғавии забони муосири тоҷикӣ калимаҳои иқтибосӣ аз забони арабӣ, русӣ, юнонӣ, лотинӣ, ҳиндӣ, туркӣ, ки бевосита ва ё бавоситаи забонҳои дигар дохил шудаанд, ба назар мерасанд. Калимаҳои иқтибосӣ дар байни истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар ҳар ду забон ҳам, вучуд доранд: 1) калимаҳои иқтибосӣ аз забони арабӣ гирифташуда; 2) калимаҳои иқтибосӣ аз забони русӣ гирифташуда ва истилоҳоти забонҳои хориҷие, ки ба воситаи забони русӣ иқтибос шудаанд.

Қисми бештари таркиби луғавии забони тоҷикро калимаҳои иқтибосии забони арабӣ ташкил медиҳад. Бояд зикр намуд, ки калимаҳои иқтибосӣ ба қонуну қоидаҳои забони иқтибосшаванда мувофиқ мегарданд ва дар забон чунон ҳазм мешаванд, ки соҳиби забон иқтибосӣ будани ин гуна вожаҳоро ҳатто дарк ҳам намеkunанд. Калимаҳои иқтибосӣ аз забони арабӣ асосан ба воситаи забони китобат ва нутқи шифоҳии одамон пайдо шудааст. Калимаҳои иқтибосии забони арабӣ боиси ташаккул ва таҳаввул нутқи хаттӣ ва нутқи шифоҳии забони тоҷикӣ гардид, ки ба ин восита забони тоҷикӣ рушд ёфта истодааст.

Шумораи зиёди калимаҳои иқтибосии забони арабӣ, ки дар байни истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, нисбатан зиёдтаранд, инҳо мебошанд: *замима – annex, appendix, эҷодиёт – creativity, китоб – book, қисса – legend, мундариҷа – contents – poet – шеър адабиёт – literature, асар – work, composition, нашриёт – publishing house, таснифот – classification, ташифиқот, муқаддима – content, матбаа – printing, анбор – stock, муҳаррир – editor, муаллиф – author, махзан – store, матбуот – press, ҳуҷҷат – document, муқотибот – correspondence, ахборот – report, маҷалла – newspaper, аснод – document, кашфиёт – discovery, мутолиа – reading, маълумот – information, муассиса – founder, меъёр – norm, хадамот – service, мурағбат – orderly, шуъба – department, вазъ – situation, ривоят – legend, ҳикоя – story, тақсимот – distribution, афсона – tale, мурағбат –*

compiler, навшитаҷом – writting, маъруза – report, муқова – cover, манбаъ – source ва ғ.

Ба воситаи забони русӣ ворид гардидани истилоҳоти дигар забонҳо дар соҳаи китобдории тоҷик хело ҳам муассир аст. Дар натиҷаи робитаҳои фарҳангии миёни халқҳои тоҷик ва рус одатан дар мавриди забон тавассути вазифаҳои иҷтимоии васеъ ба забоне, ки дорои нуфузи калон аст, таъсири бештар мерасонад. Метавон қайд намуд, ки забони русӣ яке аз забонҳоест, ки барои рушди имрӯзаи забони тоҷикӣ нақши арзишманде дорад.

Сабабҳои ворид гардидани иқтибосоти русӣ ба забони тоҷикӣ инҳоянд:

1) мавҷуд будани робитаҳои хаттӣ ва шифохӣ дар байни ин халқиятҳо;

2) баланд бардоштани завқи омӯзиши забони русӣ дар давраи Шуравӣ;

Дар зер чанде аз истилоҳоти соҳаи китобдориро меорем, ки бевосита аз забони русӣ иқтибос шудаанд: *кенескопическая (кенескопӣ) – воситаи тарғибкунии китоб дар китобхона [156, 95], каталог(фехрист) [156, 95], печать (чоп) [156, 92], копия(нусха), картотека (барга), фонд (захира)[156, 360], документ (ҳуҷҷат) [156, 55], библиотека (китобхона) [156, 27], поэма (достони манзум)[156, 141], очерк (рисола)[156, 68], повест (қисса)[156, 102], этажерка (раф)[156, 394], кружок (маҳфил) [156, 113].*

Калимаҳои иқтибосӣ аз забони юнонӣ. Вожа ё калимаҳои иқтибосӣ, ки аз забони қадимаи юнонӣ ворид шудааст, ҷойи махсусро дар ташаккул ва инкишофи таркиби луғавии забонҳои ҷаҳон ва инчунин таркиби луғавии забони тоҷикӣ ишғол мекунад.

Истилоҳоти китобдорӣ, ки аз забони юнонӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ ворид шудаанд: *автобиография, автограф, эпитафия, этнография, библиограф, библиография, поэма, поэт, эвристика,*

эксембристон, элостография, электрография, электротипия, электрофотография, эпикӣ, этнографӣ, энциклопедия, фототипографик фототека, фотохроника, фотокислография фотолитография фронтиспис, хрестоматия, хронолитография, литография.

Калимаҳои иқтибосии забони англисӣ. Таъсири забони англисӣ ба тамоми забонҳои ҷаҳон баръало эҳсос мешавад. Дар айни замон, забони англисӣ воситаи мубодилаи ахбор ва муоширати байни миллатҳо гардидааст. Калимаҳои иқтибосии забони англисӣ дар забони тоҷикӣ низ фаровонанд. Ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ воридшавии вожаҳои англисӣ чӣ дар забони хаттӣ ва чӣ дар забони гуфтугӯӣ, асосан ба воситаи забони русӣ ворид мегарданд. Вожаҳои воридгаштаи англисӣ ба таҳаввули фонетикии тоҷикӣ дучор омада, дар шакли маҳаллии худ корбаст мешуданд: ваканс, телефон, футбол.

Дар солҳои 30–юми садаи XX вожаҳои англисии; республика – republic, партия – party, клуб – club, музей – museum ба забони тоҷикӣ ворид шуда, ҳамчун вожаҳои луғавии гурӯҳи активии лексикаи забони тоҷикӣ истеъмол ёфтаанд. Яъне як қатор вожаҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ чун неологизмҳо (калимаҳои нав) ворид гардида, аз ҳолати неологизмӣ ба таври зудӣ баромадаанд [45, 75]. Вожаҳои дигари англисӣ, ки мафҳумҳои навро ифода мекарданд ва дар забони тоҷикӣ мавҷуд набуданд ба шакли русӣ, ба воситаи забони русӣ ба тоҷикӣ ворид гардидаанд.

Ҳамчунин ба забони тоҷикӣ воҳидҳои фразеологӣ иқтибосӣ аз забони англисӣ бо роҳи калкакунӣ ба воситаи забони русӣ ворид гардидаанд:

- яке аз воситаҳои дигари воридшавии вожаҳои англисӣ ба таври ихтисори вожаҳо ба забони хаттии тоҷикӣ мебошанд;
- воридшавии вожаҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ ба он тақозо менамояд, ки боз ба забони тоҷикӣ аломатҳои китобатии нав ворид шаванд;

– усули дигари воридшавии вожаҳои англисӣ ба забони тоҷикӣ ин фишори ҷаҳонишавӣ ба забону фарҳанги тоҷик мебошад.

Густариши забони англисӣ таҳкими мақоми умумичаҳонии он ва тавзеи доираи истифодаи он дар назди ҳар забон, махсусан забони тоҷикӣ зарурияти мураттабсозии фарҳангномаҳои истилоҳоти соҳавӣ ва луғати комили тафсири забони тоҷикӣ – англисиро ба миён меоварад.

Дар фарҳангҳои тафсирии муосири забони тоҷикӣ калимаҳои зиёди забони англисӣ мавҷуд буда, дар забон ғаёлона истифода мегарданд. Барои тақвияи фикр дар зер чанде аз онҳоро меорем: детектив [129, 95], модернизм [129, 215] фолклор [129, 139], патент [129, 244], фэнтези [129, 130], абонемент [129, 28], коллектор [129, 72], комплекс [129, 76], коллектив [129, 72], конгресс [129, 79], прогресс [129, 265], новел [129, 226], элемент [129, 116], фект [129, 128], фундаментал [129, 145] ва ғайраҳо.

Калимаҳои иқтибосии забони лотинӣ. Ба мисли калимаҳои иқтибосии юнонӣ, мавъқеи калимаҳои лотинӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ бисёр назаррас аст. Калимаҳои иқтибосии лотинӣ бо мафҳумҳои илмӣ рабт дода шудаанд, зеро забони лотинӣ муддати тӯлонӣ забони илм ва забони донишмандон ба шумор мерафт. Дар таркиби истилоҳоти китобдорӣ бисёре аз калимаҳои иқтибосии лотинӣ ба чашм мерасад: автор, аннотатсия, деспритор, футуризм,

Ба ҳамин тариқ, калимаҳои иқтибосии истилоҳоти забонҳои гуногун ба раванди бою ғанӣ гардидани истилоҳоти китобдорӣ ва таркиби луғавии забони тоҷикӣ хеле самарабахш таъсир гузоштаанд ва калимаҳои иқтибосии забонҳои гуногун дар раванди рушду такомули таркиби луғавии забон мавқеъ ва арзиши назаррас доранд. Нақши истилоҳоте, ки аз забонҳои дигар ба соҳаи китобдорӣ, махсусан аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ ва аз забонҳои юнонӣ, фаронсавӣ ва олмонӣ ба забони англисӣ ворид гардидааст, бениҳоят зиёд мебошад.

Хулосаи боби сеюм.

Дар раванди таҳқиқу таҳлили зерфаслҳое, ки дар боби сеюми кори илмӣ мулоҳиза намудем, метавон ба чунин хулоса омад.

1. Дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ зухуроти сермаъноӣ, синонимҳо, омонимҳо ва антонимҳо мушоҳида шуда, тақрибан ба ҳам шабоҳат доранд. Агар зухуроти сермаъноӣ дар истилоҳоти китобдории забони англисӣ бештар ба назар расад, ин падида ба истилоҳоти забони тоҷикӣ низ хос аст. Ё ин ки зухуроти ҳамгунагӣ дар истилоҳоти китобдории забони англисӣ камтар ба назар расад, дар забони тоҷикӣ бошад ин ҳодисаи забонӣ хеле сермаҳсул аст.

2. Миқдори истилоҳоти китобдорие, ки дар забонҳои мавриди қиёс ба зухуроти антонимия дучор шуданд, он қадар беш нест, аммо зухуроти муродифшавӣ дар забони тоҷикӣ, махсусан дар забони хатгӣ ва гуфтугӯӣ хеле зиёдтар ба чашм мерасад.

Дар истилоҳоти китобдории англисӣ сермаъношави калимаҳо нисбат ба забони тоҷикӣ бештар дида мешавад ва дар ин забон зухуроти сермаъношавии исму феълро метавон бештар мушоҳида намуд.

ХУЛОСА

Таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои мавриди қиёс яке аз масъалаҳои умдаи илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Китоб ва китобдорӣ як ғӯшае аз фарҳанги мардуми форсу тоҷик доништа мешавад. Фарҳангҳо ва луғатномаҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои англисӣ, русӣ ва дигар забонҳои тараққикарда бениҳоят зиёд аз чоп баромада, дастраси хонандагон гардидаанд, аммо дар соҳаи китобдории истилоҳоти забони тоҷикӣ то кунун фарҳанги мукаммале чоп нагардидааст. Ба фарҳангҳои вохӯрдан мумкин аст, ки муаллифони тоҷик ба забонҳои русӣ таълиф намудаанд. Ҳамчунон ки аз маводи мавриди таҳқиқ бармеояд луғати соҳаи китобдорӣ ҳар яке аз ин забонҳо анъанаҳои махсуси таърихиву суннати худро ҳифз кардааст. Дар соҳаи китобдорӣ тоҷик истилоҳоти зиёде мавҷуданд, ки хоси забони тоҷикӣ буда, дар ягон фарҳанг шарҳу тавзеҳ наёфтааст.

1. Таҳлил ва таҳқиқи таърихӣ муқоисавӣ ва типологии масоили забоншиносии истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, аз ҷумла таҳлили сохторӣ ва маъноии онҳо дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ далели он аст, ки соҳибони ин забонҳо дар тули таърихи дуру дароз вобаста ба рушди ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ барои бунёди истилоҳот ва номгузории мафҳумҳои илмии мавриди истифода қарордодаи худ низ саҳми мондагоре гузоштанд. Ин аст, ки аксари истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёсшаванда таърихи дуру дарозро паси сар кардаанд. Аз ҷониби бузургтарин донишмандони таърихи инсоният чун Абуалӣ ибни Сино, Абурайҳонӣ Берунӣ ва садҳо нафари дигар истифода гардидани истилоҳоти ин соҳа шаҳодат бар он медиҳад, ки забони тоҷикӣ дар тули таърих ба ҳайси забони илм дорой низоми муайяни забоншиносӣ будааст ва иқтисори бунёд ва истифодаи истилоҳоти илмиро доштааст [1-М].

2. Ҳангоми таҳқиқи омӯзиши сарчашмаҳои ташаккулёбии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бояд ба вижагиҳои истилоҳнигорӣ ва истилоҳгузинӣ диққати ҷиддӣ дод, зеро ин

нахустин таҳқиқотест оид ба истилоҳоти соҳаи китобдорӣ дар забоншиносии муқоисавӣ ва омӯзиши осори қадимаи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои англисӣ ва русӣ барои омӯзиш ва кашфи истилоҳоти китобдории тоҷик айни муддаост. Аз ин рӯ маҳз тавассути омӯзиши ҳамаҷонибаи истилоҳоти соҳаи мазкур дар мавриди вижагиҳои сохтори ин забонҳо метавон маълумоти дақиқе фароҳам овард.

3. Дар замони муосир вобаста ба тараққиёти босуръати илму техника истилоҳоти зиёди соҳаи китобдорӣ тавассути забонҳои англисӣ, немисӣ, лотинӣ, итолиёвӣ, испанию фаронсавӣ ва махсусан, забони русӣ ва дар қолаби русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Ин истилоҳот ба дараҷае серистеъмол гардидаанд, ки ҳатто гунаҳои тоҷикии худро бисёр вақт аз доираи истеъмол танг карда баровардаанд.

Аз ин рӯ истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикии муосир бештар хусусияти неологизмӣ дорад, яъне дар забони тоҷикӣ калима, ибора ва ифодаҳои истилоҳоти нав ба ҳисоб мераванд [4-М].

4. Ҳангоми таҳқиқ хусусияти сохторӣ, маъноӣ ва роҳу усулҳои асосиву муқоисавии истилоҳсозиву истилоҳофарӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва хусусияти фарқкунандаи онҳо муайян карда шуд. Аз сабаби зиёд будани ибораистилоҳот дар соҳаи китобдории ин ду забон фарқият дар ҷобачогузорию ибораистилоҳот мавриди тарҷумаи истилоҳи соҳаи китобдорӣ гардид. Дар забони тоҷикӣ алоқаи ибораҳо ба воситаи бандҳои изофӣ ва ё пешояндҳо сурат мегирад, ки онҳоро ибораистилоҳоти изофӣ ва ё пешояндӣ меноманд. Дар забони англисӣ сохтани ибора тавассути пешояндҳо ва ё бидуни воситаҳои грамматикӣ сурат мегирад, ки ин тарзи қолабсозӣ аз устувор будани сохти аналитикии забони англисӣ гувоҳӣ медиҳад. Бояд зикр намуд, ки аксарияти истилоҳоти соҳаи китобдорӣ аз забони форсӣ (эронӣ), арабӣ, лотинӣ, юнонӣ ва русӣ ба забони тоҷикӣ ворид гардидаанд. Аксарияти истилоҳоти аз забони арабӣ воридгардида то ҳол тарҷума нагардида дар шакли аслии худ истифода гардидаанд, ба монанди: *китоб*, *адабиёт*,

нашириёт ва ғ. Дар сохти истилоҳҳои соҳаи китобдории забонҳои муқоисашаванда низ фарқият низ дида мешаванд. Маълум шуд, ки ибораҳои, ки тавассути алоқии изофӣ ва ё пешояндӣ дар забони тоҷикӣ сохта мешаванд, дар забони англисӣ ба як вожа ифода меёбанд [4-М].

5. Аз таҳқиқи номгӯии истилоҳоти соҳаи китобдорӣ, ки маъноҳои семантикии онҳо дар сарчашмаҳои муътамад оварда шудааст, маълум мешавад, ки дар асрҳои IX-X аллакай бисёр истилоҳоти ин соҳа дар забони тоҷикӣ ҷой доштанд [1-М].

6. Дар байни усулҳои самараноки ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забони англисӣ роҳи ташкили истилоҳот тавассути иборасозӣ ба шумор меравад.

7. Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ равиши истилоҳшавӣ тавассути усули лексикӣ-семантикӣ ва ҳолати аз калима ба истилоҳ табдилёбии калимаҳо муайян ва тафсир шудааст. Истилоҳоти китобдории забони англисӣ дар натиҷаи робитаҳои илмӣ, воридшавии луғату истилоҳоти як забон ба забони дигар дар забони тоҷикӣ ба таври васеъ истифода бурда мешаванд [3-М].

8. Баррасии истилоҳоти китобдории забони англисӣ ва муқоисаи онҳо бо истилоҳоти марбути забони тоҷикӣ нишон медиҳад, ки таркиби луғавии забони англисӣ барои пайдоиш ва тараққиёти истилоҳоти китобдорӣ имконият фароҳам оварда, таъсири он дар истилоҳсозии соҳавии забони муосири тоҷикӣ назаррас мебошад [4-М].

9. Дар раванди истилоҳсозӣ, аз ҷумла дар истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ, усули лексикӣ-семантикӣ истифода бурда мешавад, ки ба калимаи аз фонди луғавии забони адабӣ интихобшуда маънои нави илмӣ дода мешавад. Дар ин ҳолат калимаи ба истилоҳ табдилёфта аз баъзе маъноҳои лексикии худ маҳрум мешавад ва дар системаи истилоҳотии ягон соҳаи илм танҳо як мафҳуми илмиро ифода мекунад, яъне маънои истилоҳро доро мегардад [7-М].

10. Аз назари этимология ё иқтибосшавии истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои қиёшаванда, месазад таъкид кард, қисми зиёди истилоҳоти китобдорӣ забони тоҷикиро ибораҳои ташкил медиҳанд, ки пурра аз калимаҳои иқтибосшуда иборатанд. Хусусияти фарқкунандаи забони англисӣ дар он ифода меёбад, ки аксари истилоҳоти китобдорӣ забони англисӣ бошад аз забонҳои немисӣ, юнонӣ, лотинӣ, фаронсавӣ ва дигар забонҳо гирифта шудаанд. Дар натиҷаи таъсири забонҳои олмонӣ, лотинӣ, юнонӣ ва арабӣ, истилоҳоти китобдорӣ забони тоҷикӣ дар таркиби худ аз 50% то 60% истилоҳоти иқтибосӣ доранд.

11. Истилоҳоти китобдорӣ тоҷикӣ таърихи қадима дошта, таҳлили онҳо нишон медиҳад, ки манбаи пайдоиши ин навъи истилоҳот гуногун буда, онҳо дар асоси захираҳои луғавии забони тоҷикӣ ва бо роҳи иқтибосшавӣ аз дигар забонҳо ба таркиби луғавӣ ва қабати истилоҳоти забони тоҷикӣ ворид шудаанд.

12. Дар натиҷаи таҳқиқ ва таҳлили хусусиятҳои сохтори истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ муайян гардид, ки пасвандҳо дар сохтани истилоҳот дар ҳарду забон нақши калон бозӣ мекунанд. Дар сохтори истилоҳоти китобдорӣ дар забони тоҷикӣ панҷ ҳиссаи калима аз қабали реша, асос, пешванд, пасванд ва бандакҳо, ки сохтори калимаро муайян мекунанд, ба назар мерасад. Тақрибан 80%-85% истилоҳоти сохта бо ёрии пасванди исмсозӣ **-ӣ**, ки он дар сохтани сифатҳои нисбӣ низ нақши муайян дорад ва варианту муродифоти гуногуни он (чун **-гӣ**, **-вӣ**, **-акӣ**, **-онӣ**, **инӣ**) ва ғайра зиёд ба чашм мерасанд, сохта шудаанд. Дар мавқеи дуҷум пасванди **-а** ва вариантҳои он (**-ия**, **-я**, **-йя** ва ғ.) қарор дорад.

Аз таҳлилҳо ва далелҳои дар диссертатсия овардашуда маълум мегардад, ки пешвандҳо дар сохтани истилоҳоти сохтаи китобдорӣ мавқеи камтар доранд. Ин ҳолати калимасозӣ табиист, зеро пешвандҳо дар сохтани сифатҳо фаъл мебошанд ва пешвандҳои исмсоз, чун **-ба**, **-бе**,

-но, -ҳам ва ғайра дар истилоҳотсозӣ, ки як ҷузъи исмсозӣ аст, хеле кам истифода мешаванд [7-М].

13. Дар натиҷаи таҳқиқи усули морфологии ташаккули истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ таносуби ташаккули истилоҳот муайян гардид. Дар ҳар ду забон усули сермаҳсули ташаккули истилоҳот ин усули морфологӣ ё вандӣ буда, дар вақти истифодаи онҳо воҳиди забонии нав, ки танҳо як маънои истилоҳо доранд, ба вуҷуд меоянд.

Дар усули пасвандии ташаккули истилоҳот дар забони тоҷикии муосир ва забони англисӣ бисёр пасвандҳои мухталиф истифода бурда мешаванд, аммо аз ҷиҳати сермаҳсулии худ онҳо фарқ мекунанд. Пасванди «*gap*» дар ташаккули истилоҳот бештар сермаҳсултар аст.

14. Дар забони англисӣ пасвандҳои **-sion** ва **-ment** барои ташкили истилоҳоте, ки равандҳо ва пасвандҳои **-or** ва **-er** бошад истилоҳотеро, ки ба маънои дастгоҳҳо, асбобҳо, таҷхизотҳо омадаанд, ифода мекунанд. Таркиби пешвандҳо низ хеле гуногунанд. Дар байни онҳо пешвандҳои аслии лотинӣ васеъ муаррифӣ шудаанд: **ab-, ad-, sot-, co-, dis-, pre-** (22%). Ин аз он далолат медиҳад, ки забони лотинӣ дар тули асрҳо ҳамчун забони хаттии ҷомеаи англисӣ хизмат кардааст. Аз ин ру, фаровонӣ аз вурудоти лотинӣ ва калимаҳо бо пешванди лотинӣ низ ба истилоҳоти китобдорӣ хос аст [12-М].

15. Бо назардошти ташаккули истилоҳоти китобдорӣ, таҳлили усулҳои морфологӣ ва синтаксисии ташаккули истилоҳот, дар асоси таҳлили миқдории ин истилоҳот дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ, муайян гардид, ки усули синтаксикӣ нисбати усули морфологӣ самараноктар мебошад.

Ҳангоми таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ хусусиятҳои сохторӣ ва маъноии истилоҳот ба таври муқоисавӣ то ҷое ба таҳқиқу омӯзиш қашида шудааст. Инчунин хусусияти фарқкунандагӣ, монандӣ, ҳаммаъноӣ, сермаъноӣ, зидмаъноӣ, иқтибосот,

сарчашмаҳои истилоҳоти китобдории забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ ва фарқи байни онҳо муқоиса карда шуд.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Натиҷаҳои илмии бадастомада ва маводи ғирдовардари дар раванди таълиму тадриси тахассусҳои китобдорӣ, таълифу тарҷумаи асарҳои илмии тахассусӣ, китобу дастурҳои таълимӣ, таҳияи фарҳангу луғатҳои тарҷумавӣ, соҳавӣ ва хондани курсу семинарҳои махсус метавон истифода кард.

2. Таълифи диссертатсияи мазкур дар татбиқи ҳадафи Ҳукумати Тоҷикистон оид ба рушди китобхонию китобдорӣ, махсусан дар партави озмуни “Фурӯғи субҳи доноӣ китоб аст”, ки яке аз ҳадафҳои муҳимми мамлакат эълон гардидааст, хеле муҳим арзёбӣ гардида, дастовардҳои илмии он ба мутахассисони соҳа барои ифодаи мафҳумҳои гуногуни илмӣ раҳнамоӣ хубе шуда метавонад.

3. Натиҷаҳо, нуктаҳо ва маводи қори диссертатсионӣ метавонад зимни ташкил ва гузаронидани дарсу машғулияти таърихи забони тоҷикӣ, лексикология, фонетика дар факултетҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода шавад.

4. Аз рӯйи натиҷаҳои диссертатсия ҳамчунин метавон ба донишҷӯёни ихтисоси забонҳои хориҷӣ, забон ва адабиёти тоҷик, ихтисосҳои китобхонашиносӣ, библиография ва самту соҳаҳои дигар дарсу машғулиятро ба роҳ монд.

5. Натиҷаҳои бадастомадаи қори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад, амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба забоншиносӣ, махсусан лексикология ёрӣ расонад.

6. Натиҷаҳои илмии ба дастомадари метавон, дар таълифи китобҳои дарсии таърихи забони тоҷикӣ, таърихи забони англисӣ, инчунин, дар таҳияи фарҳангу луғатномаҳои англисӣ-тоҷикӣ ва ё

тоҷикӣ-англисӣ, зимни коркарди дастурҳои таълимӣ ва китобҳои дарсӣ оид ба таърихи забонҳои форсӣ-тоҷикӣ, англисӣ истифода намуд.

7. Натиҷаи кори илмӣ мазкур зимни хондани курсҳои махсус ва семинарҳои махсус оид ба забони тоҷикӣ ва англисӣ дар факултети филологияи хориҷӣ, факултети китобхонашиносӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ хидмат хоҳанд намуд.

8. Кори диссертсионӣ ва натиҷаҳои илмӣ-таҳқиқӣ он метавонад дар самту соҳаҳои китобхонашиносӣ, таърих, луғатнигорӣ, библиография ва номгузорӣ мавриди истифода қарор гирад.

9. Маводи кори диссертсионӣ метавонад заминаи хубе барои пайдо намудани ихтисораҳои соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ бошад.

10. Натиҷаҳои бадастомадаи кори илмӣ-таҳқиқӣ ҳамчунин метавонад амалан дар равшан намудани баъзе масъалаҳои вобаста ба китобдорӣ, библиография ва китобхонашиносӣ ёри расонад.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия

а) Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тавсияшудаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

- [1-А] Робияи А. Масъалаи истилоҳ ва истилоҳшиносӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408). – Душанбе: 2020, №2 (85). – С.54-59.
- [2-А] Робияи А. Усулҳои асосии калимасозӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ (ISSN-2219-5408). – Душанбе: 2020, №6 (89). – С.74-79.
- [3-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ /А.Робияи// Паёми ДДОТ ба номи С.Айнӣ. (ISSN-2219-5408). – Душанбе: 2021, №6 (95). – С.103-107.
- [4-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти сермаъноӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ / Ш. Б. Каримов., А.Робияи // Паёми ДДК ба номи А.Рӯдакӣ (ISSN-2616-5260). – Кӯлоб, 2022. – №3(28). С. 74-76.

б) Мақолаҳо дар дигар маҷмуаҳои илмӣ:

- [5-А] Робияи А. Калимасозии пешвандӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқоти дар соли 2021 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А.Рӯдакӣ, 2021. – С. 183-185.
- [6-А] Робияи А. Заминаҳои назариявии таҳқиқи истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои муқоисашаванда /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2020. – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2020. – С. 142-144.
- [7-А] Робияи А. Мафҳуми ҳиссиёт дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ /А.Робияи// Маводи (фишурдаи) конференсияи илмӣ-назариявии

хайати профессорону омӯзгорон ва донишҷӯён оид ба натиҷагирии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар соли 2018 – Кӯлоб: Матбааи ДДК ба номи А. Рӯдакӣ, 2018. – С. 154-156.

[8-А] Робияи А. Ақоиди файласуфон дар бораи об /А.Робияи// Таджикистан передовая страна в решении глобальных водных проблем. – Душанбе: Матбааи МД «Тоҷик НИИГиМ», 2018. – С. 63-65.

[9-А] Каримов. Ш. Б., Робияи А. Зухуроти антонимия дар мисоли истилоҳоти китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ/ Ш. Б. Каримов., А. Робияи// Маводи конференсияи байналмилалӣ таҳти унвони «Рушди забони давлатӣ дар партави гуфтугӯҳои фарҳангҳо. – Душанбе, 2022. – С. 86-87.

[10-А] Робияи А. Инкишофи илм ва соҳаи маориф дар замони соҳибистиклолӣ /А.Робияи // Маводи симпозиуми байналмилалӣ дар мавзӯи «Тоҷикистон дар масири таърих: истиклолият, дастовард ва дурнамо» – Душанбе, 2021. – С. 692-700.

**ФЕҲРИСТИ БИБЛИОГРАФӢ ВА РӢӢХАТИ САРЧАШМАҲО ВА
АДАБИЁТЕ, КИ ҲАНГОМИ ТАҲҚИҚОТИ ДИССЕРТАТСИОНӢ
ИСТИФОДА ШУДААНД**

1. Феҳристи сарчашмаҳои истифодашуда

Манбаъҳо

1. Абдулфайзов, С. Лексико-семантический анализ дипломатических терминов таджикского языка // Автореф. дисс... кан. фил. наук: 10.02.22/ С. Абдулфайзов. – Д, - 2013. – 27 с.
2. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Д: Маориф, 1985. – 243 с.
3. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Д: Дониш, 1985. – 473 с.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Д: Дониш, 1986. – 371 с.
5. Китобҳои электронӣ ва дастбӯӣ ба он / Душанбе: Бухоро, 2014. – 42 с.
6. Камолиддинов, Б. Услубшиносӣ / Б. Камолиддинов. – Д: Ирфон, 1983. – 115с.
7. Камолиддинов, Б. Мушкилоти истилоҳ / Б. Камолиддинов. – Даҳ соли Қонуни забон. – Д: Ирфон, 1999. – С.62-64.
8. Қосимова, М. Н. Мухтасар оид ба истилоҳоти забоншиносии пешини тоҷик / М.Н. Қосимова. – Д: Матбааи ДМТ, 2003. – 490 с.
9. Қосимова, М.Н. Таърихи забони адабии тоҷик / М.Н. Қосимова. – Душанбе: 2011. – 566с.
10. Муминов, А. Полисемия ва омонимия / А. Муминов. – Забон ва адабиёт. Қисми 1-2. –Д.: 1975. – С. 266-275.
11. Муҳаммадиев, М. Маъноӣ асли ва маҷозии калимаҳо / М. Муҳаммадиев // Маҷмуаи илмии УДТ. Чилди XXVI. Серияи фанҳои филологӣ. Н. 2. – Сталинобод, 1959. – С. 87-107.
12. Муҳаммадиев, М. Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Д: Дониш, 1968. – 214 с.
13. Муҳаммадиев, М. Синонимҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Д: Дониш, 1962. – 208 с.

14. Муҳаммадиев, М., Талбакова, Х., Нурмахмадова, Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик / М. Муҳаммадиев, Х. Талбакова, Ю. Нурмахмадова. – Д: УДТ, 1997. – 147 с.
15. Муҳаммадиев, М. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Ирфон, 1959. – 58с.
16. Мачидов, Ҳ. Сермаъноии луғавӣ / Ҳ. Мачидов. – Маърифат, 1997. -№9. – С.12.
17. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ / М. Норматов. – Д: Маориф, 1995. – 207 с.
18. Оранский, И. М. Иранские языки / И. М. Оранский. – М: Изд-во вост. лит, 1963. – 204 с.
19. Т. Зеҳнӣ. Санъати суҳан / Т. Зеҳнӣ. – Д: Ирфон, 1979. – 328 с.
20. Сулаймонов, С. Китобҳои мубориз: Таҳлили вазъи фаъолияти китобхонаҳои Афғонистон / С. Сулаймонӣ. – Душанбе, 1988. – 20с.
21. Сулаймонӣ, С. Суҳане чанд оиди истилоҳсозӣ дар китобдорӣ / С. Сулаймонӣ. – Сайре дар олами китоб. – Душанбе, 1996. С.3-5.
22. Сулаймонов, С. Библиотечное дело в Иране: История и современное состояние / С. Сулаймонов. – Душанбе: Дониш, 1994. – 312с.
23. Сулаймонов, С. Андар таҳқиқи китобхонаҳои Эрони бостон. / С. Сулаймонӣ. – Китоб ва китобдорӣ дар фарҳанги мардуми эронӣ. – Адиб, - С.69-74.
24. Сулаймонов, С. «Алфехрист»-и Ибни Надим / С. Сулаймонӣ. – Анис.- 1999.-№1.-С 53-57.
25. Сулаймонов, С. Таърихи китобдорӣ кишварҳои хориҷ / С. Сулаймонов. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 255 с.

2. Адабиёти илмӣ

А) Ба забони тоҷикӣ

26. Мирзо, Ҳ. С. Мушкилоти забони илм ва истилоҳот / С. Ҳ. Мирзо. – Душанбе: Дониш, 2015. – 323.с

27. Муҳаммадиев, М. Лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик / М. Муҳаммадиев. – Душанбе: Ирфон, 1959. – 58с.
28. Мачидов, Ҳ. Забони адабии муосири тоҷик. ҷ. 1. Луғатшиносӣ / Ҳ. Мачидов. – Д: Маориф, 2007. – 243 с.
29. Мачидов, Ҳ. Сермаъноии луғавӣ / Ҳ. Мачидов. – Маърифат. – 1997. - №9. – С.12.
30. Маъсумӣ, Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии ҳозираи тоҷик / Н. Маъсумӣ. – Сталинобод: Нашр. дав. Тоҷ., 1959. – 294 с. 71.
31. Мамадназаров, А. Хусусиятҳои имло дар забонҳои англисӣ ва тоҷикӣ /А. Мамадназаров.– Душанбе: «Андалеб-Р», 2015. – 136 с.
32. Назарзода, С. Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷикӣ дар садаи XX /С. Назарзода. – Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.
33. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ / М. Норматов. – Д: Маориф, 1995. – 207 с.
34. Норматов, М., Зикриёев, Ф. К. Забоншиносии умумӣ / М. Норматов., Ф. К. Зикриёев. – Д: Матбуот, 2006. – 263 с.
35. Норматов, М. Муқаддимаи забоншиносӣ / М. Норматов. – Душанбе: Маориф, 1995. С – 48.
36. Роҳнамои хонанда. Дастури тавсиявӣ. – Душанбе: КТМ, 2016. – 40с.
37. Сулаймонӣ, С. Фаслномаи китоб (дафтари аввал ва дуввум) / С. Сулаймонӣ. – Душанбе: 1998. – 59 с.
38. Султон, М. Ҳ. Истилоҳоти илмии «Китоб-ут-тафҳим»-и Абурайҳони Берунӣ / М.Ҳ. Султон. –Д: Деваштич, 2003. – 164 с.
39. Саидов, М. Б. Сохти морфологӣ ва қабатҳои забони антропонимҳои Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он) /Б. М. Саидов.–Душанбе, «Матбаа».-2020. – 112 с.
40. Саидов М. Б. Вижагиҳои луғавӣ-маъноии топонимия дар Қуръон (дар асоси тарҷумаи тоҷикии он) /М.Б. Муҳаммад. –Душанбе, «Матбаа» 2021. 86 с.

41. Томпсон, Ч. Таърихи усули китобдорӣ / тарҷумаи Маҳмуд Ҳақиқӣ / Ч. Томпсон. – Техрон: 1987. – 234 с.
42. Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон. Китоби V. – Душанбе: Ирфон, 2013. – 238с.
43. Хоҷаев, С. Забони адабии тоҷик дар ибтидои асри 20. / С. Хоҷаев. – Душанбе: Дониш, 1987. – 166 с.
44. Холзода, Б. Тарбияи китобдорон дар Тоҷикистон / Б. Холзода. – Китоб ва китобдорӣ дар фарҳанги мардуми эронӣ. - Маҷ. илмӣ. – Душанбе: Адиб, 1992. – С. 89 – 98.
45. Хоҷаев, Д. Ташаккул ва таҳаввули илми забоншиносии форсу тоҷик дар асри миёна / Д. Хоҷаев. – Душанбе: Диловар-ДДМТ, 1998. – 152 с.
46. Ҳалимов, С. Таърихи забони адабии тоҷик [асрҳои ҶI-ҶIII] / С. Ҳалимов. – Душанбе, 2002. – 96 с.
47. Ҳошимов, С. Калимаҳои иқтибосии «Гулистон»-и Саъдӣ // Мақолаҳо доир ба забон ва адабиёти тоҷик [Маҷмуи мақолаҳои аспирантон] / С. Ҳошимов. – Душанбе, 1972. – с.41-50.
48. Ҷӯраев, Х.А. Таҳлили сохторӣ-маъноии истилоҳоти адабиётшиносӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ // Диссер... н. и. фил: 10.02.20 / Х.А. Ҷӯраев. – Д, 2019. С – 19-22.
49. Шарофиддин, Р. Исм / Р. Шарофиддин. – Душанбе: Дониш, 1981. – 215с.

Б) Ба забони русӣ

50. Бархударов, С.Г. О значении и задачах научных исследований в области терминологии / С.Г. Бархударов. – Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М: 1970. – С.7-10.
51. Бархударов, С.Г. Проблемы языка, науки, техники. Логические, лингвистические и исторические аспекты терминологии / С.Г.Бархударов. – М: Наука, 1970. – 127 с.

52. Бахтурина, Т.А, Сукиасян. Э. Р. Современная каталогизационная терминология / Т. А.Бахтурина, Э. Р. Сукиасян. – М, 1992. – 197с.
53. Ванеев, А. Н. Развитие библиотечковедческой мысли в России в XI-XVIII веках / А.Н. Ванеев. – Учеб. Пособ: Санкт-Петербург, 1992. – 60с.
54. Виноградов, В. В. Лексикология и лексикография: Избранные труды/ В. В. Виноградов. – М: Наука, 1977.–312 с.
55. Виноградов, В.В. Введение в переводоведение / В.В. Виноградов. – М.: 2001. – 427 с.
56. Винокур, Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О.Винокур. – Труды МИИФЛ, 1939. Вып. 5. С.3-55.
57. Вопросы лексикологии английского и фразообразования: Межвуз. Сб. науч. Трудов. – Ростов н/Д: РГПИ, 1980. – 76 с.
58. Вопросы лексикологии английского и фразообразования: Межвуз. Сб. науч. Трудов. – Ростов н // Д: РГПИ, 1980. – 76 с.
59. Гафуров, А. Г. Лично-собственные имена в таджикском языке/А. Г. Гафуров. – АКД–Душанбе, 1964. – 24 с.
60. Головин, Б.Н. Кобрин Ю.Р. Лингвистические основы учения о терминах. (Учеб. Пособие для филол. Спец. Вузов) / Б.Н.Головин. – Москва.: Высш. Шк, 1987. – С. 15.
61. Грантовский, Э. А. Ранняя история иранских племен Передней Азии /Э. А. Грантовский.–М: Наука, 1970.–394 с.
62. Даниленко, В.П, Скворцов, Л.И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии / В.П. Даниленко, Л.И. Скворцов. – Вопросы языкознания. – 1981. - №1. – С.7-16.
63. Даниленко, В.П. Исследования по русской терминологии / В. П. Даниленко. – Сборник статей. – М: Наука, 1971. – 231 с.
64. Даниленко, В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В.П. Даниленко. – Исследования по русской терминологии. – М.: Наука, 1971. – С.7-67.

65. Даниленко, В.П. Лингвистические требования к стандартизируемой терминологии / В.П. Даниленко. – Терминология и норма. О языке терминологических стандартов. – М.: Наука, 1972. – 120 с.
66. Даниленко, В.П. О месте научной терминологии в лексической системе языка / В.П. Даниленко. – Вопросы языкознания. – 1976. – №4. – С. 64-71.
67. Даниленко, В.П. О терминологическом словообразовании / В.П. Даниленко. – Вопросы языкознания, 1973, №4. – С.76-83.
68. Демирова А.К. Управление наиболее употребительных глаголов в современном русском языке / А. К. Демирова. – М.: Высш.шк., 1969. – 260 с.
69. Джаматов, С. Становление и развитие лингвистического терминологии таджикского и английского языков / С. Джаматов. – Душанбе: 2017. – 412 с.
70. Калайджиева, К. 40 лет библиотечного дело в Болгарии / Библиотековед. И библиогр. за рубеж / К. Калайджиева. – М.: 1985. - Вып.102.- С. 7-20.
71. Калонтаров, Я.И. Орфографический словарь литературного таджикского языка / Я.И. Калонтаров. – Душанбе.: Ирфон, 1974. – 333 с.
72. Канделаки, Т. Д. Вопросы моделирования систем значений упорядоченных терминологий / Т. Д. Канделаки. – Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М: 1969. – С. 3-31.
73. Канделаки, Т. Д. Терминологическая работа в системе научных учреждений АН СССР / Т. Д. Канделаки. – Вопросы языкознания, 1979. – № 5. – С. 123-132.
74. Канделаки, Т. Д. Вопросы моделирования систем значений упорядоченных терминологий / Т. Д. Канделаки. – Современные проблемы терминологии в науке и технике. – М: 1969. – С. 3 -31.
75. Канделаки, Т. Д. Терминологическая работа в системе научных учреждений АН СССР / Т. Д. Канделаки. – Вопросы языкознания, 1979. – № 5. – С. 123-132.
76. Канделаки, Т. Д., Семантика и мотивированность терминов / Т. Д. Канделаки. – М.: Наука, 1977. – 167 с.

77. Канделаки, Т.Д. Семантика и мотивированность терминов / Т.Д. Канделаки. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
78. Каушанская, В. Л., Ковнер, Р.Л. Грамматика английского языка / В. Л. Каушанская, Р.Л. Ковнер. – Москва, 2009. – С. 267-274.
79. Каушанская, В. Л., Ковнер, Р.Л. Грамматика английского языка / В. Л. Каушанская, Р.Л. Ковнер. – Москва, 2009. – С. 267-274.
80. Качалова, К.Н. Израилевич, Е.Е. Практическая Грамматика английского языка / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – М.: 2013. -стр. 361-363, 386.
81. Крупская, Н. К. О библиотечном деле / Н.К. Крупская. – М.:1957. – 270 с.
82. Ласкеев, Н. А. Научные и специальный библиотеки европейских социалистических стран / А.Н. Ласкеев. – Учеб. пособ.: Л, 1977. – 36 С.
83. Лейчик, В.М. Предмет, методы и структура терминоведения / В. М. Лейчик. – Вопросы языкознания. – М. – 2007. – 256 с.
84. Ленин, В.И. И библиотечное дело / В.И.Ленин. – М.: Кн. Палата, 1987. – 656 с.
85. Лотте, Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д.С. Лотте. – М.: Наука, 1982. – 150 с.
86. Лотте, Д.С. Как работать над терминологией / Д.С Лотте. – Основы и методы изучения терминологии. – М.: Наука, 1968. – С. 39-48.
87. Мамаджанова, Л. М. Семантико-структурный анализ юридических терминов в английском и таджикском языках // Автореф. дис... канд. фил. наук: 10.02.20 /Л. Мамаджанова. – Д: 2006. – 26 с.
88. Нуров, П. Г. Становление и развитие таджикской физической терминологии. / Автореферат дис... канд. фил. наук: 10.02.22 / П. Г.Нуров. – Д., 1997. – 26 с.
89. Оранский, И. М. Введение в иранскую филология / И.М. Оранский. – М.: Наука, 1988. – 388 с.
90. Оранский, И.М. Иранские языки в историческом освещении / И.М. Оранский. – М.: Наука, 1988. – 388 с.

91. Основы иранского языкознания: Древнеиранские языки. – М.: Наука, 1979. – 387 с.
92. Пейсигов, Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка / Л.С. Пейсигов. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 199 с.
93. Поновой, Р. З. Библиотечное обслуживание детей и юношества / Р.З. Поновой. – М.: Пашков дом, 2004. – 256с.
94. Реформатский, А. А. Что такое термин и терминология / А.А.Реформатский. – Изд-во Акад. наук СССР, 1959. – 68-68
95. Розенфельд, А.З. Великаны в таджикском фольклоре и топонимике [Текст] /А. З. Розенфельд. – Фольклор и этнография. –Л., 1977.– С.92-96.
96. Рыбакин, А. И. Словарь английских личных имен: 4000 имен/А. И. Рыбакин.–3-е изд., испр–М.: ООО Издательство АСТ, 2000–224 с.
97. Саймиддинов, Д. Лингвистическая интерпретация среднеперсидских текстов/Д. Саймиддинов. – Дис...канд. фил. Наук – Л., 1980–200с.
98. Соколов, С. Н. Язык Авесты [учебное пособие] /С. Н. Соколов. – Л., 1964–120 с.
99. Соколова, В. С. Рушанские и хуфские тексты и словарь / В. С. Соколова. – М – Л.: АН СССР, 1959.–338 с.
100. Соколова, В. С., Неменова, Р. Л., Богорад. Ю. И. Новые сведения по фонетике иранских языков /В. С. Соколова., Р.Л.Неменова. – Тр. ИЯ, АН СССР I. I–М, 1952. – с. 27–34.
101. Сулаймонов, С. Лингвистические основы топонимики в трудах арабского средневекового автора Якута ал–Хамави [XIII в]: автореф. дис.... канд. филол. наук/С. Сулаймонов. – М, 1979. – 20 с.
102. Суперанская, А. В. Восточные имена/А. В. Суперанская. – Ударение в собственных именах в современном русском языке. – М, 1966. – С. 108-115.
103. Суперанская, А. В. Микропонимия, макропонимия и их отличие от собственно топонимии/А. В. Суперанская. – Микропонимия – М: 1967.–С. 23-30.
104. Суперанская, А. В. Структура имени собственного. Фонология и морфология/А. В. Суперанская. – М.: Наука, 1969.–207.

105. Суперанская, А. В. Что такое топонимика?/А. В. Суперанская. – М: Наука, 1985.–175 с.
106. Хайдари, Ш. Из истории изучения антропонимии ираноязычных народов/Ш. Хайдари. – Пермь: ОТ и ДО, 2009.–190 с.
107. Хасанов, А. Лексические особенности «Худуд-ал-олам»: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 02/А. Хасанов. – Душанбе, 1986–22 с.
108. Хромов, А. Л. Очерки по топонимии и микропонимии Таджикистана/А. Л. Хромов. – Душанбе: Ирфон, 1975.–128 с.
109. Хромов, А. Л. Структурно-словообразовательные особенности согдийской антропонимии / А. Л. Хромов. – Ономастика Узбекистана–Тошкент: Укитувчи 1987.–365 с.
110. Хромов, А. Л. Хорезм в древнеиранских и среднеиранских письменных источниках/А.Л.Хромов.–Худжанд: Нури маърифат, 2008. – 256 с.
111. Шанский, Н. М. Лексикология современного русского языка/Н. М. Шанский. – М.: Просвещение, 1964.–370 с.

В) Ба забони хоричӣ

112. Bartholomae, Chr. Altiranisches Wörterbuch /Chr. Bartholomae.–Strassburg, 1904.–2000 s., 865; 3, 314-315
113. Bartholome, C. Altiranisches wörterbuch /C. Bartholome. – Strasburg, 1904. – 638
114. Betty, S. English grammmer / S. Betty. – Longman, 1956. – 530 p
115. Horn, P. Grundriss der neupersische etymologie / P. Horn. – Strassburg, 1893. – 678.
116. Haugen, E. The Analysis of Linguistic Borrowing/ E. Haugen. – Language. 1950. Vol. 26. – P. 201-231.
117. Robertson, S. Development of Modern English / S. Robertson. – NY, 1955. – 469 p.
118. W. Walter. Printed in England. At the Oxford University Press / W. Walter. – Impression of 1927., 336.

3. Фарҳангҳо

А) Ба забони тоҷикӣ

119. Алиакбар, Деххудо. Луғатнома/Д. Алиакбар. – Ҷ. 1–Техрон, 1377. – 527 с.
120. Алиакбар, Деххудо. Луғатнома/Д. Алиакбар. – Ҷ. 8–Техрон, 1341. – 605 с.
121. Алиакбар, Деххудо. Луғатнома/Д. Алиакбар. – Ҷ. 9–Техрон, 1341. – 500 с.
122. Алиакбар, Деххудо. Луғатнома. /Д. Алиакбар. – Ҷ. 15–Техрон, 1341. – 396 с.
123. Абдусалом, М. Фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ / М. Абдусалом. – Душанбе.: 2007. – 1079 с. 166.
124. Анварӣ, Ҳ. Фарҳанги фишурдаи сухан / Ҳ. Анварӣ. – Ҷ. 1–Техрон: Сухан, 1386. – 6417.
125. Бобомуродов, Ш. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ/Ш. Бобомуродов. – Душанбе: Матбааи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2016. –428 с.
126. Доро, Н. Фарҳанги Доро / Н. Доро. – Наҷот–Душанбе: Пажӯҳишгоҳи фарҳанги форсӣ-тоҷикии Сафорати ҶИЭ дар Тоҷикистон, 2012. – 600 с; +8 с. форсӣ
127. Дустӣ, М. Ҳ. Фарҳанги татбиқӣ-мавзуии забонҳо ва гӯйишҳои эронии нав–Фарҳангистони забон ва адаби форсии Техрон/ Ҳ. М. Дустӣ. – 2010 (1389). Дар ду ҷилд–1189 с.
128. Ғиёсуддин, М. Ғиёс-ул-луғот/М. Ғиёсуддин. – Таҳияи матн бо пешгуфтор, тавзеҳот ва феҳристи А. Нуоров–Душанбе: Адиб–Ҷ. 1, 1987. – 480 с.
129. Ислом, Ҷ. Луғати русӣ-тоҷикии китобдорӣ ва иттилоотшиносӣ / Ҷ.Ислом. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 278с.
130. Истилоҳномаи китобдорӣ: форсӣ ба тоҷикӣ ва русӣ таълифи Пурии Султонӣ ва Фарвардини Ростин. – Душанбе, 1993. – 210с.
131. Муҳаммад, Ғ. Ғиёс-ул-луғот/Ғ. Муҳаммад. –Душанбе: Адиб, Ҷ. 2, 1988.– 416 с.
132. Муҳаммад, М. Фарҳанги форсӣ/М. Муҳаммад.–Техрон, Ҷ. 2. 1996.– 2274 с.

133. Муҳаммад, Р. Д. Фарҳанги вожаҳои исломӣ / Р. Д. Муҳаммад. – Техрон, 1374. – 294 с.
134. Муҳаммадхусайни, Б. Бурҳони қотеъ/Б. Муҳаммадхусайн. – Ҷ. 1–Душанбе: Адиб, 1993. – 416 с.
135. Муҳаммадхусайн, Б. Бурҳони қотеъ / Б. Муҳаммадхусайн. – Дар панҷ чилд–Техрон: Амири Кабир, 1391. – 2470с.
136. Нуров, А. Фарҳанги ашъори Рӯдакӣ/А. Нуров.–Душанбе: Маориф, 1990. – 368 с.
137. Нуров, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ. Ҷ. 1. /А. Нуров.– Душанбе, 1983. – 536 с.
138. Нуров, А. Фарҳанги осори Ҷомӣ. Ҷ. 2. /А. Нуров. – Душанбе, 1984.– 608 с.
139. Парвона, Ҷ. Фарҳанги тоҷикӣ ба англисӣ / Ҷ. Парвона. – Душанбе: 2008. – 978с.
140. Сулаймонӣ, С. Фарҳанги арабӣ-тоҷикӣ / С. Сулаймонӣ. – Иборат аз ду чилд–Душанбе: Эр-Граф, 2005. Ҷ. 1–1046 с. ; Ҷ. 2–1208 с.
141. Самарқандӣ, Я. Ш. Фарҳанги номвожаҳои форсии тоҷикӣ/Ш. Я. Самарқандӣ.–Душанбе: Эр-Граф, 2010. – 392 с.
142. Фараҳвашӣ, Б. Фарҳанги форсӣ ба паҳлавӣ/Б. Фараҳвашӣ. – Техрон: Донишгоҳи Техрон. Муассисаи интишорот ва чоп, 1380. – 571 с., 438; 10; 34; 4, 93
143. Фарҳанги забони тоҷикӣ [иборат аз ду чилд]–М.: СЭ, 1969. – 952 с.
144. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX) иборат аз ду чилд/Дар зери таҳрири М. М. Шукуров, В. А. Капранов, Р. Ҳошим, Н. А. Маъсумӣ–М.: Советская энциклопедия, 1969. Ҷ. 1. – 951 с. ; Ҷ. 2–952 с.
145. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ (иборат аз 2 чилд)–Душанбе: Пажӯҳишгоҳи забон ва адабиёти Рӯдакӣ. 2010. (нашри дувум), Ҷ. 1. – 996 с. ; Ҷ. 2. – 1095 с.
146. Ҳасан, А. Фарҳанги фишурдаи сухан/А. Ҳасан. – Техрон: Сухан, 1386– Ҷ. 2–6479 с

147. Чаматов, С. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ (англисӣ-русӣ-тоҷик) / С. Чаматов. – Д.: Шучоӣён, 2011. – 250 с.

148. Чаматов, С. Фарҳанги истилоҳоти забоншиносӣ (англисӣ-русӣ-тоҷикӣ). Нашри дуюм бо тағйиру иловаҳо / С. Чаматов. – Д.: Нашриёти «Бухоро», 2016. – 208 с.

Б) Ба забони русӣ

149. Абаев, В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка/В. И. Абаев. – В четырёх томах–М–Л.: Наука, 1958. Т. 1. – 655 с.

150. Абаев, В. И. О собственных именах нартовского эпоса/В. И. Абаев. – Язык и мышление–Л., 1935. – 442 с.

151. Абаев, В. И. О собственных именах нартовского эпоса/В. И. Абаев. – Язык и мышление–Л., 1935. – С. 63-78.

152. Абаев, В. И. Осетины-остаток скифов-иранцев Осетинский язык и фольклор/И. В. Абаев. – Т. I–М–Л.: АН СССР, 1949. – 601с.

153. Абаев, В. И. Осетины-статок скифов-иранцев Осетинский язык и фольклор/И. В. Абаев. – Т. I–М–Л.: АН СССР, 1949. – 601с.

154. Абаев, В. И. Персидский топоним Xūnsār/В. И. Абаев. – Топонимика Востока. М., 1969. – 128 с.

155. Абаев, В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка/В. И. Абаев. – Т. 1–М–Л.: Наука, 1958–655 с. ; Т. 2., 1973–450 с.

156. Арзуманов, С. Д., Каримов, Х. К. Русско-таджикский словарь / С. Д. Арзуманов. – Душанбе: Маориф, 1981. – 398 с.

157. Абодуллоева, С. Ю. Ономастикон суфийской поэзии: структурный, семантический и функциональный аспекты [на материале произведений Абульмаджа Санаи, Фаридаддина Атгара и Джалаладдина Балхи] / С. Ю. Абодуллоева. – АДД–Душанбе, 2017–50с.

158. Беляев, Е.Г. Семантика слова / Е.Г. Беляев. – М.: Высш. шк., 1987

159. Кандаков, Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кандаков. – М.: Книга по Требованию, 2013. – 720 с.

160. Никонов, В. А. Система личных имен [Текст]/В. А. Никонов. – Имена народов мира–М., 1967. – 234 с.
161. Подолская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подолская. – М.: Наука, 1964. – 156 с.
162. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка/М. Фасмер. – Т. 1–М.: Прогресс, 1964–563 с; Т. 2, 1967–671 с.
163. Фрай, Р. Наследие Ирана. Культура народов Востока. Материалы и исследования [Текст] Р.Фрай. – М. : Наука, 1-е изд., 1972; 2-е изд. –М. : Восточная литература, 2002. –426 с.
164. Шанский, Н. М. Краткий этимологический словарь русского языка /Н. М. Шанский.–М.: Просвещение, 1971. – 542 с.
165. Эдельман, Д. И. Этимологический словарь иранских языков / Д. И. Эдельман. – Т. У–М.: Изд–во «Восточная литература» РАН, 2011. – 415 с.
166. Штернгерц Б.М. Терминообразование /Б.М. Штернгерц. – М.: Выс.шк., 1962. – 412 с.
167. Шокиров, Т.С. Формирование и развитие юридических терминов таджикского языка: дис. ... док. филол. наук. /Т.С. Шокиров. – Душанбе, 2011. - 341с.
168. Чавчавадзе Т.А. Именное словосложения в персидском языке и проблема сложного слова: афтореф. дис. ... док. филол. наук. /Т.А. Чавчавадзе. – М.: 1986.- 48 с.
169. Чемерис И.Б. Английская лингвистическая терминология: становление и эволюция /И.Б. Чемерис. – М.:1999. –154 с.
170. Чхеидзе Д.Т. Именное словообразование в персидском языке /Д.Т. Чхеидзе. – Тбилиси: Мецниерева, 1969. – 103 с.
171. Эрназаров С. и др. «Аджойб-ул-махлукот ва гаройб-ул-мавдjudат» как источник исторической лексикологии» / С.Эрназаров [и др.]. –Душанбе, 1991. – 16 с.
172. Этимология технических терминов в нефтяной и газовой промышленности: Единый Стандарт, 2015. – 5с.

В) бо забони форсӣ

173. فرهنگ فارسی عمید، تألیف حسن عمید-تهران: امیر کبیر، 1362. 1144 ص
174. فرهنگ فارسی معین، تألیف محمد معین (یکجلدی)، تهران: نشر سرایش، 1387. 1239 ص. 2
175. قرآن مجید. مترجم: مهدی الهی قمشه‌ای-قم: چاپخانه‌ی بزرگ قرآن کریم، 1385. 882 ص
176. بهرام فره‌وشی. فرهنگ فارسی به پهلوی-تهران. 1381-571 ص
- تهران 177. محمد پادشاه بن غلام محیی الدین شاد. فرهنگ آندراج. فرهنگ جامع فارسی. چاپ محمد دبیرسیاقی
178. محمد معین. فرهنگ فارسی. 6 جلد-تهران

Г) Ба забони англисӣ

179. Antrushina, G.B., Afanasyeva, O.V., Morozova, N.N. English lexicology / G. B. Antrushin., O. V. Afanasyeva., N. N. Morozova . – Moscow. 1985. – 222 p.
180. Crawford, C. Linguistic Theory of Translation / C. Crawford. – Oxford, 1965. – 369p.
181. Crystal, D. A. The Cambridge encyclopedia of language. – Cambridge / D.A. Crystal. – CUP, 1997, 2nd edn. – 480 pp.
182. Colin, J., Steller, K. Concise dictionary of library and information science / J. Colin, K. Steller. – De gruyter saur.: 2007. – 160 p.
183. Donald, G. Dictionary of American library biography / G. Donald. – Wesport: 2003. – 116c.
184. J, A. Cuddon. A dictionary of literary terms and literary theory/ Cuddon. J.A. – Fifth edition, published in UK. (USA) 2013. – 801p.
185. M, John. Dictionary Library and Information Science / M, John. – Wesport: 2003. – 733 c.
186. Michael, L. C. AL glossary of library and information science / L. C. Michael. - (fourth edition) –Chicago – 2013, M, John. Dictionary of library and information science /John. M // Chicago. – 2002.
187. M, John. Glossary of library term / John. M. – Chicago. – 2007 48p.
188. Turner, R. L. Acomparative dictionary of the Indo-Aryan languages–second impression. /R. L. Turner.–London, 1973. – 9987 p.

189. The shorter Oxford English / William Little. Volume I. A to M. Great Britain. London. 1965. – 1306 p.
190. The shorter Oxford English / William Little. Volume II. N to Z. Great Britain. London. 1965. – 2515 p.
191. The world encyclopedia dictionary. Volume 1. From A-K. – Chicago. 1964. – 1088 p.
192. The world encyclopedia dictionary. Volume 1. From L-Z. – USA. Chicago. 1964. – 2266 p.
193. The world encyclopedia dictionary. Volume 1. From L-Z. – USA. Chicago. 1964. – 2266 p. 150.
194. V, John. The English-Russian Dictionary of Library and Information Terminology. Англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности / John. V. – Санкт-Петербург.: - Профессия, – 2005. – 266.c.
195. Webster's new collegiate dictionary. – USA: G & C. Merriam Co., Publishers Springfield, Mass., 1950. – 1214 p.
196. Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume I. A to G. – USA. Chicago. 1961. – 2662 p.
197. Webster's third new international dictionary of the English language unabridged with seven language dictionary. Volume II. H to R. – USA. Chicago. 1993. – 1993 p.

ЗАМИМА

Истилоҳоти марбути соҳаи китобдорӣ дар забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ

тоҷикӣ	англисӣ	русӣ
абонементи гурӯҳӣ	group subscription	коллективный абонемент
адиб	writer	писатель
адабиёт	literature	литература
адабиёти бачагона	children`s literature	детская литература
адабиёти илмӣ	sciencetific literature	научная литература
адабиёти бадеӣ	fiction literature	художественная литература
адабиётшиносӣ	literature	литературоведение
адабиёти ҷаҳон	world literature	мировая литература
адабиёти классикӣ	classical literature	классическая литература
адабиёти миллӣ	national literature	национальная литература
адабиёти сиёсӣ	political literature	политическая литература
адабиёти легалӣ	legal literature	юридическая литература
адабиёти омафаҳм	popular literature	популярная литература
адабиёти тиббӣ	medical literature	медицинская литература
адабиёти педагогӣ	pedagogical literature	педагогическая литература

адабиёти шавқовар	interesting literature	интересная литература
адабиёти варзишӣ	sport literature	спортивная литература
адабиёти лексикографӣ	lexicographic literature	лексикографическая литература
адабиёти маданӣ	cultural literature	культурная литература
адади чоп	print number	печатный номер
аломат	sign	знак
аломатгӯзорӣ	marking	маркет
аломати таснифот	classification sign	классификационный знак
алифбо	alphabet	азбука
алифбои лотинӣ	latin alphabet	латинский алфавит
алифбои гунгҳо	dumb alphabet	немой алфавит
андоза, ҳаҷм	size	размер
андозаи саҳифа	page size	размер страницы
андозаи албомӣ	album size	альбомный размер
андозаи нашр	publication size	размер публикации
аннотатсияи педагогӣ	pedagogical annotation	педагогическая аннотация
архив	archive	архив
асар	trace	произведение

асарҳои мустақил	independent trace	самостоятельное произведение
асари лирикӣ	lyrical trace	лирическое произведение
асарҳои чопӣ	printed trace	печатные работы
асари бузург	great trace	большое произведение
асари номаълум	unknown trace	неизвестное произведение
асари нотаом	unfinished trace	незаконченное произведение
асари чопнашуда	unpublished work	непечатное произведение
асари насрӣ	prose work	прозаическое произведение
асари назмӣ	poetry work	поэтическое произведение
асари иқтибосшуда	quoted work	цитируемое произведение
асари адабӣ	literary trace	художественное произведение
асбоб	instrument	инструмент
асноди меъёрӣ	normative document	нормативная документация
афсона	tale	сказка
ахборот	report	отчет, рапорт
ахбороти хаттӣ	written report	письменная информация
ахбороти илмӣ	scientific report	научная информация

ашъор	poetry	творчество
ашёҳои техникии китобхона	library technical items	технические средства библиотеки
барга	card	карточка
баргаи китоб	book card	книжная карточка
баргаи байналмилалӣ	international card	международная карточка
баргаи маълумотдиҳӣ	reference sheet	справочная карточка
бандҳо	paragraph	параграф
бахшҳо	parts	разделы, глава
база	base	база
базаи моддӣ	material base	материальная база
баҳисобгирӣ	accounting	записывать, учёт
бақайдгирӣ	registration	регистрация
библиография	bibliography	библиография
библиограф	bibliographer	библиограф
библиографияи кишваршиносӣ	bibliography of ethnography	этнографическая библиография
библиографияи танқидӣ	critical bibliography	критическая библиография
библиографияи оммавӣ	public bibliography	общедоступная библиография

библиографияи тасвирӣ	image bibliography	изобразительная библиография
библиографияи миллӣ	national bibliography	национальная библиография
библиографияи ҷамъиятшиносӣ	sociological bibliography	общественная библиография
библиографияи умумӣ	general bibliography	общая библиография
бисёрнусха	multiplication	многотиражный
бисёрчилда	multicase	многотомный
билети хонандагӣ	reader`s ticket	билет читательский
боқимондаи нашр	the rest of publication	остальная часть публикации
болои саҳфа	top of page	верх страницы
бюрои матбуот	press office	пресс-служба
варақа	paper	лист
варақи чопӣ	printed sheet	распечатательный лист
варақаи корӣ	worksheet	рабочий лист
варақи нашрӣ	publication sheet	публикационный лист
васоити таълимӣ	teaching items	учебное пособие
васегии китоб	latitude book	широта книги
васегии раф	shelf width	ширина полки

васегии фонд	fund width	ширина фонда
вожаи рамзӣ	code word	символическое слово
вожанома	dictionary	словарь, глоссарий
вожа	word	слово
гурӯҳи муаллифон	authers group	группа авторов
гурӯҳи хонандагон	readers group	группа читателей
гурӯҳи илмӣ	scientific group	научная группа
гумшуда	misplaced	потерянный
гуфтугӯӣи корӣ	interview	рабочее собеседование
гӯянда, нотик	speaker	оратор
графикаи китоб	book graphic	графика книги
ғарамкунии фонд	book collection	коллекция фонда
ғайритичоратӣ	nonprofit	некоммерческий
ғайританқидӣ	non-critical	некритичный
дафтари шикоят	complaint notebook	книга жалоб
даврзании китоб	book rotation	ротация книг
даъватномаҳо	invitations	приглашения
даврахои кутоҳмуддат	short periods	краткосрочные периоды
дастнависи қадима	ancient manuscript	древняя рукопись

дастурҳои библиографӣ	bibliographic manuals	библиографические пособия
дукони китоб	bookshop	книжная лавка
дӯстдорӣ китоб	book lover	книголюб
дуконча	bookshop	лавочка
ёридиҳанда	assistant	вспомогательный
зарарасонҳои китоб	book pests	книжные вредители
забонҳои классикӣ	classical languages	классические языки
захира	stock	резерв
зерпараграф	subheading	подпункт
зичии фонд	fund density	плотность фонда
зиёдкунӣ	increase	увеличивание
ибораи адабӣ	literary expression	литературное выражение
изҳорот	statement	заявление
иқтисодиёти китоб	book economics	книжная экономика
интихоби адабиёт	literature selection	выбор литературы
ислоҳкунӣ	correction	исправление
калима	word	слово
китоб	book	книга

китобхона	library	библиотека
китоби хониш	reading book	книга для чтения
китобҳои дарсӣ	textbooks	учебники
китобҳои бадеӣ	fiction books	художественные книги
китоби бисёрранга	multi-colored book	разноцветная книга
китобҳои нарасо	missing book	пропавшие книги
карточка	card	карточка
картаҳо	cards	карты
картетека	card	картотека
карточкаи баргаи пешакӣ	advance card	предварительная листовая картотека
коғаз	paper	бумага
кори китобхона	library work	библиотечная работа
кор бо хонандагон	work with reader	работа с читателями
корманд	worker	работник
котиб	secretary	секретарь
курсӣ	chair	стул
қироатхона	reading-room	читальный зал
қимати китоб	book value	ценность книги

қироатқунанда	reader	чтец
қутии китоб	book box	книжный ящик
лавҳа	board	доска
лавҳаи китоб	book board	книжная доска
лавҳаи эълонҳо	notice board	доска объявлений
лавҳаи аксҳо	pictuers board	доска отражений
луғатнигор	lexicographer	лексикограф
луғат, қомус, фарҳанг	dictionary	словарь
луғати шеваҳо	dictionary of dialects	словарь диалектов
луғати терминологӣ	dictionary of terminology	терминологический словарь
луғати синонимҳо	dictionary of synonyms	словарь синонимов
мақола	article	статья
матбаа	printing house	типография
матни китоб	textbook	текст книги
матбуот	press	пресса
мачалла	magazine	журнал
мачмуаи шеърҳо	collection of verses	сборник стихов
мачмуаи қонунҳо	collection of laws	свод законов

мачмуаи мақолаҳо	collection of articles	сборник статей
мачмуаи сурудҳо	collection of sings	сборник песен
махзан	store	база данных, сокровищница
махзани бойгонӣ	archive database	архивная база данных
муаллиф	author	автор
мутахассис	specialist	специалист
мукотибот	correspondence	переписка
муқоваи китоб	cover	обложка книги
муҳри китоб	book seal	книжная печать
муҳри китобхона	library seal	библиотечная печать
мураттиб	compiler	редактор
нашр	publication	издательство
нашриёт	publishing house	издательство
нашри тоза	fresh edition	новое издательство
нашри оммавӣ	mass publication	массовое издание
нашри деворӣ	wall publication	настенное издание
нашри нотаом	incomplete edition	незавершенное издание
нашри ғайридавлатӣ	non-publication	неправительственное издание

нашриёти ғайрирасмӣ	unofficial publication	неофициальное издательство
намуна	example	образец
нусха	model	экземпляр
номгӯи китобҳо	list of book	перечень книг
номи нашр	publication name	название издания
номер	number	номер
обзор, шарҳ	explanation	обзор, комментирование
ороиши китоб	book decoration	украшение книги
пасторал	pastoral	пастораль
плани китоб	book plane	книжный план
раф	shelf	полка
рафча	shelf	полочка
рафи китоб	book-shelf	книжная полка
рафи мутахаррик	mobile shelf	мобильная полка
рақами маҷалла	magazine number	номер журнала
рақами барориш	issue number	номер выпуска
рақамгӯзори нашр	publication numbering	нумерация издания
рамзи алифбой	alphabetical code	алфавитный код

расмҳо	pictures	картинки, рисунки
рассоми китоб	book artist	книжный художник
радиокитобхона	rediolibrary	радиобиблиотека
рӯзнома	newspaper	газета
рухсатнома, ичозатнома	permission	разрешение, пропуск
рӯйи чилд	volume	том
сарлавҳа	title	заглавие
сарлавҳаи китоб	book title	название книги
саҳифаи китоб	book page	страница книги
саҳифаи матн	text page	текстовая страница
саҳифабанд	imposer	метранпаж
саволнома	questionnaire	вопросник
савдои китоб	book sell	продажа книг
симфони	symphony	симфония
таҳқиқотчӣ	explorer	исследователь
тамғаи нашриётӣ	publishing promotion	марка издательства
тарғиби адабиёт	promotion of literature	пропаганда литературы
тарғиби китоб	book promotion	пропаганда книги
таркиби фонд	composition of fund	состав фонда

таснифоти китоб	book classification	классификация книги
таснифоти китобшиносӣ	bibliographic classification	классификация книговедения
теъдоди хонандаҳо	number of readers	количество читателей
толорҳо	halls	залы
толори хониш	reading hall	читальный зал
услуги кори китобхона	library work style	методика библиотечной работы
услуги кори библиографӣ	bibliographic work style	метод библиографической работы
фарҳанг	dictionary	словарь, культура
фарсудашуда	worn	изношенный
фехрист	index, table	каталог
фехристи китоб	book catalog	каталог книг
фехристи мураттабӣ	sort list	упорядочный каталог
фехристи савдои китоб	book trade register	каталог продажи книг
фонд	fund	фонд
фонди китоб	book fund	книжный фонд
фонди захиравӣ	reserve fund	резервный фонд
фонди китобхона	library fund	библиотечный фонд

фонди бойгонӣ	archive fund	архивный фонд
фонди ҳуҷҷатҳо	document fund	фонд документов
хрестоматия	anthology	хрестоматия
хроника	chronic	хроника
хонанда	reader	читатель
хонаи китоб	book-hall	книжный дом
ҳикояҳо	stories	рассказы
ҳошия	margin	поля
ҳачвнавис	satirist	сатирик
чоп	printing	печать
чопи китоб	book printing	книгопечатание
чопи матбаавӣ	printing-house	печатная типография
чопи варақӣ	sheet printing	печатный лист
чамъкунандаи китоб	book collector	коллекционер книг
чамъи китобҳо	collection of book	коллекция книг
чилд	volume	объем, том
чузъи аввали китоб	first part of book	первая часть книга
шуъба	department	отделение
шуъбаи китоб	book department	книжный отдел

шоирон	poets	ПОЭТЫ
экспозе	exposure	ЭКСПОЗЕ
эпиграмма	epigram	ЭПИГРАММА
эпилог	epilogue	ЭПИЛОГ
эпикй	epic	ЭПИЧЕСКИЙ

